Regeringens proposition 1985/86: 30

om ändring i brottsbalken m. m. (om brott mot borgenärer)

Prop.
1985/86: 30

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 10 oktober 1985.

På regeringens vägnar

Olof Palme

Sten Wickbom

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i 11 kap. brottsbalken som behandlar gäldenärsbrotten, dvs kriminaliseringen av olika handlingssätt som strider mot vad en person bör iaktta med hänsyn till sina fordringsägare.

Enligt förslaget ändras bestämmelserna om oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer på så sätt att straffansvar kan följa på vissa förmögenhetsförsämrande åtgärder som en person företar när han är på obestånd eller när det föreligger en påtaglig fara för att han skall komma på obestånd. Förslaget innebär vidare ökade möjligheter att vid den straffrättsliga bedömningen ta hänsyn till skulder som kan förutses vid gärningstillfället men som då ännu inte har uppkommit. Ansvaret för vårdslöshet mot borgenärer begränsas till fall då någon genom sitt handlande försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån. Straffansvaret för försök till oredlighet mot borgenärer utvidgas.

Lagändringarna avses träda i kraft den 1 januari 1986.

Lagförslagen i denna proposition har granskats av lagrådet. Propositionen innehåller därför tre huvuddelar: lagrådsremissen (s. 9), lagrådets yttrande (s. 46) och föredragande statsrådets ställningstaganden till lagrådets synpunkter (s. 48).

Den som vill ta del av samtliga skäl för lagförslagen måste därför läsa alla tre delarna.

1 *Riksdagen 1985/86. 1 saml. Nr 30*

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om 11 kap. brottsbalken att rubriken samt 1-7 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	11 kap.
Om *gäldenärsbrott*	Om *brott mot borgenärer m. m.*
	1 §[1]
Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av *betydenhet och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes* för oredlighet mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om *gäldenär* genom sådant förfarande framkallar *allvarlig* fara för att han skall komma på obestånd.	*Den* som, *när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd*, förstör eller genom gåva eller *någon* annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av *betydande värde, döms* för oredlighet mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om *någon* genom sådant förfarande *försätter sig på obestånd eller* framkallar *påtaglig* fara för att han skall komma på obestånd.
Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.	
Gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av *betydenhet* med uppsåt att hålla den undan konkursen, *så ock* gäldenär, som i konkurs *undandrager* eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, *dömes* likaledes för oredlighet mot borgenärer.	Gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av *betydande värde* med uppsåt att hålla den undan konkursen, *eller* gäldenär som i konkurs *undandrar* eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, *döms* likaledes för oredlighet mot borgenärer.
	2 §
Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för grov oredlighet mot borgenärer dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.	
Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om *gäldenären* beedigat oriktig uppgift	Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om *gärningsmannen* beedigat oriktig

[1] Senaste lydelse 1981:827.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet varit av betydande omfattning.	uppgift eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet varit av betydande omfattning.
3 §[2]	
Gäldenär, som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller *vidtager* annan sådan åtgärd och *som* därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet *framkallar eller förvärrar obestånd, dömes* för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år.	*Den* som, *när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd,* fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller *vidtar* annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet *försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån, döms* för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år. *Vad som nu sagts skall gälla även om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning anta att han var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.*
Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.	
4 §[3]	
Gäldenär som, då han är på obestånd, gynnar viss borgenär genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att *vidtaga* annan sådan åtgärd, *dömes*, om åtgärden *avsevärt förringar* andra borgenärers rätt, för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om *gäldenären* i otillbörligt syfte gynnar viss borgenär	*Den* som, då han är på obestånd, gynnar viss borgenär genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att *vidta* annan sådan åtgärd, *döms*, om åtgärden *medför påtaglig fara för att* andra borgenärers rätt *skall förringas avsevärt*, för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om *någon som är på obestånd* i otillbör-

[2] Senaste lydelse 1981:827.

[3] Senaste lydelse 1976:56.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
på annat sätt än som nyss sagts och andra borgenärers rätt *därigenom avsevärt förringas.*	ligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och *detta medför påtaglig fara för att andra borgenärers rätt skall förringas avsevärt.*

Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, dömes ock för mannamån mot borgenärer.

5 §[4]

Om någon som är bokföringsskyldig enligt bokföringslagen (1976:125) uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsmaterial, *lämnar* oriktiga uppgifter i bokföringen eller *annars åsidosätter bokföringsskyldigheten och* om rörelsens förlopp *eller* ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, *döms han* för bokföringsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter. Är brottet grovt, skall han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.	*Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1976:125) genom att underlåta* att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsmaterial *eller genom att lämna* oriktiga uppgifter i bokföringen eller *på annat sätt, döms,* om rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, för bokföringsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter. Är brottet grovt, skall han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

6 §

För försök *att, såsom* i 1 § tredje stycket *sägs, ur riket bortföra tillgång dömes* till ansvar enligt vad i 23 kap. *stadgas.*	För *försök till oredlighet mot borgenärer enligt 1 § första stycket eller* försök *till sådan oredlighet enligt* 1 § tredje stycket *som innebär att tillgång bortförs ur riket döms* till ansvar enligt vad *som föreskrivs* i 23 kap.

7 §[5]

Begår den som är i gäldenärs ställe en gärning *som avses* i detta kapitel, skall han dömas såsom om han själv vore gäldenär. *Vad som nu har sagts om gäldenär skall i fråga om en sådan gärning som avses i 5 § gälla den bokföringsskyldige.*	Begår den som är i *en* gäldenärs ställe en gärning, *för vilken ansvar för gäldenär är föreskrivet* i detta kapitel, skall han dömas såsom om han själv vore gäldenär.
Borgenär, som i fall *varom förmäles* i 4 § *tager* eller låter åt sig utlova betalning, säkerhet eller annan förmån, *dömes* för medverkan	Borgenär som i fall *som avses* i 4 § *tar* eller låter åt sig utlova betalning, säkerhet eller annan förmån, *döms* för medverkan till brottet en-

[4] Senaste lydelse 1982:150.
[5] Senaste lydelse 1982:150.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
till brottet endast om han brukar otillbörligt hot eller otillbörligt löfte om förmån eller handlar i hemligt samförstånd med *gäldenären.*	dast om han brukar otillbörligt hot eller otillbörligt löfte om förmån eller handlar i hemligt samförstånd med *gärningsmannen.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1986.

2 Förslag till

Lag om ändring i konkurslagen (1921: 225)

Härigenom föreskrivs att 55, 185 b och 219 §§ konkurslagen (1921: 225) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	55 §[1]
Förvaltaren skall så snart ske kan upprätta skriftlig berättelse om boets tillstånd, så ock om orsakerna till gäldenärens obestånd, såvitt de kunnat utrönas. I berättelsen skall upptagas en översikt över tillgångar och gäld av olika slag ävensom särskilt anmärkas, huruvida förhållande har förekommit som kan föranleda återvinning till konkursboet och huruvida skälig anledning förefinnes till antagande, att gäldenären gjort sig skyldig till *gäldenärsbrott*. Förefinnes anledning till antagande, som nyss sagts, skall grunden därför angivas. Om gäldenären är eller under det senaste året före konkursansökningen varit bokföringsskyldig, varde i berättelsen tillika anmärkt, vilket bokföringssystem han har tillämpat och hur bokföringsskyldigheten har fullgjorts; och skall i sådant fall vid berättelsen fogas den av gäldenären senast uppgjorda balansräkningen. Finns det skälig anledning till antagande att gäldenären eller, om denne är en juridisk person, någon sådan företrädare som avses i 199 b § har förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud enligt samma paragraf kan meddelas, skall även det angivas jämte grunden för antagandet.	Förvaltaren skall så snart ske kan upprätta skriftlig berättelse om boets tillstånd, så ock om orsakerna till gäldenärens obestånd, såvitt de kunnat utrönas. I berättelsen skall upptagas en översikt över tillgångar och gäld av olika slag ävensom särskilt anmärkas, huruvida förhållande har förekommit som kan föranleda återvinning till konkursboet och huruvida skälig anledning förefinnes till antagande, att gäldenären gjort sig skyldig till *brott som avses i 11 kap. brottsbalken*. Förefinnes anledning till antagande, som nyss sagts, skall grunden därför angivas. Om gäldenären är eller under det senaste året före konkursansökningen varit bokföringsskyldig, varde i berättelsen tillika anmärkt, vilket bokföringssystem han har tillämpat och hur bokföringsskyldigheten har fullgjorts; och skall i sådant fall vid berättelsen fogas den av gäldenären senast uppgjorda balansräkningen. Finns det skälig anledning till antagande att gäldenären eller, om denne är en juridisk person, någon sådan företrädare som avses i 199 b § har förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud enligt samma paragraf kan meddelas, skall även det angivas jämte grunden för antagandet.

Avskrift av berättelsen med den balansräkning, som må vara därvid fogad, skall av förvaltaren utan dröjsmål tillställas konkursdomaren och tillsynsmyndigheten samt varje borgenär, som det begär.

Om förvaltaren finner att gäldenären kan misstänkas för *gäldenärsbrott*, skall han omedelbart underrätta allmän åklagare därom och därvid angiva grunden för misstan-	Om förvaltaren finner att gäldenären kan misstänkas för *brott som avses i 11 kap. brottsbalken*, skall han omedelbart underrätta allmän åklagare därom och därvid angiva

[1] Senaste lydelse 1980:264.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
ken. Detsamma gäller om gäldenären har drivit näringsverksamhet och det under konkursförvaltningen kommer fram att gäldenären kan misstänkas för annat brott av ej ringa beskaffenhet, som har samband med verksamheten. Kan det misstänkas att gäldenären eller, om denne är en juridisk person, någon sådan företrädare som avses i 199 b § har förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud enligt samma paragraf kan meddelas, skall förvaltaren omedelbart underrätta åklagaren om detta och ange grunden för misstanken.	grunden för misstanken. Detsamma gäller om gäldenären har drivit näringsverksamhet och det under konkursförvaltningen kommer fram att gäldenären kan misstänkas för annat brott av ej ringa beskaffenhet, som har samband med verksamheten. Kan det misstänkas att gäldenären eller, om denne är en juridisk person, någon sådan företrädare som avses i 199 b § har förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud enligt samma paragraf kan meddelas, skall förvaltaren omedelbart underrätta åklagaren om detta och ange grunden för misstanken.

185 b §[2]

I fråga om förvaltarens allmänna åligganden äga 51, 51 a och 52 §§, 53 § första stycket, 57 §, 58 § första och andra styckena samt 60 § andra stycket motsvarande tillämpning. Vidare äger 54 § motsvarande tillämpning.

Förvaltaren skall lämna konkursdomaren och tillsynsmyndigheten skriftlig uppgift om orsakerna till gäldenärens obestånd, såvitt de kunnat utrönas. Samtidigt skall anmärkas, om det har förekommit förhållande som kan föranleda återvinning till konkursboet och om det finns skälig anledning antaga att gäldenären gjort sig skyldig till *gäldenärsbrott*. Finns anledning till sådant antagande, skall grunden därför angivas. Om gäldenären är eller under det senaste året före konkursansökningen varit bokföringsskyldig, skall vidare anmärkas, vilket bokföringssystem han har tillämpat och hur bokföringsskyldigheten har fullgjorts. I sådant fall skall samtidigt den av gäldenären senast uppgjorda balansräkningen ingivas. Finns det skälig anledning till antagande att gäldenären eller, om denne är en juridisk person, någon sådan företrädare som avses i 199 b § har förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud enligt samma paragraf kan meddelas, skall även det angivas jämte grunden för antagandet.	Förvaltaren skall lämna konkursdomaren och tillsynsmyndigheten skriftlig uppgift om orsakerna till gäldenärens obestånd, såvitt de kunnat utrönas. Samtidigt skall anmärkas, om det har förekommit förhållande som kan föranleda återvinning till konkursboet och om det finns skälig anledning antaga att gäldenären gjort sig skyldig till *brott som avses i 11 kap. brottsbalken*. Finns anledning till sådant antagande, skall grunden därför angivas. Om gäldenären är eller under det senaste året före konkursansökningen varit bokföringsskyldig, skall vidare anmärkas, vilket bokföringssystem han har tillämpat och hur bokföringsskyldigheten har fullgjorts. I sådant fall skall samtidigt den av gäldenären senast uppgjorda balansräkningen ingivas. Finns det skälig anledning till antagande att gäldenären eller, om denne är en juridisk person, någon sådan företrädare som avses i 199 b § har förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud enligt samma paragraf kan meddelas, skall även det angivas jämte grunden för antagandet.

[2] Senaste lydelse 1980:264.

Så snart kunskap har vunnits om löne- eller pensionsskuld skall förvaltaren anmäla sådan skuld till kronofogdemyndigheten i den ort där gäldenären bör svara i tvistemål som angå gäld i allmänhet. Finns ej löne- eller pensionsskuld, skall förvaltaren anmärka detta i boupptecknigen.

Boupptecknigen skall jämte uppgifter enligt andra stycket tillställas konkursdomaren och tillsynsmyndigheten snarast och senast en månad från konkursbeslutet. När särskilda omständigheter föreligga, får konkursdomaren bevilja uppskov.

Om förvaltaren finner att gäldenären kan misstänkas för att ha gjort sig skyldig till *gäldenärsbrott*, skall han omedelbart underrätta allmän åklagare därom och därvid angiva grunden för misstanken. Detsamma gäller om gäldenären har drivit näringsverksamhet och det under konkursförvaltningen kommer fram att gäldenären kan misstänkas för annat brott av ej ringa beskaffenhet, som har samband med verksamheten. Kan det misstänkas att gäldenären eller, om denne är en juridisk person, någon sådan företrädare som avses i 199 b § har förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud enligt samma paragraf kan meddelas, skall förvaltaren omdelbart underrätta åklagaren om detta och ange grunden för misstanken.

Om förvaltaren finner att gäldenären kan misstänkas för att ha gjort sig skyldig till *brott som avses i 11 kap. brottsbalken*, skall han omedelbart underrätta allmän åklagare därom och därvid angiva grunden för misstanken. Detsamma gäller om gäldenären har drivit näringsverksamhet och det under konkursförvaltningen kommer fram att gäldenären kan misstänkas för annat brott av ej ringa beskaffenhet, som har samband med verksamheten. Kan det misstänkas att gäldenären eller, om denna är en juridisk person, någon sådan företrädare som avses i 199 b § har förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud enligt samma paragraf kan meddelas, skall förvaltaren omedelbart underrätta åklagaren om detta och ange grunden för misstanken.

219 §[3]

Åtal mot gäldenär för *gäldenärsbrott*, så ock åtal för förbrytelse, som omförmäles i 213 §, må väckas vid den rätt, där konkursen är eller varit anghängig.

Åtal mot gäldenär för *brott som avses i 11 kap. brottsbalken*, så ock åtal för förbrytelse, som omförmäles i 213 §, må väckas vid den rätt, där konkursen är eller varit anhängig.

Talan, som avses i 216 §, skall anhängiggöras vid den rätt, dit målet om gäldenärens försättande i konkurs hänskjutits eller skolat hänskjutas, och må i nämnda mål utan stämning väckas, ändå att den, mot vilken sådan talan föres, är tillstädes genom ombud.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1986.

[3] Senaste lydelse 1979:340.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 6 juni 1985

Närvarande: statsministern Palme, ordförande och statsråden I. Carlsson, Lundkvist, Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, Andersson, Boström, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Thunborg, Wickbom

Föredragande: statsrådet Wickbom

Lagrådsremiss om ändring i brottsbalken (om brott mot borgenärer m. m.).

1 Inledning

Genom ett beslut den 30 mars 1982 förordnade dåvarande chefen för justitiedepartementet en särskild sakkunnig[1] att inom departementet göra en översyn av bestämmelserna om straff för gäldenärsbrott.

I november 1982 tillkallade regeringen en kommission[2] med uppdrag att lämna förslag om åtgärder mot ekonomisk brottslighet. Kommissionen, som antog namnet kommissionen (Ju 1982:05) mot ekonomisk brottslighet, skulle enligt sina direktiv lägga fram förslag till bl. a. lagstiftningsåtgärder på det straffrättsliga området. Den 17 februari 1983 beslöt min företrädare att resultatet av den särskilda översynen beträffande gäldenärsbrott skulle redovisas till kommissionen.

I en skrivelse till regeringen i november 1983 redovisade kommissionen sina överväganden om behovet av nya bestämmelser om gäldenärsbrott. Som bilaga till skrivelsen fogade kommissionen promemorian (Ds Ju 1983:17) Gäldenärsbrott som utarbetats inom ramen för den särskilda översynen. Kommissionen förklarade sig i huvudsak ställa sig bakom de förslag som återfinns i promemorian. Skrivelsen och promemorian har remissbehandlats.

Till protokollet i detta ärende bör fogas dels skrivelsen från kommissionen som *bilaga 1*, dels ett avsnitt ur promemorian där huvudpunkterna i förslaget sammanfattas som *bilaga 2*, dels promemorians lagförslag som *bilaga 3* och dels en sammanställning över remissyttrandena som *bilaga 4*.

[1] Numera professorn Madeleine Löfmarck.
[2] Numera landshövdingen Sven Heurgren, ordförande, regeringsrådet Gunnar Björne och riksdagsledamoten Arne Nygren.

2 Allmän motivering

2.1 Behovet av en reform

Bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken (BrB) om gäldenärsbrott tillhör den lagstiftning som har särskild betydelse för samhällets åtgärder mot ekonomisk brottslighet. En inte obetydlig del av den mer allvarliga ekonomiska brottsligheten utgörs just av olika former av gäldenärsbrott.

Bestämmelserna om gäldenärsbrott kan sägas rikta sig mot olika handlingssätt som strider mot vad en person bör iaktta av hänsyn till sina fordringsägare. Det gäller bl. a. förfaranden som går ut på att undandra borgenärerna tillgångar och vissa fall då en person av vårdslöshet framkallar eller förvärrar sitt obestånd. Det är också under vissa omständigheter straffbart att åsidosätta sin bokföringsskyldighet liksom att gynna någon borgenär på de andras bekostnad.

Den allmänna utformningen av bestämmelserna om gäldenärsbrott går tillbaka på den strafflagsreform beträffande förmögenhetsbrotten som genomfördes år 1942 på grundval av förslag av 1937 års straffrättskommitté.

Antalet anmälda gäldenärsbrott var under lång tid relativt konstant. Under tioårsperioden 1969–1978 registrerades i genomsnitt knappt 500 anmälda gäldenärsbrott per år. År 1979 inleddes emellertid en period med mycket kraftiga ökningar i antalet anmälningar. Fram t. o. m. år 1983 hade anmälningarna i stort sett femdubblats och uppgick då till 2 439. Det ökade antalet anmälningar har också bidragit till att balanserna av outredda brottsanmälningar har vuxit.

Antalet domar, åtalsunderlåtelser och strafföreläggande uppgick under lång tid till ca 200 om året. Efter år 1980 har emellertid också lagföringarna ökat snabbt. År 1983 var antalet 940. Av dessa avsåg 833 lagföring genom dom.

Bokföringsbrott är det klart vanligaste av gäldenärsbrotten. Av domarna år 1983 avsåg 713 just bokföringsbrott. Procentuellt har emellertid domar för övriga gäldenärsbrott ökat i ungefär samma omfattning som domarna för bokföringsbrott.

År 1978 dömdes tio personer till fängelse för gäldenärsbrott. År 1983 var antalet fängelsedomar 156. Andelen domar till fängelse ökade från 7 % år 1978 till 19 % år 1983. Om man undantar bokföringsbrotten var andelen fängelsedomar det senare året 44 %. Fortfarande är emellertid villkorlig dom den vanligaste påföljden. Detta kan bl. a. ha att göra med att det ofta förflyter lång tid mellan den straffbara handlingen och domen.

Det finns olika anledningar till att antalet anmälda och lagförda gäldenärsbrott har ökat så kraftigt under senare år. En orsak är att effektiviteten i den brottsuppdagande verksamheten har förbättrats på ett påtagligt sätt. Polis- och åklagarväsendet har tillförts väsentligt ökade resurser för åtgärder mot den ekonomiska brottsligheten. En stor del av dessa används just för gäldenärsbrotten. Handläggarnas kompetens har också allmänt sett ökat genom omfattande utbildningsinsatser. Såväl polis- som åklagarväsendet har dessutom fått stöd genom att särskilda tjänster för ekonomer inrättats.

Vad som främst torde ha ökat antalet anmälningar om misstanke om gäldenärsbrott är emellertid ändringar i konkurslagstiftningen.

Konkurs utgör visserligen sedan länge inte någon formell förutsättning för ansvar för gäldenärsbrott. I praktiken upptäcks emellertid de flesta gäldenärsbrott i anslutning till att gäldenären går i konkurs. Brotten har då också i allmänhet ett nära samband med de förhållanden som föranlett konkursen.

Olika undersökningar som utfördes under 1970-talet tydde på att det förekom gäldenärsbrott i samband med väsentligt fler konkurser än som svarade mot de fall där en anmälan skett till åklagarmyndighet. I första hand gällde detta de s. k. fattigkonkurserna. I dessa konkurser förordnades ingen konkursförvaltare och någon skyldighet att göra anmälan om misstänkt brottslighet förelåg därmed inte heller.

Genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1980 (SFS 1979: 340) gjordes omfattande ändringar i bestämmelserna om konkursförvaltning och tillsyn över sådan förvaltning. Ändringarna innebar bl. a. att systemet med fattigkonkurser ersattes med en ny ordning för handläggning av mindre konkurser. Numera skall en förvaltare förordnas i alla konkurser. Också i de mindre konkurserna skall förvaltaren utreda orsakerna till obeståndet och undersöka om gäldenären kan misstänkas för gäldenärsbrott. Om han finner att detta är fallet, skall han omedelbart underrätta åklagaren och ange grunden för misstanken.

Dessa ändringar har helt naturligt gett upphov till ett ökat antal anmälningar, något som också förutsågs vid reformen. Att antalet anmälningar om gäldenärsbrott har ökat måste naturligtvis också ses mot bakgrund av att konkurserna har ökat i antal.

Utvecklingen har inneburit att gäldenärsbrotten har kommit att ta en allt större andel av rättsväsendets resurser i anspråk. Behovet av resurser gör sig särskilt gällande med hänsyn till de speciella svårigheter som ofta föreligger på utredningsstadiet när det gäller sådan brottslighet. Brottsutredningarna blir ofta mycket omfattande och tidskrävande. Inte sällan är det nödvändigt att gå igenom och rekonstruera komplicerade ekonomiska transaktioner som sträcker sig över flera år. En rad olika juridiska och fysiska personer kan vara inblandade i transaktionerna. Utredningsmaterialet blir ofta omfattande och svåröverskådligt. Bevisproblemen är många gånger mycket besvärliga inte bara när det gäller att klarlägga det faktiska händelseförloppet och den misstänktes ekonomiska ställning vid olika tidpunkter, utan också i fråga om vad den misstänkte insett eller bort inse i olika skeden. Detta påverkar inte endast polisens och åklagarnas arbete. Också rättegångarna blir ofta långvariga och komplicerade.

Redan i mitten av 1970-talet, således före de senaste årens kraftiga ökning av antalet anmälningar, beräknade riksåklagaren (RÅ) att omkring 50 % av arbetstiden för länsåklagarna – som då i princip skulle utföra åklagaruppgifterna vid gäldenärsbrott – användes för handläggning av förundersökningar om sådan brottslighet. Det var bl. a. mot den bakgrunden som vissa ändringar i regleringen av gäldenärsbrotten genomfördes år 1976 (prop. 1975/76: 82, JuU 20, rskr 150, SFS 1976: 56). Huvudsyftet med ändringarna var att söka ta till vara rättsväsendets resurser på ett effektivare sätt och koncentrera dem på mer allvarliga fall.

Ändringarna innebar bl. a. att en gäldenär kan dömas för oredlighet mot borgenärer redan om han har framkallat allvarlig fara för att han skall komma på obestånd, att åtal för vårdslöshet mot borgenärer endast skall ske när ett åtal är påkallat från allmän synpunkt samt att straffansvaret för mannamän mot borgenärer har inskränkts i fråga om betalning av förfallna skulder med vanliga betalningsmedel.

Också de ändringar i bestämmelsen om bokföringsbrott som genomfördes år 1982 (prop. 1981/82: 85, JuU 31, rskr 159, SFS 1982: 150) hade sin bakgrund i bl. a. de utredningssvårigheter som gäldenärsbrotten är förenade med. Bevisproblemen har ofta berott på att bokföringsskyldigheten åsidosatts eller att räkenskapsmaterialet inte har bevarats. Det har då i praktiken ibland varit nästan omöjligt att rekonstruera en rörelses förlopp, ekonomiska resultat eller ställning vid olika tidpunkter. Ändringarna innebar bl. a. att de bokföringspliktiga vid straffansvar blev skyldiga att förvara sina bokföringshandlingar på ett betryggande sätt. Straffet för bokföringsbrott skärptes också genom att en särskild straffskala för grovt brott infördes.

De ändringar av bestämmelserna om gäldenärsbrott som jag nu berört har utan tvekan inneburit en viss lättnad när det gäller den praktiska handläggningen. De har dock visat sig vara otillräckliga för att kompensera den mycket kraftiga uppgången i antalet anmälda ärenden. Trots lagändringarna och trots de kraftigt ökade resurserna hos polis och åklagare har balanserna vuxit efter hand. Dessutom bör nämnas att en nyligen avslutad undersökning av företagskonkurser (BRÅ Forskning 1985: 1) tyder på att det fortfarande finns en omfattande dold brottslighet.

De stora balanserna påverkar självfallet den tid som förflyter innan ärendena blir slutförda. Det tar idag ofta lång tid från det att anmälan görs till dess ärendet slutligt avgörs. Denna tidsutdräkt har naturligtvis en rad negativa konsekvenser. Ett snabbt förfarande är allmänt sett av stor betydelse för tilltron till rättsväsendet. Det går inte att bortse från att det, om det förflutit lång tid mellan den brottsliga gärningen och lagföringen, kan vara svårare att döma ut den sanktion som svarar mot brottets grovhet. Om många ärenden drar ut på tiden, kan detta därför innebära problem när det gäller att upprätthålla en enhetlig och konsekvent påföljdspraxis.

För den enskilde kan vetskapen om att det föreligger en brottsmisstanke som utreds innebära en personlig påfrestning. Inte heller med hänsyn till den misstänkte är det därför acceptabelt att det tar alltför lång tid från det att ett ärende anmäls till dess att det slutligt avgörs. Det är också av detta skäl angeläget att lagstiftning och myndighetsinsatser anpassas så att onödiga tidsutdräkter undviks.

En av de riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet som riksdagen nyligen har antagit (prop. 1984/85: 32, JuU 28, rskr 270) gäller just vikten av åtgärder i syfte att främja ett snabbare förfarande. Betydelsen av ändringar i olika straffbestämmelser när det gäller att åstadkomma ett effektivt och snabbt förfarande skall inte undervärderas. I propositionen (s. 35) anförde jag i anslutning till denna riktlinje att snabbheten i förfarandet inte beror endast på själva förfarandets uppläggning och tillgängliga resurser. Straffbestämmelsernas utformning är också av stor

betydelse eftersom det är dessa som styr vilken utredning och vilken bevisning som krävs i det enskilda fallet.

Som kommissionen mot ekonomisk brottslighet har framhållit beror utredningsproblemen vid gäldenärsbrott bl. a. på straffbestämmelsernas utformning. Straffansvarets omfattning är i vissa hänseenden oklar och i praktiken starkt begränsat genom de krav på bevisning som följer av hur man valt att utforma straffbuden.

Huvudsyftet med promemorians lagförslag har varit att förenkla regelsystemet och därigenom göra det lättare att tillämpa reglerna i praktiken. De förslag till ändrade brottsbeskrivningar som har lagts fram syftar bl. a. till att söka minska bevissvårigheterna. Ambitionen har varit att uppnå detta utan att därför generellt utvidga det straffbara området.

Remissinstanserna har i stort sett genomgående vitsordat att gäldenärsbrotten är förenade med särskilda problem i utredningshänseende och att det finns ett klart behov av att se över och förenkla straffbestämmelserna i syfte att förenkla och effektivisera handläggningen.

Det är också min uppfattning att det är angeläget att pröva förutsättningarna för att genom ändrade brottsbeskrivningar åstadkomma en effektivare och snabbare handläggning. Det är dock samtidigt viktigt att framhålla att sådana ändringar inte får gå ut över anspråken på att lagstiftningen blir så klar och tydlig som möjligt. Självfallet gäller vidare att kriminaliseringen inte bör få omfatta andra fall än sådana som framstår som straffvärda. Den vägledande principen måste vara att kriminalisering endast tillgrips mot verkligt straffvärda förfaranden, dvs. handlingssätt som från allmänna synpunkter framstår som så allvarliga att man inte anser sig kunna undvara en straffrättslig sanktion från samhällets sida. Också denna fråga belystes i propositionen om riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet (s. 30 f.).

På samma sätt som när det gäller andra brott kan utredningsproblemen vid gäldenärsbrott självfallet hänföra sig till frågan huruvida den misstänkte över huvud taget har företagit de faktiska åtgärder som misstanken avser. I det hänseendet är det enligt min mening uppenbart att det saknas utrymme för att genom ändrade brottsbeskrivningar på något mera påtagligt sätt underlätta utredningsförfarandet.

Vad som har förorsakat särskilda problem är emellertid inte i första hand bevisningen om åtgärderna som sådana. Problemen har snarare vållats av den skyldighet för åklagarna som lagen i princip innebär att vid brotten oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer visa dels att ett förfarande har framkallat eller förvärrat gäldenärens obestånd, dels att denna effekt har omfattats av den misstänktes uppsåt eller oaktsamhet. Det är framför allt på dessa punkter som utredningarna många gånger har fått en sådan omfattning och tagit sådan tid i anspråk, att det ibland kan ha framstått som tveksamt om insatserna stått i rimlig proportion till förfarandenas straffvärde och intresset av lagföring i det enskilda fallet.

Begreppet obestånd är hämtat från konkursrätten och innebär att gäldenären inte rätteligen kan betala sina skulder och att denna oförmåga inte är endast tillfällig. Huruvida obestånd föreligger kan man inte avgöra endast genom att se till gäldenärens ekonomiska ställning vid en viss

tidpunkt. Det är nödvändigt att dessutom göra en prognos om den framtida utvecklingen. Exempelvis kan faktorer som gäldenärens möjligheter att få lån eller betalningsuppskov eller konjunkturläget i gäldenärens bransch påverka bedömningen av om obestånd skall anses föreligga.

Obestånd är den allmänna konkursgrunden enligt svensk rätt. Bl. a. med hänsyn till att obestånd är ett så komplext och svårbedömt begrepp finns emellertid inom konkursrätten olika hjälpregler som medför att utrednings- och bevisproblem i allmänhet undviks. Om gäldenären själv uppger att han är på obestånd, skall sålunda detta godtas, om inte särskilda skäl föranleder något annat. Är det en borgenär som ansöker om att en gäldenär skall försättas i konkurs, skall borgenären visserligen i princip styrka obeståndet. I praktiken är det emellertid nästan undantagslöst så att obeståndet anses visat genom tillämpning av någon av de presumtionsregler som konkurslagstiftningen innehåller. Dessa innebär att när borgenären kan visa att ett visst förhållande föreligger, gäldenären skall anses vara på obestånd, om han inte kan bevisa motsatsen.

De problem som obeståndsbegreppet medför i samband med gäldenärsbrotten hänför sig dock endast i begränsad utsträckning till frågan om obestånd förelåg just vid konkursutbrottet eller i omedelbar anslutning till detta. Vad som vållar problem är bedömningen av i vad mån obestånd förelåg i samband med förfaranden som kan ha vidtagits åtskillig tid före själva konkursutbrottet. Problemen är i detta hänseende likartade med dem som gör sig gällande när fråga uppkommer om återvinning i konkurs.

Konkursrättens bestämmelser om återvinning innebär att vissa i princip giltiga rättshandlingar kan bringas att återgå. Syftet med återvinningsinstitutet brukar sägas vara att i en obeståndssituation dels motverka en för boets avveckling skadlig kapplöpning mellan borgenärerna, dels förhindra att gäldenären undandrar borgenärerna egendom.

Även den prövning som skall göras när återvinning aktualiseras är emellertid ofta mindre komplicerad än den straffrättsliga. Det är sålunda inte en genomgående förutsättning för återvinning att det kan visas att gäldenären vid tidpunkten för rättshandlingen var på obestånd eller att han genom denna försattes på obestånd. Beträffande en rad olika transaktioner är det tillräckligt för återvinning att rättshandlingen fullbordats inom en viss period före den s. k. fristdagen, vilken normalt är den dag då konkursansökningen kom in till domstol. Fullbordades rättshandlingen tidigare än så, är återvinningssvaranden för att undvika återvinning i vissa fall tvungen att visa att gäldenären vid rättshandlingen varken var på obestånd eller genom denna försatte sig på obestånd.

Såväl beträffande konkursgrunden som i fråga om förutsättningarna för återvinning använder man sig således inom konkursrätten av olika former av hjälpregler som på väsentliga punkter underlättar förfarandet och minskar behovet av mer omfattande utredningar i det enskilda fallet. Någon motsvarighet till dessa bestämmelser finns inte i fråga om straffansvaret. I det sammanhanget har åklagaren i princip den fulla bevisbördan för att gäldenären genom sitt förfarande har framkallat eller förvärrat sitt obestånd. Att det vid oredlighet mot borgenärer efter 1976 års lagändringar är tillräckligt att gäldenären har framkallat allvarlig fara för att han skall

komma på obestånd har i praktiken visat sig vara av begränsad betydelse för att underlätta utredningarna.

Problemen vid det straffrättsliga förfarandet inskränker sig dock inte till att åklagaren inte kan stöda sig på hjälpregler när det gäller att styrka den faktiska ekonomiska situationen vid en viss tidpunkt och den inverkan som ett visst förfarande har haft på denna. Härtill kommer såsom redan nämnts att han måste visa att gäldenären genom sina åtgärder uppsåtligen eller, vid vårdslöshet mot borgenärer, i vart fall av grov oaktsamhet har framkallat eller förvärrat sitt obestånd. Ofta är det just bevisningen angående denna s.k. subjektiva täckning som leder till att utredningarna får en så stor omfattning och blir så komplicerade.

För att åstadkomma enklare och effektivare bestämmelser mot gäldenärsbrott är det enligt min mening nödvändigt att ändra på de krav som nu gäller beträffande gäldenärens obestånd och den inverkan hans åtgärder skall ha haft på detta. Samtidigt står det emellertid klart att den form av hjälpregler som används i konkursrätten i syfte att bl. a. förenkla förfarandet av principiella skäl inte kan komma i fråga när det gäller det straffrättsliga ansvaret.

Frågan om en ändring beträffande obeståndsrekvisitet blir därmed en huvudpunkt i de förslag jag här avser att anmäla. Dessutom aktualiseras emellertid ett par andra spörsmål. Innan jag går in på de konkreta lagstiftningsfrågorna vill jag dock något uppehålla mig vid frågan om vilka allmänna principer som lämpligen bör vara vägledande vid en ändrad lagstiftning på området.

2.2 Allmänna principer för en ny lagstiftning

Gäldenärsbrotten hör systematiskt till brottsbalkens bestämmelser om förmögenhetsbrott. Förmögenhetsbrotten var de brott som först blev föremål för lagstiftning i det successiva reformarbete som avslutades med att brottsbalken trädde i kraft år 1965. Bestämmelserna om förmögenhetsbrott fick, som jag tidigare nämnde, i huvudsak sin nuvarande utformning genom lagstiftning år 1942.

I betänkandet (SOU 1983: 50) Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldenärsbrott har förmögenhetsbrottsutredningen lämnat förslag till delvis mycket ingripande förändringar i regleringen av förmögenhetsbrotten. Förslagen avser bl. a. bestämmelsernas systematiska uppbyggnad och lagstiftningens tekniska utformning. Utredningens förslag omfattar dock inte gäldenärsbrotten. Dessa har i stället behandlats i den inledningsvis nämnda promemorian (Ds Ju 1983: 17) Gäldenärsbrott. Också promemorians förslag är av principiellt genomgripande slag och innebär att brottsbeskrivningarna ges en helt ny systematisk utformning.

Sedan bestämmelserna om förmögenhetsbrott infördes på 1940-talet har samhällsutvecklingen lett till betydande förändringar när det gäller denna brottslighets struktur och inriktning. Såväl den tekniska som den ekonomiska utvecklingen har inneburit att risker uppkommit för olika former av missbruk som inte kunde förutses när lagstiftningen utarbetades.

Samhällsutvecklingen har också inneburit att det kriminalpolitiska

intresset har förskjutits. Bl. a. gäller att vid sidan av insatserna mot den traditionella brottsligheten samhällets åtgärder mot brott i allt högre grad har inriktats också mot olika former av ekonomisk brottslighet. De gärningar som faller in under begreppet ekonomisk brottslighet med den definition som numera är vedertagen (se prop. 1984/85: 32 s. 5) kan ibland utgöra förmögenhetsbrott enligt den traditionella systematiken, men detta är långt ifrån alltid eller ens oftast förhållandet. Så till vida påminner dock den ekonomiska brottsligheten och förmögenhetsbrottsligheten mera generellt om varandra att brotten i båda fallen normalt syftar till ekonomiska vinster för gärningsmännen.

Det står helt klart att såväl förmögenhetsbrottsutredningens betänkande som promemorian om gäldenärsbrott ger värdefullt underlag för att ta ställning till om bestämmelserna om förmögenhetsbrott bör ändras på något mer avgörande sätt. I bägge fallen har också ett betydande antal remissinstanser uttalat ett positivt intresse för ett mera genomgripande reformarbete. Samtidigt har emellertid en klar majoritet ställt sig avvisande till att genomföra mer omfattande reformer på det underlag som nu föreligger.

Också enligt min mening bör frågan om en mera genomgripande generell revision av bestämmelserna om förmögenhetsbrott anstå tills vidare. Däremot är det min avsikt att i annat sammanhang föreslå vissa partiella lagändringar på grundval av bl. a. förmögenhetsbrottsutredningens betänkande. Inte heller beträffande gäldenärsbrotten anser jag att någon mer omfattande ändring bör göras nu. Såsom framhållits av flera remissinstanser bör en sådan reform, om den skall genomföras, föregås av fördjupade överväganden där förslagen också sätts in i ett större sammanhang. Däremot anser jag att det är angeläget att redan nu genomföra ändringar inom ramen för det gällande regelsystemet i syfte att i görlig mån undanröja de mera påtagliga problem som bestämmelsernas nuvarande utformning medför. Promemorian och vad som anförts vid remissbehandlingen ger enligt min mening ett gott underlag för en sådan reform.

Liksom vid tidigare reformer av gäldenärsbrotten har förslagen i promemorian utformats i syfte att förbehålla straffansvaret för verkligt straffvärda förfaranden samtidigt som lagtextens utformning anpassats till önskemålet att i möjlig mån eliminera de bevissvårigheter som nu finns. Behovet och önskvärdheten av en sådan reforminriktning har allmänt vitsordats av remissinstanserna.

Det är främst två av promemorians förslag som framstår som centrala när det gäller att förverkliga de nu angivna syftena. Bägge hänför sig till det nuvarande *obeståndsrekvisitet*. Det ena innebär att straffansvaret anknyts till att gärningsmannen har handlat i ett visst ekonomiskt läge i stället för till att han, såsom förutsätts enligt gällande rätt, har orsakat ett visst sådant läge. Det andra innebär att det ekonomiska läge som är avgörande för frågan om straffansvar ändras från obestånd – insolvens – till att gäldenärens skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar (s. k. insufficiens).

Vad som enligt min uppfattning måste tillmätas avgörande betydelse vid bedömningen om ändringar av det slag som förordats i promemorian i nu

aktuella hänseenden bör genomföras är i vad mån obeståndskravet i sin nuvarande utformning dels är ett från utredningssynpunkt hanterligt begrepp. dels innebär en från straffvärdesynpunkt lämplig avgränsning av det straffbara området.

Före 1942 års reform var det en förutsättning för straffansvar att gäldenären gått i konkurs eller fått till stånd offentlig ackordsförhandling utan konkurs. Bakgrunden till denna ordning var bl. a. att brotten ansågs riktade mot borgenärskollektivet men att detta i princip kunde sägas lida skada först i samband med gäldenärens konkurs.

Att konkurs avskaffades som ansvarsförutsättning hade sin bakgrund i bl. a. att det ansågs svårt att rationellt förklara ordningen. Åtgärder genom vilka en gäldenär försämrar sin förmögenhetsställning så att borgenärerna blir lidande syntes vara lika straffvärda vare sig det blev konkurs eller inte (SOU 1940: 20 s. 211). Det ansågs önskvärt att en gäldenär som grovt åsidosätter de hänsyn han bör visa sina borgenärer skulle kunna fällas till ansvar oberoende av om någon exekutiv förrättning kommit till stånd.

På samma sätt som vid andra förmögenhetsbrott bibehölls emellertid det principiella kravet att åtgärden skulle ha inneburit skada som en förutsättning för ansvar. Skaderekvisitet har beträffande de centrala gäldenärsbrotten – oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer – kommit till uttryck just i kravet på att gäldenären genom sitt handlande orsakat obestånd eller förvärrat sitt obestånd.

Som jag har berört under avsnitt 2.1 är det krav som sålunda har ställts upp på ett direkt orsakssamband mellan gäldenärens handlande och obeståndet en av de omständigheter som har medfört svårigheter i den praktiska tillämpningen. Beträffande oredlighet mot borgenärer gjordes en viss uppmjukning av skaderekvisitet i samband med den reform som genomfördes år 1976. Som jag redan varit inne på kan straffansvar sedan dess komma i fråga redan om gäldenären framkallat allvarlig fara för att han skall komma på obestånd. Flertalet remissinstanser hade också ställt sig positiva till eller lämnat utan erinran att lagen ändrades i denna riktning.

Ändringen år 1976 synes emellertid, som jag tidigare antytt, inte ha inneburit den lättnad i bevissituationen som då eftersträvades. En av orsakerna torde vara att det också enligt den nya lagstiftningen förutsätts ett orsakssamband mellan gäldenärens handlande och i vart fall en fara för obestånd. Det kan påpekas att flera remissinstanser, däribland RÅ och Göta hovrätt, i det tidigare lagstiftningsärendet av just den orsaken ifrågasatte om den nya lagstiftningen skulle innebära någon mer påtaglig förändring i förhållande till äldre rätt.

Från principiell synpunkt var emellertid ändringen betydelsefull genom att kravet på skada i det enskilda fallet övergavs. Den dåvarande departementschefen förklarade också uttryckligen att det borde vara tillräckligt för straffansvar att gäldenären handlat med insikt att åtgärden medfört fara att han skulle komma på obestånd, oavsett om andra omständigheter sedan bidrog till att realisera faran eller inte.

Förslaget i departementspromemorian att helt avskaffa kravet på kausalitet för att i stället straffbelägga handlande i ett visst ekonomiskt läge kan ses som ett ytterligare steg i den här antydda utvecklingen. Förslaget

innebär att kriminaliseringen inte längre anknyts till ett i praktiken mycket komplicerat skaderekvisit utan i stället till huruvida en viss transaktion framstod som ekonomiskt oförsvarlig med hänsyn till den situation som rådde då den företogs. Remissinstanserna har i stort sett genomgående ställt sig positiva till eller förklarat sig inte ha någon erinran mot en sådan ändring.

Inte heller jag anser att det från principiell synpunkt kan riktas någon avgörande invändning mot att straffbarheten anknyts till ett handlande i en viss situation i stället för till att gärningsmannen har orsakat ett visst ekonomiskt läge. Vad som i detta hänseende bör vara avgörande för straffvärdet hos en viss gärning är i princip de omständigheter som var kända och kunde förutses när gärningen företogs. Som framgår av departementspromemorian är det också i främmande rätt vanligt att straffansvaret vid brott av detta slag avser handlande i ett visst ekonomiskt läge utan något krav på att handlandet skall ha medfört viss effekt. Jag återkommer i nästa avsnitt till frågan hur detta ekonomiska läge bör bestämmas.

Ett annat problem som har tagits upp i promemorian och som det enligt min mening också är angeläget att söka lösa i detta sammanhang består i att det vid de centrala gäldenärsbrotten inte anses vara möjligt att beakta andra skulder än sådana som har uppkommit vid gärningstillfället. S. k. *latenta skulder*, dvs skulder som kan förutses vid detta tillfälle men som formellt uppkommer först senare, kan alltså inte beaktas. Detta medför svårigheter när det gäller att beivra transaktioner som syftar till att göra gäldenären immun mot väntade fordringsanspråk.

Slutligen avser jag att i det följande ta upp vissa frågor som rör själva *det straffbara förfarandet* vid gäldenärsbrott liksom ytterligare en del smärre spörsmål.

2.3 Obeståndskravet

Mitt förslag: Bestämmelserna om oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer ändras på det sättet att straffansvar skall kunna följa på vissa ekonomiskt oförsvarliga gärningar som någon företar när han är på obestånd eller när det föreligger en påtaglig fara för att han skall komma på obestånd. Beträffande mannamån mot borgenärer görs inte någon ändring i här berört avseende.

Promemorians förslag: Ansvar för oredlighet mot borgenärer och vårdslöshet mot borgenärer skall enligt promemorian kunna följa på gärningar som någon företar då hans skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar. Dessutom straffbeläggs enligt förslaget förfaranden som är ägnade att leda till att skuld inte blir betald i rätt tid. I en särskild bestämmelse anges att ansvar inte skall ådömas den som genom att begagna sig av senare förvärv, ta i anspråk kredit eller utnyttja för utmätning oåtkomliga tillgångar eller eljest förmår att betala sina skulder i rätt tid och även är villig att göra det. Straffansvaret för mannamån mot borgenärer

förutsätter enligt förslaget inte att gärningsmannen var på obestånd när gärningen företogs.

Remissinstanserna: Förslaget att straffansvaret skall anknytas till handlande i ett visst ekonomiskt läge och inte till orsakande av ett ekonomiskt läge har i allmänhet tillstyrkts eller lämnats utan erinran. Däremot har majoriteten av remissinstanserna ställt sig avvisande eller tveksam till att straffbarheten knyts till att gärningsmannens skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar (insufficiens) i stället för till att han saknar förmåga att betala förfallna skulder (obestånd). En betydande andel av remissinstanserna ställer sig också avvisande till det ansvar som enligt förslaget skall kunna följa på förfaranden som är ägnade att leda till att skuld inte blir betald i rätt tid. Flertalet remissistanser ställer sig också avvisande till den i promemorian föreslagna ansvarsfrihetsregeln.

Åtskilliga remissinstanser har utifrån sådana kritiska synpunkter som nu angetts ansett att förslagen inte bör läggas till grund för lagstiftning.

Skälen för mitt förslag: Som jag har utvecklat i tidigare avsnitt finns det ett allmänt vitsordat behov av en förenkling och effektivisering av lagstiftningen om gäldenärsbrott. Den nuvarande regleringen medför ofta problem när det gäller att utreda och bevisa misstänkt brottslighet. Det beror framför allt på kravet att det i det enskilda fallet skall kunna visas att gäldenären just genom en eller flera bestämda transaktioner har försatt sig på obestånd eller förvärrat sitt obestånd samt att gärningsmannen har insett eller bort inse detta. Den ändring som genomfördes år 1976 och som innebar att det i vissa fall har blivit tillräckligt för ansvar för oredlighet mot borgenärer att gäldenären har framkallat allvarlig fara för att han skulle komma på obestånd har i praktiken inte visat sig innebära någon mera påtaglig förenkling av handläggningen.

Promemorian

I promemorian har en rad olika förslag framförts som sammantaget syftar till att underlätta och förenkla utredningen och bevisföringen när det gäller olika förfarandens betydelse från obeståndssynpunkt. Ett av förslagen innebär att straffansvaret skall anknytas till handlande i ett visst ekonomiskt läge i stället för orsakande av ett visst ekonomiskt läge. Jag har i avsnitt 2.2 förklarat att jag i detta hänseende i princip biträder promemorians förslag och närmare utvecklat skälen för detta.

Vad därefter gäller frågan hur det ekonomiska läge i vilket straffansvar bör kunna komma i fråga bör beskrivas har i promemorian föreslagits att detta enligt huvudregeln bör vara inte obestånd utan insufficiens, dvs. ett läge då gäldenärens skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar. I promemorian hävdas att man härigenom skulle åstadkomma en begriplig och lätthanterlig straffbestämmelse som skulle täcka merparten av de gärningar som är straffbelagda f. n. Enligt promemorian är nämligen den som är på obestånd i regel också insufficient.

I promemorian föreslås emellertid också att en på detta sätt utformad

huvudregel kompletteras med en utvidgande och en inskränkande bestämmelse. Den inskränkande regeln tar i princip sikte på insufficienta personer som ändå inte kan anses vara på obestånd, medan den utvidgande avser personer som är sufficienta men på obestånd eller som genom sitt handlande framkallar obestånd eller en fara för obestånd.

Promemorians förslag har i nu berörda hänseenden utsatts för en delvis omfattande kritik vid remissbehandlingen.

Remissinstanserna

Åtskilliga remissinstanser, däribland RÅ och de flesta övriga åklagare som yttrat sig, har starkt ifrågasatt om en övergång från insolvens till insufficiens skulle innebära någon lättnad i utredningshänseende. Man har härvid bl. a. pekat på att en insufficiensbedömning normalt måste grunda sig på föreliggande balansräkning och att sådan normalt upprättas endast en gång per år. Stora problem kan också förutses när det gäller värderingen vid transaktionstidpunkten av exempelvis befintliga varulager eller utestående kundfordringar. Härtill kommer att tillförlitlig bokföring ofta saknas i de aktuella fallen. Det har också framhållits att det ofta torde vara svårt att visa att gärningsmannen insett eller bort inse att han var insufficient eftersom insufficiensen inte kommer till uttryck på något mera påtagligt sätt. Obestånd ger sig däremot till känna genom betalningsanmärkningar eller andra omständigheter som är lätta att konstatera, och obeståndsbegreppet skulle därför vara att föredra när det gäller att påvisa uppsåt eller oaktsamhet.

Förslaget att anknyta straffbarheten enligt huvudregeln till insufficiens i stället för till obestånd har kritiserats också från andra utgångspunkter. Ett stort antal remissinstanser, däribland hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige och domareförbundet, har ställt sig avvisande till förslaget på den principiella grunden att konstruktionen innebär att bestämmelsen formellt kommer att omfatta en rad fall som inte framstår som straffvärda.

Den i promemorian föreslagna ansvarsfrihetsregeln, som bl. a. är avsedd som en korrigering av huvudregelns alltför vida straffansvar, har också avstyrkts av flertalet remissinstanser. Regeln har i allmänhet ansetts vara alltför oklar och otydlig för att kunna accepteras i en straffrättslig reglering. Den grundläggande konstruktionen har också kritiserats som olämplig och främmande för svensk lagstiftning med hänsyn till bl. a. att straffbarheten kan bli beroende av händelser som inträffat efter det förfarande som är föremål för bedömning.

Även det föreslagna straffansvaret för vissa förfaranden som är ägnade att leda till att en skuld inte blir betalad i rätt tid har avvisats av en betydande del av remissinstanserna. Det har bl. a. framhållits att det föreslagna s. k. abstrakta farerekvisitet kan medföra betydande tillämpningssvårigheter.

Själv delar jag remissinstansernas uppfattning att promemorians förslag inte bör läggas till grund för lagstiftning i nu berörda delar. Enligt min mening talar övervägande skäl för att straffansvaret även fortsättningsvis bör anknytas till obeståndsbegreppet. Samtidigt finns det emellertid anledning att ta fasta på det såväl i promemorian som av en i stort sett enig remissopinion vitsordade behovet av en från utrednings- och bevissynpunkt förenklad reglering.

Det torde vara uppenbart att en väsentlig anledning till att obeståndsbegreppet vållar så stora problem i praktiken är att obestånd inte är ett i sinnevärlden lätt konstaterbart faktum utan ett teoretiskt konstruerat begrepp som i princip förutsätter en total överblick av en persons eller ett företags ekonomiska förhållanden liksom också av hur dessa kommer att utveckla sig i framtiden. Har man inte en sådan överblick, är det inte möjligt att med säkerhet avgöra om obestånd är för handen i ett enskilt fall.

En förutsättning för att åstadkomma en reglering som på något mera påtagligt sätt minskar de tillämpningsproblem som nuvarande reglering medför torde vara att straffansvarets gränser i högre utsträckning knyts till faktorer som är enklare att utreda och fastställa än obeståndet som sådant. Promemorians förslag att anknyta straffansvaret till insufficiens bygger på en sådan tanke. Nackdelen med förslaget är dels att det många gånger torde vara förenat med lika stora problem att påvisa insufficiens som insolvens, dels att förmögenhetsförsämrande åtgärder inte behöver framstå som klandervärda även om personen eller företaget är insufficient.

Naturligtvis förhåller det sig dock ofta så att den som i samband med upprättande av balansräkning eller annars finner att hans skulder överstiger tillgångarna normalt har anledning att misstänka att han är på obestånd eller i vart fall att det föreligger en påtaglig fara att han skall komma på obestånd. Det finns emellertid vid sidan av insufficiensen också en rad andra faktorer som kan utgöra varningssignaler för att det föreligger obestånd eller påtaglig fara för obestånd och som även brukar ligga till grund för de bedömningar som görs vid revisioner och i liknande sammanhang.

Av stor betydelse är naturligtvis i vad mån betalningssvårigheter har förelegat. Om betalningsanmärkningar har förekommit, är detta ofta en indikation på obestånd. Detsamma gäller underlåten inbetalning av innehållen preliminärskatt för anställda eller restföringar. Det brukar hävdas att ett företags kassalikviditet, dvs förhållandet mellan omsättningstillgångar utom varulager å ena sidan och de kortfristiga skulderna å den andra, normalt bör uppgå till runt 100 %. Sjunker den till under 50 %, är läget uppenbarligen mycket besvärligt. Företaget torde då endast kunna överleva, om det finns en direkt användbar kredit att utnyttja.

Även om inga omedelbara betalningssvårigheter uppkommit, kan det naturligtvis finnas anledning att befara att ett företag skall komma på obestånd. Problem kan exempelvis uppstå, om beräknade möjligheter att erhålla krediter eller om villkoren för krediterna drastiskt försämras. Detsamma gäller självfallet om företaget drabbas av någon mer betydande betalningsskyldighet som inte varit förutsedd.

Också räntabiliteten (förhållandet mellan nettoresultatet och omsättningen) är en viktig faktor när det gäller att bedöma ett företags möjligheter att överleva. Är räntabiliteten negativ kan företaget, i varje fall på längre sikt, inte bestå av egen kraft. Ett företag som har mycket låg soliditet (förhållandet mellan eget kapital och totalt kapital) måste också räkna med att det har dålig motståndskraft mot framtida påfrestningar. Vilka krav som bör ställas på ett företags soliditet, liksom f.ö. även på dess likviditet, måste dock bedömas mot bakgrund av bl. a. vilken bransch verksamheten avser.

Åsidosättande av borgenärernas intressen

I praktiken aktualiseras ansvar för gäldenärsbrott i stort sett när gäldenären gått i konkurs och således är på obestånd. Vad som föranleder problem är emellertid att eventuella straffbara förfaranden ofta har ägt rum en inte obetydlig tid före konkursutbrottet. Det är då inte sällan mycket svårt att visa att gäldenären var på obestånd också vid denna tidpunkt liksom att han på det sätt som bör krävas för straffansvar insett eller vid vårdslöshet mot borgenärer bort inse detta. Obeståndsbedömningar kräver ofta mycket komplicerade ekonomiska analyser. Samtidigt torde det stå klart att de straffvärda transaktioner som gjorts ofta har företagits just därför att gäldenären insett att det åtminstone förelegat en mycket påtaglig fara för att han skulle komma på obestånd. Gäldenären har då på ett sätt som inte kan anses ekonomiskt försvarligt åsidosatt borgenärernas intressen genom att sätta deras utsikter till betalning i fara.

Modern strafflagstiftning har i ökad utsträckning inriktats på straffansvar inte endast för gärningar som medfört skada utan också för sådana som framkallat en fara för skada. Vid sidan av det numera mycket omfattande försöksansvaret finns en lång rad bestämmelser som är inriktade på framkallande av olika former av fara. Utvecklingen kan till stor del förklaras av att det ur gärningsmannens synvinkel ofta är en tillfällighet om en skada verkligen inträffat eller inte. Gärningen kan vara lika straffvärd, även om någon skada inte blivit följden i det enskilda fallet.

Beträffande gäldenärsbrotten har ett steg i den här riktningen tagits genom att oredlighet mot borgenärer numera kan straffas redan om gäldenären framkallat allvarlig fara för att han skall komma på obestånd. För att komma till rätta med de problem som nuvarande lagstiftning medför bör man enligt min mening gå vidare på denna väg.

Straffansvaret för *oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer* är avsett att motverka att gäldenären åsidosätter borgenärernas intressen genom att företa sådana förmögenhetsförsämrande åtgärder som framstår som ekonomiskt oförsvarliga med hänsyn till den ekonomiska ställning gäldenären har eller försätter sig i. Allmänt sett bör man enligt min mening kunna kräva att den som har grundad anledning att räkna med att han är på obestånd eller att det föreligger en påtaglig fara för att han skall komma på obestånd av hänsyn till borgenärerna avstår från att genom avhändande eller på annat sätt försämra sin ekonomiska ställning i mer avsevärd mån. Det klandervärda i handlandet är att gärningsmannen på ett illojalt sätt sätter borgenärernas intressen i fara.

Straffansvar för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer bör därför enligt min mening kunna komma i fråga inte endast när det står klart att gärningsmannen vid den förmögenhetsförsämrande åtgärden var på obestånd utan också i de fall där det med hänsyn till omständigheterna står klart att det förelåg en påtaglig fara att han skulle komma på obestånd. Jag förordar att de aktuella bestämmelserna ändras i enlighet härmed.

Mot den av mig nu förordade ordningen kan invändas att straffansvaret formellt kommer att omfatta även sådana fall där det visar sig att gärningsmannen sedermera kan tillgodose sina borgenärer. Detta är emellertid inte nå; on principiell nyhet. Redan före den lagändring som gjordes år 1976 intog gällande rätt den ståndpunkten att ansvar för gäldenärsbrott kunde komma i fråga även om borgenärerna fått full betalning. Utrymmet för sådant ansvar utvidgades år 1976 i väsentlig mån genom att ansvar för oredlighet mot borgenärer då utsträcktes till att avse också sådana fall då gäldenären framkallat allvarlig fara för att han skulle komma på obestånd. Såväl enligt gällande rätt som enligt mitt förslag förutsätter dock straffansvar i de aktuella fallen att orsakerna till att borgenärerna tillgodosetts är sådana omständigheter som vid gärningen i princip låg utanför gärningsmannens kontroll.

Det bör också framhållas att det ligger i förhållandenas natur att frågan om ansvar för gäldenärsbrott även med en ändrad reglering i allmänhet kommer att aktualiseras endast i de fall då gäldenären gått i konkurs. I praktiken får därför den av mig förordade regleringen främst betydelse på så sätt att utredning och bevisning inte behöver inriktas på om obestånd förelegat vid gärningstillfället. Prövningen i mer komplicerade fall kan begränsas till frågan om det har förelegat en påtaglig fara för obestånd och om gärningsmannen insett eller i förekommande fall bort inse detta.

Påtaglig fara

Bedömningen av om faran för obestånd varit påtaglig skall självfallet ske utifrån gäldenärens ekonomiska ställning och övriga omständigheter vid tiden för den åtgärd som är föremål för prövning. För att vara straffbar skall åtgärden med hänsyn till förhållandena vid denna tidpunkt framstå som ekonomiskt oförsvarlig. Omständigheter som inträffat senare bör alltså vara av betydelse endast i den mån de kunnat förutses vid åtgärden.

Faran för obestånd är emellertid beroende inte endast av den ekonomiska situationen som sådan. Möjligheten att hantera en ekonomisk krissituation är också beroende av vilken kontroll och framförhållning som gäldenären har. Förutsättningarna att avvärja en ekonomisk kris eller att i tid åstadkomma en avveckling utan att borgenärerna drabbas är uppenbarligen större i de fall då gäldenären har en god överblick över den ekonomiska situationen och en handlingsberedskap för olika tänkbara utvecklingsalternativ.

För att faran skall anses ha varit påtaglig bör normalt krävas att obestånd kunde förväntas uppkomma i relativt nära anslutning till den åtgärd som är föremål för bedömning. Faran kan emellertid vara påtaglig också i andra fall, exempelvis om det är möjligt att förutse att gäldenären vid viss

senare tidpunkt kommer att få en betalningsskyldighet av betydande storlek.

I allmänhet torde man av relativt lätt konstaterbara yttre omständigheter kunna sluta sig till om det förelegat en påtaglig fara för obestånd. Innan det går så långt att faran kan sägas vara påtaglig lär de ekonomiska problemen normalt visa sig i sådana faktorer som att betalningsproblem uppkommer eller att möjligheterna att erhålla krediter minskar. Är gäldenären insufficient, torde också faran för obestånd ofta vara påtaglig. Detsamma kan exempelvis gälla om det står klart att gäldenären är uppbunden av betydande fasta kostnader som klart överstiger såväl de aktuella intäkterna som de som rimligtvis kan förväntas. Föreligger omständigheter av detta slag, torde det också i allmänhet stå klart att gärningsmannen måste ha insett att faran för obestånd var påtaglig eller att han i vart fall bort inse detta.

Även om det finns olika faktorer som talar för att faran för obestånd varit påtaglig, kan det givetvis i det enskilda fallet finnas andra omständigheter som utesluter sådan fara. Står det exempelvis klart att gäldenären kan vänta ett kapitaltillskott eller att han har anledning att räkna med att han genom kredit, bidrag från det allmänna eller på annat sätt skall kunna undvika obestånd, kan ju faran för obestånd inte sägas vara påtaglig.

Framkallande av obestånd eller fara för obestånd

Som jag redan har framhållit skall faran för obestånd bedömas utifrån den ekonomiska ställning som gäldenären befann sig i vid tiden för den åtgärd som är föremål för prövning. Den inverkan som åtgärden i sig har på gäldenärens ekonomi skall således inte beaktas vid prövningen av om fara för obestånd förelegat. Redan enligt gällande rätt kan emellertid också förfaranden varigenom gäldenären framkallar obestånd eller en allvarlig fara för att han skall komma på obestånd föranleda straffansvar. Det torde också vara uppenbart att sådana förfaranden kan vara väl så klandervärda som åtgärder som vidtas när gäldenären är på obestånd eller fara föreligger att han skall komma på obestånd. Någon generell avkriminalisering av sådana förfaranden kan enligt min mening inte komma i fråga.

Straffansvaret för oredlighet mot borgenärer avser förfaranden genom vilka gäldenären avhänder sig egendom. Avhändandet kan ske genom att gäldenären förstör egendom eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd. Straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer tar däremot primärt sikte på förmögenhetsförsämrande åtgärder av annat slag. De åtgärder som här avses utmärks också av att de normalt sträcker sig över en längre tid. Allmänt sett kan det sägas att de förfaranden som bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer tar sikte på visserligen är illojala mot borgenärerna men dock mindre klandervärda än sådana avhändanden som avses i bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer.

När det gäller förmögenhetsförsämrande åtgärder genom förstörelse eller avhändande av egendom – dvs. sådant som avses i bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer - är det enligt min mening uppenbart att straffansvaret även fortsättningsvis bör omfatta fall där någon genom förfarandet försätter sig på obestånd. I likhet med vad som redan nu gäller bör

ansvaret också omfatta fall där gäldenären genom förfaranden av det aktuella slaget framkallar fara för att han skall komma på obestånd. Uttrycket "allvarlig fara" bör, för att redaktionell överensstämmelse med den regel som jag har föreslagit förut skall uppnås, bytas ut mot "påtaglig fara". Någon ändring i sak är ej avsedd.

När det gäller andra förfaranden än sådana som avses i bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer saknas det däremot enligt min mening anledning att på motsvarande sätt särskilt straffbelägga fall där någon framkallar obestånd eller en påtaglig fara för att han skall komma på obestånd. Ansvaret för vårdslöshet mot borgenärer omfattar visserligen enligt gällande rätt även åtgärder genom vilka gäldenären framkallar obestånd. I enlighet med vad jag tidigare har förordat bör emellertid straffansvar för vårdslöshet mot borgenärer kunna komma i fråga redan om det har funnits en påtaglig fara för obestånd när det handlande som är under bedömning ägde rum. Sådana förfaranden genom vilka gäldenären har framkallat obestånd torde härigenom även fortsättningsvis i allmänhet falla under det straffbara området utan att denna effekt görs till ett uttryckligt brottsrekvisit. I den mån de kommer att falla utanför kriminaliseringen torde normalt gälla att de inte är straffvärda.

Eftersom straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer ofta avser förfaranden som sträcker sig över en längre tid, bör det framhållas att den av mig förordade lösningen medför att det inte kommer att vara möjligt att beakta åtgärder som företagits innan en påtaglig fara för obestånd uppkommit och gärningsmannen insett eller bort inse detta. Den begränsning av straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer som detta innebär är enligt min mening väl motiverad. Någon allmän kriminalisering av slösaktighet eller dåliga affärer bör självfallet inte förekomma. En straffsanktionerad skyldighet att i borgenärernas intresse iaktta aktsamhet i sina ekonomiska angelägenheter bör enligt min uppfattning begränsas till sådana situationer där faran för obestånd varit påtaglig.

Mannamån mot borgenärer

Mannamån mot borgenärer skiljer sig från oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer bl. a. genom att de straffbara förfarandena inte i sig innebär att gäldenärens ekonomiska läge försämras. Straffansvaret avser i stället vissa fall då någon borgenär gynnas på de andras bekostnad. Ansvaret kan sägas avse åsidosättanden av den i förmånsrättslagen (1970:979) fastlagda ordningen för borgenärernas inbördes rätt till betalning vid utmätning och konkurs.

Före år 1976 var straffansvaret för mannamån mot borgenärer inskränkt till fall då konkurs var "förestående" eller – beträffande bokföringsskyldig gäldenär – då gäldenären enligt god köpmannased uppenbarligen hade bort inställa sina betalningar. År 1976 ändrades tidsrekvisitet till den nuvarande ordningen enligt vilken straffansvar kan följa för gärningar då gäldenären är på obestånd. Syftet med förslaget var enligt vad departementschefen anförde i propositionen (prop. 1975/76:82 s. 46) att förenkla terminologin och tydligare avgränsa det straffbara området. Någon större änd-

ring i sak skulle däremot enligt vad departementschefen förmodade inte uppkomma till följd av den nya lydelsen. Ett förslag att utvidga straffansvaret även till tidpunkter då uppenbar fara förelegat för att gäldenären skulle komma på obestånd avvisades av departementschefen.

I departementspromemorian föreslås att ansvaret för mannamån mot borgenärer begränsas till fall då någon som är närstående till gäldenären på sådant sätt som anges i 29 a § konkurslagen gynnas genom förfarandet. Beträffande sådana transaktioner föreslås däremot att ansvaret skärps i tre olika hänseenden. Ett av dessa avser att det inte längre skall krävas att gäldenären var på obestånd när han gynnade den närstående.

En rad olika uppfattningar har gjorts gällande angående vilken omfattning straffansvaret för mannamån mot borgenärer bör ha. Detta har också avspeglat sig vid remissbehandlingen. En betydande majoritet av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan har emellertid ställt sig avvisande eller tveksamma till att kriminaliseringen begränsas till s.k. närståendetransaktioner. Det har därvid framhållits bl. a. att transaktioner av annat slag i det enskilda fallet kan framstå som väl så klandervärda. Många remissinstanser har också riktat invändningar mot att kriminaliseringen av närståendetransaktioner enligt förslaget blivit alltför omfattande.

Jag har redan tidigare uttalat som min uppfattning att mer omfattande förändringar av gäldenärsbrottens konstruktion inte bör genomföras i detta sammanhang. Jag anser också att de invändningar som riktats mot promemorians förslag till principiell uppbyggnad av mannamånsansvaret har betydande tyngd. Jag är därför inte beredd att nu föreslå någon så omfattande ändring av mannamånsbrottets konstruktion som den som förordas i promemorian.

Vissa av promemorians förslag förtjänar emellertid att övervägas närmare. Ett sådant är förslaget att det nuvarande tidsrekvisitet skall avskaffas eller med andra ord att straffansvar inte skall förutsätta att gäldenären var på obestånd när handlingen företogs.

Förslaget har i denna del beröringspunkter med de ändringar beträffande obeståndsrekvisitet som jag tidigare förordat beträffande oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer. Dessa ändringar kan sägas innebära att det även beträffande de brotten införs ett tidsrekvisit i stället för ett effektrekvisit. Med den utformning av rekvisiten vid dessa brott som jag förordat kommer vidare straffansvar att kunna följa även i fråga om åtgärder som företagits innan gäldenären var på obestånd. Det kan då synas ligga nära till hands att en liknande ändring borde göras också beträffande mannamånsbrottet.

I promemorian läggs också fram ett förslag med sådan inriktning. Straffansvar för mannamånsbrott skulle sålunda enligt förslaget inträda även i det fallet att en solvent gäldenär genom att betala en inte förfallen skuld som avser betydande belopp försätter sig i en sådan situation att han blir ur stånd att i rätt tid betala bättre prioriterade fordringar. Ett sådant handlande innebär ju att gäldenären försätter sig på obestånd.

Det är endast ett mindre antal remissintanser som direkt har berört förslaget i denna del. Bland dessa finns delade meningar. Flera remissinstanser, däribland hovrätten för Västra Sverige och RÅ, framhåller emel-

lertid att om förslaget läggs till grund för lagstiftning, så bör lagtexten kompletteras så att det klart framgår att en förutsättning för ansvar är att gäldenären efter sin åtgärd är på obestånd.

Promemorians förslag och yttrandena över detta måste emellertid ses mot bakgrund av att det utvidgade ansvaret enligt förslaget endast avser närståendetransaktioner.

Frågan om en mer generell utvidgning av mannamånsansvaret genom en justering av tidsrekvisitet prövades och avvisades som jag nyss nämnde i samband med reformen år 1976. I det fallet avsåg den ifrågasatta utvidgningen endast åtgärder som vidtagits när det förelåg uppenbar fara för obestånd. Förslaget avvisades emellertid med hänsyn till att en ändring sannolikt skulle träffa också en rad förfaranden som utgör förhållandevis normala inslag i kreditlivet. Det förslag som nu framlagts i promemorian motiveras också uttryckligen med att de då befarade negativa konsekvenserna nu skulle undvikas genom begränsningen till närståendetransaktioner.

Om, som jag har förordat, någon begränsning till närståendetransaktioner inte genomförs, bör enligt min mening inte heller en allmän utvidgning av mannamånsansvaret till åtgärder av solventa gäldenärer ske. Med hänsyn till att skuldbetalningar inte innebär att gäldenärens nettoförmögenhet minskar är det enligt min mening också naturligt att i det sammanhanget utgå från ett mer begränsande tidsrekvisit än vid oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer. De fall som framstår som klart klandervärda avser i allmänhet åtgärder som vidtas i medvetande om att konkurs är oundviklig och nära förestående och då det således står klart att gäldenären är på obestånd. Den nuvarande ordningen synes inte heller i detta hänseende ha medfört några egentliga problem i praktiken. Borgenärernas intressen i de situationer som promemorians förslag avser tillgodoses enligt min uppfattning i tillräcklig omfattning genom de möjligheter till återvinning som finns.

Jag föreslår alltså i de hänseenden som jag här behandlat inte någon ändring i brottsbeskrivningen för mannamån mot borgenärer. Jag återkommer emellertid i nästa avsnitt till en ändring i denna brottsbeskrivning som enligt min mening bör genomföras.

2.4 S. k. latenta skulder

Mitt förslag: Möjligheterna att vid bedömningen av frågor om straffansvar för oredlighet, vårdslöshet och mannamån mot borgenärer ta hänsyn till ännu inte uppkomna men förutsebara skulder vidgas. Detta åstadkoms genom att dessa brott – i likhet med vad som vanligen gäller – anges kunna utföras av var och en i stället för såsom nu endast av den som är gäldenär.

Promemorians förslag: Också i promemorian föreslås ökade möjligheter att ta hänsyn till ännu inte uppkomna skulder. På samma sätt som i mitt

förslag anges brott kunna begås av var och en. Härutöver föreslås i promemorian särskilda bestämmelser enligt vilka även en skuld som uppkommit efter förfarandet skall beaktas vid den straffrättsliga bedömningen under förutsättning att skulden grundar sig på en omständighet som förelåg vid tidpunkten för förfarandet.

Remissinstanserna: Promemorians förslag har i denna del fått ett övervägande positivt mottagande vid remissbehandlingen. Några remissinstanser har emellertid avstyrkt förslaget. Invändningarna avser främst att det utvidgade straffansvaret inte begränsats till skatter och avgifter utan omfattar även andra fordringar. Vissa remissinstanser, exempelvis hovrätten över Skåne och Blekinge samt industriförbundet och SAF, anser att det inte påvisats något behov av ökat straffansvar i detta hänseende samt att konsekvenserna av förslaget i vissa hänseenden är svåra att överblicka.

Skälen för mitt förslag: När gäldenärsbrotten i början av 1940-talet fick den utformning som i alla väsentliga huvuddrag fortfarande gäller sågs brotten systematiskt som förmögenhetsbrott som riktade sig mot enskildas intresse. I förarbetena uttalades också att man vid den straffrättsliga bedömningen borde bortse från gäld som inte berördes av gäldenärens obestånd. Detta har i praxis och litteratur ansetts innebära att straffansvaret inte täcker gärningar som enbart inverkar på förpliktelser som uppkommit först efter gärningen. Lagtekniskt anses detta dock inte följa av obeståndskravet. Vid bedömningen av om obestånd föreligger kan nämligen hänsyn tas också till förutsebara men ännu inte uppkomna skulder. Det har i stället ansetts bero på att lagtexten anger gärningsmannen som "gäldenär".

Denna begränsning av straffansvaret har vållat vissa problem i rättstillämpningen. Det viktigaste av dessa är frågan om från vilken tidpunkt en skuld som avser skatt eller allmän avgift skall anses föreligga. Det är i viss utsträckning oklart vad som f. n. skall anses gälla i detta hänseende.

Enligt promemorian torde gällande rätt innebära att skatt och allmän avgift vid tillämpningen av bestämmelserna om gäldenärsbrott är att betrakta som en skuld först från utgången av den period till vilken den hänför sig eller, då en särskild prövning krävs för uttaget, från den dag då beslutet vann laga kraft. Detta skulle enligt promemorian beträffande exempelvis inkomstskatt innebära att någon skatteskuld inte anses föreligga innan det aktuella beskattningsåret gått till ända. Bedömningen skulle inte heller påverkas av om det dessförinnan förelåg skyldighet att betala genom preliminär uppbörd.

Samtidigt betonas det i promemorian att det finns starka skäl för att införa ett generellt straffansvar för sådana transaktioner som syftar till att åstadkomma "immunitet" mot förväntade fordringsanspråk. Den möjlighet som gällande rätt enligt promemorian skulle innebära att utan risk för straff göra sig oåtkomlig för ekonomiska krav genom att "se om sitt hus i tid" betecknas som en uppenbar brist i det nuvarande ansvarssystemet.

De problem som den gällande lagstiftningen medför avser som redan påpekats främst skatter och avgifter. I promemorian framhålls emellertid att liknande problem kan påvisas också utanför detta område, exempelvis

beträffande böter och viten och i viss mån även skadestånd. Enligt promemorian bör också straffansvaret gälla alla gärningar som på ett oacceptabelt sätt äventyrar borgenärers intressen, oberoende av vem som är borgenär i det enskilda fallet.

Med hänsyn härtill föreslås i promemorian dels att det i lagtexten inte skall anges att den som begår brottet skall vara gäldenär, dels att en särskild bestämmelse införs om att även skuld som uppkom först efter tidpunkten för förfarandet skall beaktas, om skulden grundar sig på en omständighet som förelåg vid den tidpunkten.

Promemorians förslag har i denna del fått ett övervägande positivt bemötande vid remissbehandlingen. De flesta remissinstanser som yttrat sig i frågan anser att övertygande skäl kan anföras för att också s. k. latenta skulder skall beaktas vid den straffrättsliga bedömningen och tillstyrker promemorians förslag eller lämnar det utan erinran. Beträffande andra skulder än skattefordringar har emellertid vissa remissinstanser ifrågasatt om det finns något behov av utvidgat ansvar. Man har också ansett det svårt att överblicka vilka konsekvenser en lagändring skulle få och mot den bakgrunden ansett att en lagändring bör anstå i avvaktan på en mer omfattande analys av problemen.

För egen del ansluter jag mig till den i promemorian framförda uppfattningen att det finns starka skäl att uttryckligen straffbelägga vissa transaktioner som syftar till att åstadkomma "immunitet" mot väntade fordringsanspråk.

Jag har tidigare närmare utvecklat skälen varför jag i överensstämmelse med promemorians förslag nu föreslår att straffansvaret för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer i fortsättningen inte bör begränsas till fall då någon orsakar en viss effekt utan skall kunna inträda vid ett handlande i ett visst ekonomiskt läge. Enligt vad jag då anförde bör, när det gäller det straffbara områdets avgränsning, avgörande vikt fästas vid huruvida en transaktion med hänsyn till de förhållanden som förelåg eller kunde förutses när den företogs framstår som ekonomiskt oförsvarlig gentemot borgenärerna.

Enligt mitt förslag bör straffansvar kunna komma i fråga för åtgärder som företagits när någon var på obestånd eller när det förelåg påtaglig fara för att han skulle komma på obestånd. Vid bedömning av om detta är fallet skall, liksom enligt gällande rätt, inte endast det faktiska förmögenhetsläget beaktas. Hänsyn skall också tas till vad som kan förutses om den framtida utvecklingen. Något bärande skäl för att särbehandla förutsedda skulder i förhållande till andra slags omständigheter som kan påverka bedömningen av exempelvis en rörelses framtida utveckling kan knappast åberopas. Vad som från straffvärdesynpunkt framstår som avgörande är inte vilken typ av omständigheter som är aktuell utan den säkerhet med vilken utvecklingen kan förutsägas.

Med den grundläggande utformning av straffbestämmelserna som jag föreslagit och som alltså innebär att straffansvaret anknyts till obestånd eller risk för obestånd, krävs inte – i motsats till vad som skulle ha varit fallet med promemorians förslag – att någon särskild bestämmelse tas in om s. k. latenta skulder. Vad som erfordras är endast att det i enlighet med

vad som också föreslagits i promemorian inte längre anges att den som utför brottet skall vara gäldenär. Härigenom markeras att frågan om straffansvar i detta hänseende skall avgöras endast genom en sedvanlig bedömning av huruvida obestånd eller fara för obestånd förelåg.

Enligt den i promemorian föreslagna bestämmelsen skall vid den straffrättsliga bedömningen alla skulder som har uppkommit efter tidpunkten för förfarandet beaktas förutsatt att de grundar sig på en omständighet som förelåg vid den tidpunkten. Inkomstskatt skulle således beaktas från tidpunkten för inkomstförvärvet.

Även med den av mig förordade regleringen torde det i allmänhet vara naturligt att beakta skulder tidigast från den tidpunkt som anges i promemorians förslag. I den mån förekomsten av förväntade intäkter är av betydelse för bedömningen av obeståndsfrågan bör emellertid självfallet också de kostnader som intäkterna är förenade med liksom den skatteplikt som de kan medföra kunna beaktas i sammanhanget. En person som systematiskt avhänder sig tillgångar bör ju inte till sitt försvar kunna åberopa att han skulle ha kunnat betala sina skulder med förväntade inkomster, förutsatt att dessa inte skulle vara förenade med några utgifter och inte skulle vara skattepliktiga.

Det bör i sammanhanget framhållas att det subjektiva rekvisitet innebär en väsentlig begränsning av straffbarheten även i det hänseende som är aktuellt nu. Ansvar kan komma i fråga endast om gärningsmannen vid förfarandet hade uppsåt eller vid vårdslöshet mot borgenärer åtminstone varit oaktsam med avseende på sitt obestånd eller risken för obestånd.

De invändningar som har riktats mot promemorians förslag till reglering av hur s. k. latenta skulder skall beaktas har i stort sett genomgående avsett att andra skulder än skatte- och avgiftsskulder, och då i första hand skadestånd, skulle omfattas av regleringen. Så har exempelvis industriförbundet och SAF framhållit att det i en civilprocess med skadeståndsyrkande ofta kan vara ytterst svårt för svaranden att bedöma både om han över huvud taget skall komma att åläggas att utge skadestånd och, om så sker, hur stort detta kan bli. En person som är invecklad i en sådan process skulle därför kunna bli "låst" i sina möjligheter att disponera över sin egendom med hänsyn till riskerna att drabbas av straffrättsliga påföljder. Organisationerna framhåller att en sådan låsning visserligen torde vara motiverad i flera fall men att förslaget också kan tänkas drabba helt seriösa personers möjligheter till förmögenhetsdisponering bara därför att ett krav på skadestånd riktats mot dem.

Med den utformning som promemorians förslag har, där regleringen av s. k. latenta skulder anknyts till vad som brukar betecknas som ett abstrakt farerekvisit, har jag viss förståelse för de farhågor som bl. a. industriförbundet och SAF framför. Det bör emellertid betonas att en skuld som avser skadestånd redan enligt gällande rätt torde få anses uppkomma senast när den aktuella skadan inträffar.

Till skillnad från vad som möjligen kan anses följa av promemorians förslag gäller vidare att den av mig förordade regleringen inte innebär någon mera påtaglig principiell ändring i förhållande till gällande rätt. Visserligen öppnas möjligheten att ta hänsyn till ett förutsett skadestånd

redan innan den skadeståndsgrundande omständigheten inträffat men bara under förutsättning att skadeståndet är relevant för bedömningen av frågan om obestånd eller fara för obestånd har förelegat. Så torde emellertid vara förhållandet endast i speciella undantagsfall. Situationen kan exempelvis vara den att det står helt klart att gäldenären kommer att drabbas av skadeståndsanspråk med hänsyn till att han saknar förmåga att fullgöra en leveransskyldighet. I ett sådant fall torde ersättningsskyldigheten kunna vara att beakta vid bedömningen av om obestånd eller i vart fall fara för obestånd förelegat, oberoende av om skulden då kan anses ha uppkommit eller inte.

Vad som blir av betydelse för frågan om obestånd eller fara för obestånd föreligger är inte i första hand huruvida en skuld formellt skall anses ha uppkommit eller inte utan med vilken säkerhet en betalningsskyldighet av viss storlek kan förutses. Det bör emellertid återigen understrykas att, även om obestånd eller fara för obestånd bedöms ha förelegat vid gärningstillfället, en ytterligare förutsättning för ansvar är att gärningsmannen också haft uppsåt eller varit oaktsam i förhållande till detta. Med hänsyn härtill anser jag att mitt förslag lika lite som gällande rätt innebär någon risk att seriösa personers möjligheter till förmögenhetsdisponering skall låsas på ett oacceptabelt sätt med hänsyn till befarade eller framställda skadeståndskrav. Endast om gärningsmannen insett eller bort inse att det förelåg åtminstone en påtaglig fara för obestånd, kan han drabbas av straffansvar för vissa förmögenhetsförsämrande åtgärder.

Vid bedömningen av om faran för obestånd har varit påtaglig måste naturligtvis också beaktas när eventuella framtida betalningsförpliktelser kan antas komma att aktualiseras. Ju längre tidsperspektivet är i detta hänseende, desto mindre blir normalt också förutsättningarna för att beteckna faran för obestånd som påtaglig. Självfallet måste också beaktas i vad mån det kan antas att gäldenären genom krediter, subventioner eller på annat sätt kan motverka att en framtida förpliktelse kommer att medföra betalningsoförmåga. Också i detta hänseende blir tidsperspektivet av viss betydelse. Är det en uppenbar fara för att en betalningsförpliktelse kan aktualiseras inom en mycket snar framtid, är givetvis möjligheterna att genom kredit eller på annat sätt hantera situationen ofta sämre än om en längre tid står till gäldenärens förfogande.

Att en relativt lång tid förflyter innan en förutsebar skuld ger upphov till en akut betalningsoförmåga kan emellertid bero på att betalningsförpliktelsen inte görs gällande i samband med skuldens uppkomst. Detta är exempelvis förhållandet vid sådana inkomstskatteskulder som blir föremål för indrivning först sedan taxering, debitering och restföring har skett. Det kan då ha gått så lång tid sedan den transaktion som utlöste skulden företogs att det tidsmässiga sambandet med den akuta betalningsoförmågan kan framstå som mindre påtagligt. Om, såsom bl. a. kan vara fallet i situationer av det nu nämnda slaget, betalningsskyldigheten kan förutses med mycket stor säkerhet kan det emellertid finnas anledning att fästa förhållandevis mindre vikt vid tidsutdräkten när man bedömer huruvida faran för obestånd skall anses ha varit påtaglig.

Vad jag har anfört nu avser i första hand frågan om hur det ekonomiska

läge bör bestämmas i vilket vissa förmögenhetsförsämrande åtgärder skall kunna medföra ansvar för oredlighet eller vårdslöshet mot borgenärer. Samma principiella synpunkter gör sig dock gällande också vid brottet mannamån mot borgenärer. Även vid detta brott bör därför det s.k. subjektrekvisitet gäldenär avskaffas.

Situationen kompliceras emellertid i detta fall av att straffansvar för mannamån mot borgenärer enligt gällande rätt förutsätter att gärningsmannen genom sina åtgärder avsevärt förringar andra borgenärers rätt. Vid bedömningen om så är fallet torde det med bestämmelsens nuvarande utformning endast vara möjligt att beakta den rätt som någon har på grund av en fordran som uppkommit vid tidpunkten för förfarandet. För att förutsebara men ännu inte uppkomna skulder skall kunna beaktas bör därför rekvisitet justeras så att det för straffansvar blir tillräckligt att åtgärden medfört en påtaglig fara för att andra borgenärers rätt skall förringas avsevärt. En sådan avfattning av bestämmelsen gör det möjligt att på samma sätt som vid obeståndsbedömningen beakta sådana framtida betalningsförpliktelser som kunde förutses vid gärningstillfället.

2.5 Det straffbara förfarandet

Mitt förslag: Beskrivningarna av vilka förfaranden som kan medföra straffansvar bibehålls i huvudsak. Beträffande oredlighet mot borgenärer ändras emellertid kravet att förfarandet skall avse egendom av betydenhet till att gälla egendom av betydande värde. Avsikten med denna ändring är att tydligare markera att det i första hand är det absoluta värdet som är avgörande för straffansvaret. Straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer begränsas till förfaranden varigenom gärningsmannen försämrat sin förmögenhetsställning i avsevärd mån.

Promemorians förslag: I promemorian föreslås att de nuvarande beskrivningarna av det straffbara förfarandet vid oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer skall ersättas med ett mera generellt rekvisit bestående i att någon försämrar sin ekonomiska ställning i avsevärd mån. Detta innebär bl.a. att den nuvarande föreskriften om ansvar för vårdslöshet mot borgenärer för den som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen föreslås utgå.

Remissinstanserna: Beskrivningen av det straffbara förfarandet har i allmänhet inte berörts närmare vid remissförfarandet. Vissa remissinstanser, däribland hovrätten över Skåne och Blekinge, domstolsverket, domareförbundet och länsåklagarna i Uppsala och Värmlands län, har emellertid ställt sig avvisande eller tveksamma till att det brottsliga förfarandet beskrivs på ett så allmänt sätt som enligt förslaget. Förslaget att fortsättande av rörelse skall vara straffbart endast om gärningsmannen därigenom har försämrat sin ekonomiska ställning i avsevärd mån har fått ett positivt bemötande av majoriteten av de remissinstanser som berört frågan. Kri-

tiska synpunkter i denna del har emellertid framförts av bl. a. arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) och överåklagaren i Malmö.

Skälen för mitt förslag: Straffansvaret för förmögenhetsförsämrande åtgärder är i dag uppdelat på två olika brott. Brottet oredlighet mot borgenärer omfattar förfaranden varigenom någon förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydenhet. Andra förmögenhetsförsämrande förfaranden är däremot – i den mån de är straffbara – att bedöma som vårdslöshet mot borgenärer. Straffbarheten avser i sistnämnda fall den som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd.

Vid vårdslöshet mot borgenärer och enligt huvudregeln om oredlighet mot borgenärer förutsätts dessutom att gärningsmannen genom sitt förfarande framkallat eller förvärrat obestånd. Ansvar för oredlighet mot borgenärer kan komma i fråga endast om gärningsmannen har gjort detta uppsåtligen. Den som har avhänt sig egendom utan att ha haft uppsåt till att därigenom framkalla eller förvärra obestånd kan dömas för vårdslöshet mot borgenärer, om han varit grovt oaktsam i förhållande till denna effekt av förfarandet.

Beskrivningen av vilka förfaranden som kan medföra straffansvar kan uppenbarligen ibland lämna utrymme för skilda uppfattningar om det straffbara områdets avgränsning. Särskilt beträffande vårdslöshet mot borgenärer har det i praktiken visat sig svårt att i konkreta fall avgöra om förutsättningar för straffansvar har förelegat också i sådana fall där någon tvekan inte rått beträffande obeståndsfrågan. Bestämmelsens formulering utesluter inte att också förfaranden som framstår som föga klandervärda kan anses ingå i det straffbara området.

Vid den reform av gäldenärsbrotten som genomfördes år 1976 angavs som en vägledande princip att kriminalisering endast skulle tillgripas mot verkligt straffvärda förfaranden. Denna princip tog sig då främst uttryck i att en betydande avkriminalisering skedde av brottet mannamån mot borgenärer. Beträffande vårdslöshet mot borgenärer gjordes däremot ingen inskränkning i det straffbara området, men en särskild bestämmelse infördes om att allmänt åtal för vårdslöshet mot borgenärer skall väckas endast om åtalet är påkallat från allmän synpunkt (11 kap. 8 § BrB).

Också i promemorian framhålls som en viktig princip att straffansvaret bör förbehållas verkligt straffvärda förfaranden. Såvitt angår oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer torde detta främst ha eftersträvats genom beskrivningen av de straffbara förfarandena. Enligt förslaget skall den uppdelning mellan avhändanden och andra förmögenhetsförsämrande åtgärder som i dag ligger till grund för gränsdragningen mellan de olika brotten upphävas. I stället skall i princip alla fall då någon uppsåtligen försämrar sin ekonomiska situation i avsevärd mån bedömas som oredlighet mot borgenärer, oberoende av på vilket sätt detta sker. Har gärningsmannen däremot endast varit grovt oaktsam med hänsyn till effekterna av sitt handlande – eller till den ekonomiska situation vilken skall ha

förelegat för att förfarandet skall vara straffbart – är förfarandet enligt promemorians förslag att bedöma som vårdslöshet mot borgenärer.

Begränsningen av det straffbara området avses alltså i första hand komma till uttryck i kravet på att gäldenärens ekonomiska situation skall ha försämrats avsevärt. När det gäller bedömningen av om detta skall anses ha inträffat anges i promemorian att man främst skall se till försämringens storlek absolut sett och inte enbart relatera den till gäldenärens förhållanden och boets ställning.

I promemorian ägnas särskild uppmärksamhet åt frågan under vilka omständigheter det skall kunna medföra straffansvar att någon fortsätter en rörelse. Det hävdas i promemorian att den nuvarande straffbestämmelsen i viss mån har tolkats som ett förbud för en rörelseidkare att fortsätta driften efter en tidpunkt då han kommit på obestånd, oberoende av om därefter företagna åtgärder har saknat nytta för rörelsen eller inte. Denna tolkning harmonierar enligt promemorian illa med lagtexten och den sägs i praktiken ha inneburit ett ansvar för underlåtenhet att begära sig i konkurs, även om domstolarna i regel inte anfört underlåtenheten som uttrycklig grund för ansvar. Enligt promemorian skulle en tillämpning av det kritiserade slaget undvikas genom att bestämmelsen begränsas till att gälla förmögenhetsförsämrande åtgärder.

I promemorian föreslås å andra sidan att den särskilda åtalsprövningsregeln i 11 kap. 8 § BrB slopas.

Remissinstanserna har ställt sig bakom principen att straffansvaret bör förbehållas verkligt straffvärda förfaranden. Beträffande ansvaret för fortsatt drift av en rörelse har de flesta remissinstanser som uttalat sig i frågan ställt sig positiva till förslaget. Detta gäller bl. a. hovrätten över Skåne och Blekinge, juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, domareförbundet och Föreningen Sveriges åklagare. Förslaget har avstyrkts av bl. a. överåklagaren i Malmö och AMS som inte anser att det visats att den nuvarande ordningen medför några olägenheter i praktiken. AMS förordar, i likhet med RÅ och länsåklagaren i Kalmar län, att den nuvarande åtalsprövningsregeln i 11 kap. 8 § BrB bibehålls.

Vissa remissinstanser, däribland hovrätten över Skåne och Blekinge, domstolsverket och domareförbundet, har ifrågasatt om inte brottsbeskrivningen blir alltför vid och obestämd, om de straffbara förfarandena endast avgränsas på det sättet att de skall ha medfört att den ekonomiska ställningen försämrats i avsevärd mån. Enligt vad exempelvis länsåklagaren i Uppsala län anför bör man i stället, på samma sätt som i gällande rätt, i lagen ange sådana typiskt sett illojala förfaranden som straffansvaret är avsett för. Länsåklagaren ifrågasätter också om det är påkallat och lämpligt med en så långtgående kriminalisering att varje förmögenhetsförsämrande åtgärd skall kunna medföra straff.

Som jag tidigare har framhållit ansluter jag mig givetvis också själv till principen att straffansvaret bör förbehållas verkligt straffvärda förfaranden. Särskilt mot bakgrund av att de förslag som jag tidigare framfört innebär en viss utvidgning av det straffbara området, anser jag det angeläget att pröva förutsättningarna för en begränsning av de förfaranden som bör vara straffbara.

Enligt min mening är det emellertid utomordentligt svårt att avgöra vilken betydelse för det straffbara området som ett genomförande av promemorians förslag skulle medföra. Jag har svårt att se att det skulle innebära en snävare avgränsning av det straffbara området än den som nu gäller. Straffansvaret synes nämligen med promemorians förslag formellt omfatta varje form av förmögenhetsförsämrande åtgärd oberoende av vilken karaktär själva åtgärden haft. Om promemorians förslag skulle genomföras, föreligger enligt min mening en viss risk att dåliga affärer som sådana skulle kunna anses uppfylla de objektiva rekvisiten för oredlighet mot borgenärer.

Den begränsning av straffansvaret som är det uttalade målet för förslaget har således inte kommit till uttryck i beskrivningen av vilka typer av förfaranden som skall kunna föranleda straffansvar utan i den kvantitativa begränsning som ligger i att gärningsmannen skall ha försämrat sin ekonomiska ställning i avsevärd mån. Enligt promemorian torde det i det hänseendet vara mest i linje med rådande rättsuppfattning att främst se till försämringens storlek absolut sett.

För egen del anser jag att det inte är möjligt att helt jämställa alla olika former av förmögenhetsförsämrande åtgärder som någon företar i ett visst ekonomiskt läge. I gällande rätt pekar lagen ut vissa förfaranden vilka typiskt sett framstår som särskilt illojala. Därmed blir det inte bara förfarandets effekt utan också dess karaktär som får betydelse för straffansvarets avgränsning. Enligt min mening är detta en lämplig ordning som det saknas anledning att frångå.

Vad särskilt gäller frågan om i vilken mån fortsatt drift av en rörelse bör medföra straffansvar vill jag framhålla att ansvar enligt gällande rätt uttryckligen förutsätter att gärningsmannen uppsåtligen har förbrukat avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen. Det torde vara uppenbart att så inte kan anses vara fallet utan att förmögenhetsställningen har försämrats på ett påtagligt sätt genom den fortsatta driften. Det bör emellertid framhållas att ett företags förmögenhetsställning är beroende bl. a. av hur företagets tillgångar värderas. Denna värdering skall självfallet göras utifrån företagsekonomiska principer. Om ett företag anskaffar tillgångar som företaget med hänsyn till en förestående konkurs eller annars saknar möjligheter att nyttiggöra, kan således företagets förmögenhetsställning försämras även om tillgångarna inte betingat något överpris.

Jag anser också att det finns goda skäl att bibehålla den nuvarande uppdelningen mellan avhändanden och andra förmögenhetsförsämrande åtgärder. Det kan knappast råda någon tvekan om att avhändanden typiskt sett framstår som väsentligt mera klandervärda än andra förmögenhetsförsämrande förfaranden. Enligt gällande rätt kan också avhändanden i grova fall medföra upp till sex års fängelse, medan straffmaximum för andra slags förfaranden uppgår till endast två års fängelse. Något behov av att, såsom föreslås i promemorian, höja straffmaximum till sex år också för fall av den senare typen föreligger enligt min mening inte.

Enligt promemorian bör man när det gäller förmögenhetsförsämringen generellt sett främst se till försämringens absoluta storlek, medan hänsynen till boets ställning och gäldenärens förhållande skulle tillmätas mindre

betydelse. I detta hänseende föreligger en påtaglig osäkerhet angående hur gällande rätt skall tillämpas.

Enligt min mening är skillnaden mellan avhändanden och andra förmögenhetsförsämrande åtgärder av betydelse också i detta sammanhang.

När det gäller avhändanden delar jag den uppfattning som framförs i promemorian att det är naturligt att som huvudprincip främst se till det belopp som åtgärden avser. Att en rörelse har stor omsättning eller betydande tillgångar kan inte rimligen motivera att gäldenären i en obeståndssituation straffritt skulle kunna avhända sig tillgångar i väsentligt större omfattning än vad som är möjligt för en gäldenär som arbetar under mera begränsade ekonomiska omständigheter.

Jag föreslår därför att uttrycket egendom av betydenhet i den nuvarande bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer byts ut mot egendom av betydande värde. Härigenom markeras på ett tydligare sätt att det främst är det absoluta ekonomiska värdet som är avgörande för bestämmelsens tillämplighet. Det bör emellertid understrykas att bedömningen inte kan göras helt oberoende av sådana omständigheter som åtgärdens karaktär, syfte och samband med den verksamhet gäldenären bedriver. Oredlighet mot borgenärer kan exempelvis begås genom försäljning till underpris, förvärv till överpris, omotiverat högt löneuttag eller genom benefika åtgärder som delvis kan ses som ett led i en legitim marknadsföring. Det är i sådana sammanhang svårt att utgå från någon mer bestämd värdegräns vid den straffrättsliga bedömningen. Vad som skall förstås med betydande värde måste således i viss utsträckning på samma sätt som enligt gällande rätt bedömas mot bakgrund av gäldenärens förhållanden och boets ekonomiska ställning.

Detta innebär också att det är varken lämpligt eller möjligt att sätta upp något fixerat värde för att i nu aktuellt hänseende avgränsa det straffbara området. Enligt min uppfattning bör emellertid förhållandevis stora krav ställas för att straffansvar för oredlighet mot borgenärer skall kunna aktualiseras.

Vad gäller rena gåvor som inte kan betecknas som sedvanliga och som uppenbart saknar samband med gäldenärens normala verksamhet kan en jämförelse göras med skattebedrägeri. Gränsen mellan skattebedrägeri och det rena bötesbrottet skatteförseelse brukar anses gå ungefär vid tre fjärdedelar av basbeloppet eller f. n. drygt 15 000 kr. För att ansvar för oredlighet mot borgenärer skall kunna komma i fråga bör rimligtvis krävas att värdet av vad som har getts bort är minst lika stort. Avser avhändandena lägre belopp, torde det i vissa fall, enligt vad jag strax återkommer till, kunna föreligga förutsättningar att ådöma ansvar för vårdslöshet mot borgenärer. Härvid är dock att beakta att åtal enligt vad som föreskrivs i 8 § endast skall väckas om detta är påkallat ur allmän synpunkt.

Vad angår vårdslöshet mot borgenärer är det enligt min mening inte på samma sätt motiverat att sätta det absoluta ekonomiska värdet i centrum för den straffrättsliga bedömningen. De förfaranden som avses i bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer är typiskt sett inte lika illojala mot borgenärerna som direkta avhändanden. Såsom framgår av brottsbeteckningen är det i dessa fall normalt inte fråga om åtgärder som är omedelbart riktade mot borgenärernas intressen.

Står det i ett enskilt fall klart att en viss åtgärd som avser egendom av betydande värde har ett benefikt syfte eller annars är direkt avsedd att skada borgenärernas intresse genom förstörelse eller avhändande av egendom, kan förfarandet i princip oberoende av den formella juridiska utformningen bedömas som oredlighet mot borgenärer. Så torde exempelvis ofta vara fallet när gäldenären är en juridisk person och det förfarande som är aktuellt innebär att gärningsmannen i en eller annan form överfört medel till sig själv eller till någon närstående person.

De åtgärder som bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer primärt avser är däremot normalt sådana som visserligen framstår som oförsvarliga med hänsyn till den ekonomiska situationen men som inte är inriktade på att gäldenärens egendom skall förstöras eller direkt överföras till ett annat rättssubjekt. I motsats till vid oredlighetsfallen är det vid vårdslöshet också ofta frågan om förfaranden som sträcker sig över en längre tid.

Det framstår mot denna bakgrund som naturligt att högre krav normalt bör ställas på de ekonomiska konsekvenserna vid vårdslöshet än vid oredlighet mot borgenärer. Enligt min mening är det i detta sammanhang inte heller möjligt att i samma utsträckning som vid oredlighetsbrottet bortse från gäldenärens ekonomiska förhållanden och boets ställning. Vad som i ett företag med liten förmögenhetsmassa och liten omsättningsvolym kan innebära en dramatisk förändring i förmögenhetsställningen kan i ett stort företag vara av helt marginell betydelse. De anspråk på aktsamhet i borgenärernas intresse som bör ställas kan inte bedömas oberoende av rörelsens omfattning och ställning.

I likhet med vad som föreslås i promemorian bör enligt min mening straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer begränsas till förfaranden som är klart förmögenhetsförsämrande. Huruvida någon förmögenhetsförsämring har ägt rum bör i princip bedömas efter företagsekonomiska värderingsprinciper. Någon absolut värdegräns bör i detta fall inte tas som utgångspunkt för straffansvarets avgränsning, utan förfarandet bör bedömas mot bakgrund av gäldenärens ekonomiska förhållanden och boets ställning. Lagtekniskt bör den begränsning av straffansvaret som jag här förordat komma till uttryck genom att de nuvarande gärningsformerna bibehålls men kvalificeras i fråga om de effekter de skall ha medfört.

Det i promemorian lämnade förslaget att straffansvaret skall begränsas till fall då gärningsmannen försämrat den ekonomiska ställningen i avsevärd mån skulle, även om det i promemorians motiv förefaller ha getts en delvis annan innebörd, kunna användas för att begränsa straffansvaret och markera att den straffrättsliga bedömningen i detta fall främst bör utgå från den relativa betydelse förfarandet haft för gäldenärens ekonomi. Uttrycket avsevärt försämrat gäldenärens ekonomiska ställning förekommer emellertid i konkurslagens återvinningsbestämmelser (35 §) och avser där inte förmögenhetsförsämrande åtgärder utan betalning av skuld. Eftersom sådana förfaranden i den mån de är straffbara faller under bestämmelsen om mannamån mot borgenärer, bör ett annat uttryck väljas i detta sammanhang. Jag förordar därför att den nu aktuella begränsningen av straffansvaret kommer till uttryck genom ett krav på att gärningsmannen genom sitt förfarande skall ha försämrat sin förmögenhetsställning i avsevärd mån.

Den avgränsning av straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer som jag nu förordat innebär att kraven på förmögenhetsförsämring vid vårdslöshet mot borgenärer normalt klart kommer att överstiga de krav som gäller för ansvar för oredlighet mot borgenärer. Såsom jag redan tidigare antytt kan det emellertid i vissa fall tänkas att gärningsmannen genom något sådant förfarande som avses i bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer försämrat sin förmögenhetsställning i avsevärd mån utan att förfarandet därför avsett egendom av sådant betydande värde som krävs för att ansvar för oredlighet mot borgenärer skall kunna komma i fråga. Det är uppenbart att det kan uppkomma fall av detta slag där lagföring knappast är påkallad från allmän synpunkt. Bl. a. med hänsyn härtill anser jag, i motsats till vad som föreslagits i promemorian, att den nuvarande åtalsprövningsregeln vid vårdslöshet mot borgenärer bör bibehållas. Även bortsett härifrån anser jag att de skäl som anfördes när regeln infördes fortfarande har bärkraft, även om straffansvaret i vissa hänseenden begränsas både genom vad jag har föreslagit i detta avsnitt och genom vad jag förordat i avsnitt 2.3.

2.6 Vissa andra frågor

Mitt förslag: Gärningsbeskrivningen för bokföringsbrott justeras så att det klargörs att den som av oaktsamhet inte har insett sin bokföringsskyldighet och som åsidosätter denna omfattas av straffansvaret. Den särskilda regleringen av gärningsmannaskapet vid gäldenärsbrott i 11 kap. 7 § första stycket BrB upphävs. Straffansvar införs för försök till sådan oredlighet mot borgenärer som regleras i 1 § första stycket. Rubriken till 11 kap. BrB ändras och ges lydelsen Om brott mot borgenärer m. m.

Promemorians förslag: Överensstämmer i princip med mitt utom beträffande försök till oredlighet mot borgenärer och kapitelrubriken. Enligt promemorian skall ansvar för oredlighet mot borgenärer kunna följa också på rättshandlingar som någon företagit för skens skull. Något förslag om ändrad kapitelrubrik framförs inte.

Remissinstanserna: Förslaget angående bokföringsbrott har med något undantag tillstyrkts eller lämnats utan erinran av remissinstanserna. Förslaget att upphäva den särskilda regleringen i 11 kap. 7 § första stycket BrB har också fått ett positivt remissutfall. Detsamma gäller förslaget till straffansvar för skenrättshandlingar.

Skälen för mina förslag: Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter sin bokföringsskyldighet kan i vissa fall dömas för *bokföringsbrott* enligt 11 kap. 5 § BrB. Denna bestämmelse fick sin nuvarande utformning genom en lagändring år 1982. I promemorian hävdas att den formulering

som bestämmelsen på inrådan av lagrådet då fick skulle innebära en avkriminalisering i så måtto att ansvar, i motsats till vad som tidigare gällde, endast kan komma i fråga om gärningsmannen har varit medveten om eller haft uppsåt till att han var bokföringsskyldig. En sådan ändring av straffansvarets omfattning torde emellertid inte ha varit avsedd, och i promemorian föreslås en justering av brottsbeskrivningen i syfte att klargöra att också den som varit oaktsam i förhållande till sin bokföringsskyldighet kan göra sig skyldig till bokföringsbrott.

Med undantag för Malmö tingsrätt har remissinstanserna genomgående tillstyrkt eller lämnat promemorians förslag utan erinran. Också för egen del anser jag att det är lämpligt att brottsbeskrivningen i detta sammanhang justeras så att någon tvekan inte föreligger om att straffansvar kan komma i fråga också för den som inte insett men väl bort inse att han var bokföringsskyldig.

I 11 kap. 7 § första stycket BrB finns en särskild bestämmelse som innebär att, om någon som är i *gäldenärs eller bokföringsskyldigs ställe* begår gärning som avses i kapitlet, han skall dömas som om han själv hade varit gäldenär eller bokföringsskyldig. I promemorian föreslås att denna bestämmelse upphävs med hänsyn till att den numera har förlorat sin praktiska betydelse. De allmänna bestämmelserna om medverkan innebär nämligen att straffansvaret får i princip samma omfattning, även om bestämmelsen upphävs.

Promemorians förslag har i denna del fått ett i huvudsak positivt bemötande av de remissinstanser som berört frågan. Ingen remissinstans har ansett att bestämmelsen fyller något behov när det gäller avgränsningen av det straffbara området. Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet har emellertid påpekat att det kan synas något otillfredsställande att ett handlande som i realiteten är ett gärningsmannaskap i vissa fall skulle komma att rubriceras som medhjälp.

Också för egen del anser jag att promemorians förslag i denna del kan godtas. Allmänt sett är det enligt min mening en fördel, om specialregleringar av medverkanssituationer kan undvikas. Som har påpekats i promemorian torde det inte medföra någon egentlig förändring av den materiella straffbarheten, om bestämmelsen i 7 § första stycket upphävs. En sådan ändring framstår f.ö. som naturlig redan med hänsyn till att gäldenär och bokföringsskyldig enligt mitt förslag inte skall användas som formell beteckning på straffbestämmelsernas brottssubjekt. Jag vill också särskilt anmärka att den aktuella bestämmelsen inte har införts med sikte på det mycket vanliga fallet att ett gäldenärsbrott har begåtts av någon företrädare för en juridisk person i denna hans egenskap. Att gärningsmannaskap föreligger i denna situation följer av allmänna principer utan någon särskild föreskrift.

Det enda förfarande i brottsbalkens kapitel om gäldenärsbrott som enligt gällande rätt är straffbelagt *på försöksstadiet* tar sikte på fall då någon för bort en tillgång ur riket när konkurs är förestående. I promemorian föreslås inte att ansvar för försök skall införas i något annat hänseende. Däremot skall enligt förslaget ansvar för oredlighet mot borgenärer enligt 11 kap. 1 § första stycket BrB kunna följa också på *skenrättshandlingar* som, om de varit gällande, skulle ha försämrat gäldenärens ställning i avsevärd mån.

Förslaget att skenrättshandlingar skall jämställas med verkliga rättshandlingar har fått ett positivt mottagande av de remissinstanser som kommenterat det. Uttalanden i denna riktning görs av hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, RÅ, länsåklagarna i Uppsala och Värmlands län och juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet.

Förslaget måste emellertid ses i samband med att det i promemorian också föreslås en omfattande förändring av den straffrättsliga regleringen när det gäller sådana fall av oredlighet mot borgenärer som f. n. behandlas i 11 kap. 1 § andra stycket BrB. Det gäller här bl. a. fall då någon åberopar skenavtal i samband med exekutiv förrättning. Promemorieförslaget ter sig dock i dessa delar något ovisst till sina konsekvenser och bör som jag ser det inte tas upp i detta sammanhang. Med hänsyn härtill bör inte heller skenrättshandlingar jämställas med verkliga rättshandlingar när det gäller straffansvar enligt första stycket i den aktuella paragrafen.

Det finns emellertid anledning att uppmärksamma de motiv som anförs i promemorian för kriminaliseringen av skenrättshandlingar. I promemorian framhålls sålunda att det ofta är förenat med betydande svårigheter att klarlägga om en tillgång fortfarande tillhör gäldenären eller om den har frångått honom genom en gåva eller på annat liknande sätt. Detta är av betydelse när det gäller att bedöma om ett sådant avhändande skett som är en förutsättning för ansvar för oredlighet mot borgenärer enligt 1 § första stycket. Anses inte något avhändande föreligga, innebär detta inte att gäldenären gör sig skyldig till oredlighet mot borgenärer enligt 1 § andra stycket, om han exempelvis vid en konkurs inte uppger tillgången såsom tillhörig honom. Någon uppsåtligt oriktig uppgift behöver han ju inte ha lämnat.

För att ett avhändande genom gåva skall kunna medföra ansvar torde det normalt krävas att det antingen upprättats en skriftlig gåvohandling eller att gåvan traderats, dvs överlämnats. I praktiken är det särskilt frågan huruvida en viss tillgång har traderats på ett sådant sätt att straffansvar kan komma i fråga som kan vara svår att avgöra.

Det nu berörda problemet har vid remissbehandlingen uppmärksammats av juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet. Enligt nämnden kan det finnas anledning att överväga att straffbelägga försök till oredlighet mot borgenärer.

För egen del anser jag att det bör stå klart att frågan om straffansvar inte är helt beroende av den civilrättsliga bedömningen av en enskild transaktion. Även om konkursförvaltaren har framgång när det gäller en tvist om i vad mån en tillgång rätteligen ingår i boet bör straffansvar kunna komma i fråga om avsikten uppenbarligen varit att tillgången skulle avhändas. Som jag ser det åstadkommer man den utvidgning av kriminaliseringen som behövs, om också försök till sådan oredlighet mot borgenärer som avses i 1 § första stycket straffbeläggs. Jag förordar denna lösning.

Frågan vad som skall krävas för att ett försök skall anses föreligga får bedömas enligt allmänna regler. Det innebär att brottet måste vara påbörjat för att straffansvar skall bli aktuellt. Enbart en muntlig utfästelse om gåva torde inte innebära att brottet skall anses påbörjat. Ytterligare en

förutsättning för straffansvar blir att fara förelegat för att brottet skulle fullbordas i det enskilda fallet eller att sådan fara har varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter.

Enligt mitt förslag ändras brottsbeskrivningarna i kapitlet så att det särskilda brottssubjektet gäldenär avskaffas. Därigenom blir kapitlets nuvarande rubrik mindre adekvat. Flertalet av kapitlets bestämmelser avser att skydda borgenärers rätt. Jag föreslår därför att *kapitlets rubrik* ges lydelsen Om brott mot borgenärer m. m. En ändring av kapitelrubriken föranleder följdändringar i bl. a. 55, 185 b och 219 §§ konkurslagen (1921:225). De aktuella ändringarna är konsekvensändringar som inte kräver någon närmare motivering. Det är därför uppenbart att lagrådets hörande över dessa ändringsförslag skulle sakna betydelse.

3 Upprättat lagförslag

I enlighet med vad jag nu anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till lag om ändring i brottsbalken.

Förslaget bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 5*

4 Specialmotivering

11 kap.

Kapitelrubriken

Av skäl som har angetts i avsnitt 2.6 i den allmänna motiveringen föreslås kapitlet få rubriken Om brott mot borgenärer m. m.

1 §

Ändringarna har berörts i den allmänna motiveringen i avsnitten 2.3, 2.4 och 2.5.

Enligt förslaget anknyts straffansvaret enligt huvudregeln i första stycket inte till att gärningsmannen genom sitt handlande åstadkommit en viss effekt utan till att hans förfarande ägt rum då hans ekonomiska situation var av visst slag. Denna situation beskrivs i bestämmelsen på det sättet att det skall ha förhållit sig antingen så att gärningsmannen var på obestånd eller också så att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

Med obestånd avses detsamma som enligt gällande rätt och enligt konkurslagen eller med andra ord att gäldenären inte rätteligen kan betala sina skulder och att denna oförmåga inte är endast tillfällig. Även om det inte kan visas att obestånd har förelegat, kan ansvar följa, om faran för obestånd visas ha varit påtaglig. Bedömningen av om sådan påtaglig fara har förelegat avser den sannolikhet med vilken ett obestånd kunde förutses med hänsyn till omständigheterna vid själva gärningen. Omständigheter som inträffat därefter skall således beaktas endast i den mån de kunde förutses vid gärningen.

För att faran för obestånd skall anses påtaglig bör naturligtvis krävas att gäldenärens aktuella ekonomiska situation i något hänseende framstått som särskilt brydsam. Allmänt negativa faktorer för en viss gäldenär, som vikande konjunkturer inom en bransch eller förändringar i marknadsstrukturen, kan inte i sig tas till intäkt för att faran för obestånd varit påtaglig, om inte några märkbara ekonomiska problem hunnit uppkomma för gäldenären. Att någon har inlåtit sig på ett äventyrligt företag innebär inte heller i sig att det är påtaglig fara för obestånd. För detta krävs dessutom att den ekonomiska situationen framstår som prekär med hänsyn till exempelvis likviditet, sufficiens eller räntabilitet. För att faran för obestånd skall anses vara påtaglig bör normalt också krävas att obeståndet kunde väntas uppkomma i relativt nära anslutning till den åtgärd som är föremål för bedömning. Som jag har berört i den allmänna motiveringen kan emellertid faran för obestånd vara påtaglig även om en förhållandevis lång tid kan förväntas förflyta innan en akut betalningsoförmåga uppkommer.

Enligt förslaget anges inte direkt att gärningsmannen skall vara gäldenär. Avsikten härmed är att göra klart att man vid den straffrättsliga bedömningen inte skall bortse från sådana skulder som kunde förutses vid gärningen men som vid det tillfället ännu inte hade uppkommit. För att sådana skulder skall kunna beaktas vid bedömningen av om obestånd eller fara för obestånd har förelegat måste dock samma krav ställas på förutsebarheten som beträffande andra faktorer som är av betydelse i detta sammanhang. Detta innebär att skulder som grundar sig på omständigheter som inte förelåg vid tidpunkten för gärningen i allmänhet inte kan beaktas. Det bör emellertid framhållas att på samma sätt som man vid bedömningen måste beakta vad som kan förutses om gäldenärens framtida intäkter så måste också beaktas de kostnader som kan väntas uppkomma liksom den skattskyldighet som framtida intäkter kan medföra.

Subjektivt är det en förutsättning för ansvar att gärningsmannen har haft uppsåt omfattande de omständigheter som innebär att obestånd eller i vart fall påtaglig fara för obestånd förelåg. I likhet med vad som annars gäller är eventuellt uppsåt tillräckligt. Har gärningsmannen inte haft uppsåt, kan i vissa fall ansvar för vårdslöshet mot borgenärer komma i fråga.

Beskrivningen av de straffbara förfarandena har ändrats endast på så sätt att det anges att åtgärderna skall avse egendom av betydande värde i stället för egendom av betydenhet. Avsikten med ändringen är att betona den betydelse som bör tillmätas det absoluta värdet av den förmögenhetsförsämring som åtgärden medfört. Någon fixerad värdegräns bör dock inte läggas till grund för tillämpningen, utan även sådana omständigheter som åtgärdens karaktär, syfte och samband med gäldenärens normala verksamhet liksom boets ekonomiska ställning måste beaktas. Beträffande rena avhändanden som inte är sedvanliga och uppenbart saknar samband med gäldenärens normala verksamhet synes det i linje med vad som anförts i den allmänna motiveringen kunna vara en rimlig utgångspunkt att avhändandet motsvarat minst tre fjärdedelar av basbeloppet.

I andra meningen av första stycket föreskrivs ansvar också för sådana fall då gärningsmannen, utan att första meningen är tillämplig, genom sitt förfarande har försatt sig på obestånd eller framkallat påtaglig fara för att

han skall komma på obestånd. Förslaget överensstämmer i dessa hänseenden med gällande rätt utom så till vida att det anges att den fara som framkallats skall ha varit påtaglig i stället för allvarlig. Ansvar enligt andra meningen torde i praktiken komma i fråga endast i samband med avhändanden som avser en betydande del av gäldenärens totala tillgångar.

I andra stycket har endast den ändringen gjorts att brottssubjektet inte anges vara en gäldenär utan att bestämmelsen i stället riktas mot envar. Ändringen torde endast kunna få betydelse för i vad mån vissa gärningar skall anses begångna i gärningsmannaskap eller utgöra medhjälp till ett visst brott.

2 §

Ändringen avser endast att brottssubjektet inte anges som gäldenär. Skälen till detta har redovisats i avsnitt 2.4 i den allmänna motiveringen och i specialmotiveringen till 1 §.

3 §

Bestämmelsen i första stycket om värdslöshet mot borgenärer har i likhet med bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer ändrats så att straffansvaret avser vissa förfaranden som någon företagit när han är på obestånd eller när det föreligger en påtaglig fara för att han skall komma på obestånd. Vad som avses därmed har behandlats i den allmänna motiveringen i avsnitt 2.3 samt i specialmotiveringen till 1 §.

Liksom vid oredlighet mot borgenärer föreslås vidare att brottssubjektet inte anges som gäldenär. Avsikten är att på detta sätt markera att även skulder som ännu inte har uppkommit skall kunna beaktas vid den straffrättsliga bedömningen. Innebörden av ändringen har behandlats närmare i den allmänna motiveringens avsnitt 2.4 samt i specialmotiveringen till 1 §.

De förfaranden som kan föranleda straffansvar anges på samma sätt som enligt gällande rätt. I stället för att gärningsmannen genom sitt förfarande skall ha framkallat eller förvärrat obestånd anges emellertid i förslaget att han skall ha försämrat sin förmögenhetsställning i avsevärd mån. Straffansvaret begränsas således i enlighet med promemorians förslag uttryckligen till förmögenhetsförsämrande åtgärder. Vad som bör förstås med en avsevärd försämring av förmögenhetsställningen har jag behandlat närmare i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.5).

Den ändrade redaktionen av paragrafen har gjort det nödvändigt att komplettera stycket med en ny andra mening. I meningen anges att ansvar kan komma i fråga också om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning anta att han var på obestånd eller att det förelåg påtaglig fara för att han skulle komma på obestånd. Förslaget innebär i detta hänseende inte någon principiell nyhet i förhållande till gällande rätt. Som paragrafen är avfattad f. n. krävs nämligen inte att gäldenären uppsåtligen har framkallat eller förvärrat obestånd, utan oaktsamhet är tillräckligt i detta hänseende. Det bör nämnas att den som förfarit på det sätt som sägs i 1 § första stycket utan uppsåt att han var på obestånd eller att en påtaglig fara för obestånd förelåg kan vara förfallen till ansvar enligt förevarande bestämmelse.

Någon motsvarighet till bestämmelsen i 1 § att ansvar kan följa även på ett förfarande genom vilket någon försätter sig på obestånd eller framkallar påtaglig fara för obestånd har inte tagits upp i paragrafen om vårdslöshet mot borgenärer. Har en enstaka gärning haft sådan effekt, torde i de straffvärda fall som man har att räkna med förutsättningar för ansvar enligt 1 § föreligga. Vid förfaranden som sträcker sig över en längre tid, som exempelvis förbrukande av medel utan motsvarande nytta för ett företag eller slösaktigt leverne, kan däremot enligt förslaget normalt endast beaktas åtgärder som i tiden ligger efter det att gärningsmannen i vart fall bort inse att en påtaglig fara för obestånd förelåg.

I andra stycket har endast den ändringen gjorts att gäldenär inte anges som brottssubjekt.

4 §

I bestämmelserna om mannamån mot borgenärer görs enligt förslaget endast ett par smärre justeringar. I likhet med i övriga bestämmelser i kapitlet där brottssubjektet anges som gäldenär riktas i stället ansvaret mot envar som förfar på visst sätt. Som utvecklats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.4) är avsikten med ändringen att man inte heller vid mannamån mot borgenärer skall bortse från klart förutsebara men ännu inte uppkomna skulder vid den straffrättsliga bedömningen. I samma syfte ändras det s. k. effektrekvisitet så att det för straffansvar blir tillräckligt att åtgärden har medfört påtaglig fara för att andra borgenärers rätt skall förringas. Om en viss förutsebar skuld som ännu inte har uppkommit har beaktats vid obeståndsbedömningen, skall således också beaktas i vad mån förfarandet kan förväntas påverka denna borgenärs rätt. En förutsättning för ansvar är emellertid att gärningsmannen haft uppsåt till att åtgärden medfört fara för andra borgenärers rätt.

5 §

Ändringen har berörts i den allmänna motiveringen i avsnitt 2.6. Avsikten med ändringen är att klargöra att straffansvaret också omfattar den som varit oaktsam i förhållande till att bokföringsskyldighet förelåg. I motsats till i promemorians förslag anges inte uttryckligen att gärningsmannen skall vara den som bokföringsskyldigheten åvilar. Även den som faktiskt handhar bokföringen åt någon bokföringsskyldig kan därmed dömas som gärningsman och inte endast som anstiftare eller medhjälpare. Mitt förslag överensstämmer i detta hänseende i princip med vad som för närvarande gäller till följd av bestämmelsen i 7 § första stycket.

6 §

Förslaget innebär att straffansvaret för försök utvidgas till att omfatta också sådan oredlighet mot borgenärer som avses i 1 § första stycket. Ändringen har berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.6).

7 §

Bestämmelserna i första stycket om att den som handlar i en gäldenärs eller en bokföringsskyldigs ställe skall dömas såsom om han själv var

gäldenär skall enligt förslaget upphävas. Ändringen har berörts i den allmänna motiveringen i avsnitt 2.6.

I andra stycket byts enligt förslaget, i konsekvens med vad som föreslagits i 4 §, uttrycket gäldenären ut mot gärningsmannen.

5 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslaget till lag om ändring i brottsbalken.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Lagrådet

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1985-09-23

Närvarande: justitierådet Knutsson, f. d. justitierådet Sterzel, regeringsrådet Tottie.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 6 juni 1985 har regeringen på hemställan av statsrådet Wickbom beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i brottsbalken (om brott mot borgenärer m. m.).

Förslaget har inför lagrådet föredragits av docenten Dag Victor.

Förslaget föranleder följande yttrande av lagrådet:

11 kap. 1 och 3 §§

Enligt 1 § första stycket och 3 § första stycket kriminaliseras vissa typer av förmögenhetsförsämrande handlingar som företas när gärningsmannen är på obestånd eller när det föreligger en påtaglig fara för att han skall komma på obestånd. Det är inte, såsom enligt gällande rätt, ett nödvändigt rekvisit för ansvar att åtgärderna har orsakat eller förvärrat ett obestånd eller medfört fara för att obestånd skall uppkomma. Det huvudsakliga motivet för de sålunda föreslagna ändringarna är att brottsutredningen skall underlättas. Lagrådet har i princip inte något att erinra mot att det nuvarande skaderekvisitet slopas och att kriminaliseringen i stället knyts till att handlandet sker i ett visst ekonomiskt läge.

Det är ofrånkomligt att ett farerekvisit av det slag som nu föreslås ger upphov till vissa gränsdragningsproblem. Av departementschefens motivuttalanden framgår att sådana allmänna och för ett företags framtidsutsikter betydelsefulla faktorer som konjunkturförändringar, minskad efterfrågan inom branschen och kreditåtstramningar inte i och för sig skall kunna föranleda att farerekvisitet anses uppfyllt. Härför torde krävas att det föreligger särskilda omständigheter som gör att det enskilda företagets situation framstår som prekär. Å andra sidan synes det inte vara nödvändigt att utvecklingen ännu har lett till akuta betalningssvårigheter för gäldenären, om det med stor sannolikhet kan förutses att sådana svårigheter kommer att uppstå inom en överskådlig framtid.

I praktiken torde lagföring för oredlighet eller vårdslöshet mot borgenärer knappast komma i fråga i andra fall än då det, exempelvis genom en konkurs, står klart att gäldenären har kommit på obestånd och ovissheten alltså endast hänför sig till frågan om när detta skedde. Härtill kommer att det för straffansvar krävs, inte bara att en fara av åsyftat slag faktiskt förelåg vid det tillfälle då gärningen företogs utan också att gäldenären insåg detta eller – vid vårdslöshetsbrott – åtminstone hade skälig anledning att anta att det förhöll sig så. Mot den angivna bakgrunden anser sig lagrådet kunna godta den föreslagna utformningen av obeståndskravet.

I 1 § första stycket andra meningen föreslås att uttrycket ”allvarlig fara”

byts ut mot "påtaglig fara". Språkligt sett framstår detta som en sänkning av faregraden och därmed som en skärpning av straffansvaret. Enligt departementschefen är emellertid någon ändring i sak inte avsedd. Den ändrade lydelsen motiveras med önskemålet att uppnå redaktionell överensstämmelse med uttryckssättet i paragrafens första mening. Lagrådet har förståelse för detta argument och vill inte motsätta sig ändringsförslaget.

Enligt den föreslagna nya lydelsen av straffbestämmelserna skall gärningsmannen inte längre betecknas som gäldenär. Syftet med denna ändring anges vara att klargöra att man vid den straffrättsliga bedömningen skall kunna ta hänsyn inte bara till skulder som förelåg vid gärningstillfället utan också till då förutsebara men ännu inte uppkomna skulder. Ett konsekvent genomförande av det ändrade uttryckssättet synes emellertid få vissa följder som inte närmare har belysts i remissen. Sålunda torde straffbestämmelserna i 1 § andra stycket och 3 § andra stycket kunna komma att drabba även tredje man, exempelvis någon som har ålagts edgång enligt 93 § andra stycket konkurslagen eller som har att lämna upplysningar enligt 4 kap. 15 § utsökningsbalken, och detta även om det inte är fråga om en gärning som kan betraktas som medhjälp till en av gäldenären själv företagen handling. Om detta inte är avsikten får övervägas om inte beteckningen "gäldenär" bör bibehållas i 1 § andra stycket och 3 § andra stycket.

11 kap. 4 §

Det i paragrafen upptagna skaderekvisitet, att åtgärden "avsevärt förringar andra borgenärers rätt", föreslås ersatt av ett farerekvisit, att åtgärden "medför påtaglig fara för att andra borgenärers rätt skall förringas avsevärt". Syftet med ändringen, som innebär en viss skärpning av straffansvaret, är att man vid prövningen skall kunna ta hänsyn också till skulder som ännu inte har uppkommit. Av motiven framgår att det inte är meningen att andra framtida betalningsförpliktelser skall få beaktas än sådana som kunde förutses vid gärningstillfället. Med hänsyn härtill föranleder förslaget inte någon erinran från lagrådets sida.

Av motsvarande skäl som har anförts beträffande 1 § andra stycket och 3 § andra stycket kan ifrågasättas om inte bestämningen "gäldenär" bör bibehållas i paragrafens andra stycke.

Justitiedepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 10 oktober 1985

Närvarande: Statsministern Palme, ordförande, och statsråden I. Carlsson, Lundkvist, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Peterson, Bodström, Göransson, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Thunborg, Wickbom

Föredragande: statsrådet Wickbom

Proposition om ändring i brottsbalken m. m. (om brott mot borgenärer)

1 Anmälan av lagrådsyttrande m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande[1] över förslag till lag om ändring i brottsbalken.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Förslaget i lagrådsremissen innebär bl. a. att bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken genomgående ändras på så sätt att gärningsmannen inte längre betecknas som gäldenär. Enligt lagrådet bör det övervägas om inte specialsubjektet gäldenär bör bibehållas i 1 § andra stycket, 3 § andra stycket samt 4 § andra stycket. En ändring torde nämligen enligt lagrådet i dessa fall kunna få vissa följder som inte närmare har belysts i remissen. Straffansvar skulle i vissa fall kunna komma att drabba tredje man, även om det inte är fråga om en gärning som kan betraktas som medhjälp till en av gäldenären själv företagen handling.

För egen del vill jag härtill anmärka att redan gällande rätt innebär att det inte behöver vara gäldenären själv som genom handling eller underlåtenhet har uppfyllt förutsättningarna för gärningsmannaansvar enligt de aktuella lagrummen. Enligt 7 § första stycket i kapitlet enligt dess nuvarande lydelse skall nämligen också den som i gäldenärs ställe har begått en gärning som avses i kapitlet dömas som om han själv vore gäldenär. Att gäldenären eller någon som är i dennes ställe kan drabbas av straffansvar är inte heller en förutsättning för att annan som medverkat till brottet skall fällas till ansvar. Enligt 23 kap. 4 § andra stycket brottsbalken skall envar medverkande bedömas efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last.

Det torde med hänsyn härtill endast vara för vissa mera speciella fall som förslaget skulle komma att innebära en utvidgning av förutsättningarna för ansvar enligt de aktuella bestämmelserna. Fallen lär också regelmäs-

[1] Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 6 juni 1985.

sigt vara straffvärda i och för sig, och normalt torde de f. n. kunna föranleda straffansvar enligt andra bestämmelser. T. ex. kan ansvar i vissa av de fall som jag här tänker på komma i fråga för andra förmögenhetsbrott eller enligt brottsbalkens 14 eller 15 kap.

Även om det mot den angivna bakgrunden skulle kunna övervägas att vidhålla det remitterade förslaget i aktuellt hänseende, har jag förståelse för vad lagrådet anfört i denna del. Jag vill därför inte motsätta mig att beteckningen gäldenär i enlighet med lagrådets synpunkter bibehålls i de aktuella bestämmelserna. Detta synes i så fall böra ske även i 1 § tredje stycket. För att man skall undvika att det straffbara området härigenom begränsas på ett opåkallat sätt synes det emellertid under sådana förhållanden nödvändigt att bestämmelsen i 7 § första stycket bibehålls med hänsyftning på de bestämmelser där brottsubjektet kommer att anges som gäldenär. Jag förordar en lösning i enlighet härmed.

Även i övrigt kan jag ansluta mig till vad lagrådet har anfört i sitt yttrande.

Utöver vad som påkallas av lagrådets yttrande bör vissa redaktionella jämkningar göras i förslaget. Jag vill här särskilt anmärka att en sådan jämkning bör göras i 4 § första stycket andra meningen av innebörd att det i överensstämmelse med gällande rätt uttryckligen klargörs att straffansvar även i detta fall förutsätter att gärningsmannen var på obestånd när gärningen företogs.

I enlighet med vad som förutskickades i lagrådsremissen bör vidare, med hänsyn till att rubriken för 11 kap. brottsbalken föreslås ändrad, vissa konsekvensändringar göras i konkurslagen (1921:225). Ändringarna, som avser 55, 185 b och 219 §§, innebär att uttrycket "gäldenärsbrott" byts ut mot uttrycket "brott som avses i 11 kap. brottsbalken".

2 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen förslår riksdagen att anta

dels det av lagrådet granskade lagförslaget med vidtagna ändringar,

dels ett inom justitiedepartementet upprättat förslag till lag om ändring i konkurslagen (1921:225).

3 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Till Regeringen
Statsrådet Ingvar Carlsson

Förslag till nya bestämmelser om gäldenärsbrott

Kommissionen (Ju 1982: 05) mot ekonomisk brottslighet skall enligt sina direktiv lägga fram förslag till lagstiftningsåtgärder på bl. a. det straffrättsliga området för att motverka ekonomisk brottslighet. I enlighet härmed har kommissionen tagit upp frågan om ändringar i reglerna om gäldenärsbrott i 11 kap. brottsbalken. Kommissionen har härvid samarbetat med docenten Madeleine Löfmarck som enligt uppdrag den 30 mars 1982 av dåvarande justitieministern sett över gäldenärsbrotten. Madeleine Löfmarck har enligt beslut den 17 februari 1983 av justitieministern Ove Rainer redovisat resultatet av sitt arbete till kommissionen i form av en promemoria, som slutförts i oktober 1983. Promemorian har utarbetats med beaktande av den utredning som företagits inom kommissionen rörande reglerna om återvinning i konkurs. Promemorian fogas som *bilaga* (1) till denna skrivelse.

Förfaranden som innebär att gäldenärer söker undgå ansvar för sina skulder har allvarliga skadeverkningar både för det allmänna och för enskilda borgenärer. Sett från statens synpunkt kan konstateras att det i flertalet av de inemot 6 000 konkurser som påbörjas årligen görs gällande skatte- och avgiftsfordringar till mycket betydande belopp. I stor utsträckning saknas medel att betala dessa fordringar. Även om åtskilliga enskilda borgenärer är i ett bättre läge än staten såsom borgenär – såtillvida att de har möjlighet att välja sina gäldenärer – är förlusterna också för enskilda borgenärer i samband med konkurser totalt sett mycket stora.

Även från mer allmänna utgångspunkter är det viktigt att man effektivt motverkar förfaranden som är illojala mot borgenärerna. Om åtgärder inte vidtas mot sådana förfaranden minskar medborgarnas tilltro till det rättsliga systemet och undergräver på lång sikt känslan av solidaritet mot samhället. Ur kreditlivets synvinkel är det allvarligt om gäldenärer i allt större omfattning utan påföljd kan undandra sig ansvar för sina skulder.

När det gäller att utforma effektiva åtgärder måste man ta allmänpreventiva hänsyn, dvs. se till att gäldenärer förmås avstå från betalningssabotage. Man måste också ha systemets reparativa funktion i sikte. Det är m. a. o. viktigt att de ekonomiska skadorna av illojala förfaranden kan begränsas, t. ex. genom att den som medverkat till åtgärden blir skyldig att ersätta skada eller genom att transaktionen i fråga bringas att återgå.

Flera metoder måste användas för att komma till rätta med de illojala förfarandena. Civilrättsliga påföljder är t. ex. av stor betydelse. Här har kommissionen i betänkandet (SOU 1983: 60) Återvinning i konkurs föresla-

(1) Bilagan har uteslutits här.

git förbättrade återvinningsmöjligheter. Kommissionen har också tagit initiativ till direktiv om översyn av den aktiebolagsrättsliga lagstiftningen.

Enligt kommissionens mening är det emellertid viktigt att också det straffrättsliga påföljdssystemet förstärks. Främst är bestämmelserna om gäldenärsbrott i 11 kap. brottsbalken av intresse i detta sammanhang. Denna typ av brottslighet utgör en framträdande del av den ekonomiska brottsligheten. Till gäldenärsbrotten hör oredlighet mot borgenärer, vårdslöshet mot borgenärer, mannamån mot borgenärer och bokföringsbrott. Dessa brott aktualiseras nästa uteslutande i samband med konkurser.

Gäldenärsbrotten är svåra att utreda. De bereder stora problem för konkursförvaltare som är skyldiga att undersöka om gäldenärsbrott förekommit och att anmäla misstanke härom till åklagaren. Materialet som måste genomgås är ofta omfattande och svåröverskådligt. Komplicerade transaktioner som kanske ligger flera år tillbaka i tiden kan behöva klarläggas. Ett flertal juridiska och fysiska personers verksamhet måste ibland utredas. Bokföringen är ofta bristfällig. Svårigheterna vid utredningen sammanhänger bl. a. med straffbestämmelsernas utformning. Straffansvarets omfattning är i vissa hänseenden oklart och i praktiken starkt begränsat genom de krav på bevisning som följer av straffbudens utformning.

Trots utredningssvårigheterna har antalet anmälningar från konkursförvaltare till polismyndighet om misstänkt gäldenärsbrottslighet fyrdubblats under den senaste femårsperioden. I nuläget anmäls drygt tvåtusen gäldenärsbrott per år. Ökningen har samband med den konkursreform som trädde i kraft år 1980 och som innebar att förvaltarna skulle utreda brottsmisstankar även i de mindre konkurserna. Troligtvis beror ökningen av antalet anmälningar även på en viss faktisk ökning av gäldenärsbrottsligheten.

Även för polis och åklagare är utredningsproblemen stora. Problemen förvärras av att utredningsresurserna är begränsade. Detta har lett till en betydande eftersläpning i utredningarna av gäldenärsbrott. Eftersläpningen gör bevissvårigheterna ännu större och minskar möjligheterna till åtal. I den mån åtal väckts – efter lång tid – har påföljden vid fällande dom just med hänsyn till den långa tid som förflutit från brottet oftast blivit en ej frihetsberövande påföljd. Detta är betänkligt ur brottsbekämpande synpunkter.

Fördröjningar av polisens och åklagarens utredningar om gäldenärsbrott kan också få en annan olycklig effekt. Om anmälningar i fall efter fall blir liggande hos polisen utan att något händer är det förklarligt om konkursförvaltarna kan finna det meningslöst att lägga ned betydande arbete på att utreda huruvida gäldenärsbrott kan misstänkas.

Även sett från den misstänktes synvinkel är det allvarligt att brottsutredningarna drar ut på tiden. Han kan med fog göra anspråk på att en anmälan mot honom blir utredd inom rimlig tid.

De föreliggande problemen kan minskas genom att polis och åklagare tillförs ökade resurser för utredning om bl. a. gäldenärsbrottsligheten. Kommissionen har också föreslagit sådana förstärkningar. Kommissionen anser det emellertid nödvändigt att dessutom se över straffbestämmelserna i 11 kap. brottsbalken. En begränsad revidering av dessa bestämmelser

gjordes år 1976. Den innebar en utvidgning av straffansvaret i vissa avseenden och en avkriminalisering i andra, allt i syfte att åstadkomma en effektivare lagföring. Vidare har bestämmelserna om bokföringsbrott skärpts år 1982. Enligt kommissionens uppfattning bör man nu gå vidare och göra en totalrevision av reglerna om gäldenärsbrott.

Huvudsyftet med en sådan översyn måste vara att förenkla regelsystemet och förbättra möjligheterna att tillämpa reglerna i praktiken. Bevissvårigheterna kan minskas genom ändrade brottsbeskrivningar. Detta innebär inte att man vidgar det kriminaliserade området generellt sett, även om vissa utvidgningar är tänkbara. Det är i stället fråga om att komma åt förfaranden som redan enligt nu gällande lagstiftning är straffbelagda men för vilka gärningsmannen ofta undgår ansvar på grund av bevisproblem. För att få ett effektivare regelsystem kan man också behöva avkriminalisera vissa förfaranden. Även andra skäl talar för en sådan avkriminalisering. Tillämpningen av nuvarande regler – främst vad gäller vårdslöshet mot borgenärer – har enligt kommissionens uppfattning blivit för hård mot de gäldenärer som t. ex. av hänsyn till de anställda har fortsatt en förlustbringande rörelse något för länge. Det viktiga är att påföljdssystemet inriktas på de mer kvalificerade förfarandena. Det bör understrykas att kommission inte anser att allmänna straffrättsliga grundsatser skall överges. Gällande principer om s. k. subjektiv täckning och om åklagarens bevisbörda bör stå fast.

En förenkling av regelsystemet är motiverad också därför att den ökar möjligheterna att förutse straffansvar och således främjar rättssäkerheten.

Den av Madeleine Löfmarck utarbetade promemorian går ut ifrån de tankegångar som här redovisats. Kommissionen är därför beredd att i huvudsak ställa sig bakom de förslag som återfinns i promemorian.

Stockholm i oktober 1983

Sven Heugren *Gunnar Björne* *Arne Nygren*

Utdrag från promemorian (DS Ju 1983: 17)
Gäldenärsbrott

4.1 Inledning: reformbehov, huvudpunkterna i förslaget

Den gällande regleringen av gäldenärsbrotten är i huvudsak ett resultat av straffrättskommitténs (SRK:s) arbete i slutet av 1930-talet. Den tillkom under trycket av de extraordinära, för många människor katastrofala, händelserna på det ekonomiska området i Sverige och i andra länder under det närmast föregående decenniet. Kommittén strävade efter att skapa en reglering som skulle omöjliggöra liknande förluster för borgenärer i framtiden. I denna strävan utformades straffansvaret avsevärt vidare än enligt då gällande rätt. Kravet på att gäldenären skulle ha kommit i konkurs eller fått till stånd offentlig ackordsförhandling utanför konkurs slopades utom i straffbudet om bokföringsbrott. De kasuistiska brottsbeskrivningarna ersattes i betydande utsträckning med generella rekvisit. Det i viss mån redan tidigare använda begreppet obestånd fick en avgörande betydelse vid utformningen av straffansvaret. Medan begreppets innebörd i då gällande straffbestämmelser var osäker klargjordes nu att detta skulle äga den i konkurslagen angivna betydelsen av icke tillfällig betalningsoförmåga. Mannamånsansvaret utsträcktes till att gälla även betalning av förfallen gäld. Kretsen av målsägande vidgades.

Det är inte förvånande att det regelsystem som sålunda skapades kom att medföra tillämpningsproblem. De generellt avfattade brottsrekvisiten har, tillsammans med reglerna om bevisbördans fördelning i brottmål, ställt åklagarna inför mycket stora svårigheter. Oproportionerliga resurser i tid och personal har lagts ned på förundersökningar, och åtal som slutligen väckts har i betydande omfattning blivit ogillade med hänvisning till bristande bevisning. Det teoretiskt vidsträckta straffansvaret har i praktiken blivit mycket begränsat.

En starkt bidragande orsak till tillämpningssvårigheterna är att det ekonomiska livet har undergått väsentliga förändringar sedan straffbestämmelserna tillkom. Här skall endast pekas på en sådan förändring: förskjutningen av borgenärsintresset från det enskilda till det allmänna. SRK avsåg att skapa skydd för vanliga kreditgivare, enskilda fysiska och juridiska personer. I det borgenärskollektiv som SRK hade i åtanke ingick inte stat och kommun som skatte- och avgiftsborgenärer. (1) Den helt dominerande ställning som skatte- och avgiftsskulderna numera intar i konkurser och i mål om ansvar för gäldenärsbrott kräver ställningstagande i ett flertal hänseenden, varom SRK:s betänkande och andra förarbeten inte ger besked.

(1) Jfr kommittéledamoten Strahls yttrande i det otryckta materialet från kommittéarbetet, återgivet i Löfmarck, M., Gäldenärsbrotten, Sthlm 1982 s. 63 och SvJT 1981 s. 288 f.

Förskjutningen på borgenärssidan ger också anledning till principiella överväganden om behandlingen av olika kategorier av borgenärer och om vad som egentligen utgör grunden för kriminaliseringen av gäldenärsbrott. Många av de förfaringssätt som utnyttjas för att hindra eller fördröja uppbörden av skatter och allmänna avgifter – det s.k. likvida fusket – aktualiserar straffbestämmelserna i BrB 11 kap. I vilken utsträckning och på vilket sätt kan och bör straffansvaret för gäldenärsbrott utnyttjas i strävandena att tillgodose statens och kommunernas anspråk på skatt och andra utskylder? Åtgärder i detta syfte har idag en mycket hög prioritet, medan behovet av straffskydd för enskilds förmögenhet under senare år har betonats mindre än tidigare. Ett klarläggande av gäldenärsbrottens "skyddsobjekt" – kriminaliseringsgrunden – är nödvändigt för att regelsystemet skall kunna anpassas till dagens värderingar eller, annorlunda uttryckt, till vad som kan anses utgöra en allmän rättsuppfattning. Vid en reformering av bestämmelserna om gäldenärsbrott måste målet vara att åstadkomma en sådan anpassning, samtidigt som största möjliga klarhet eftersträvas för dem vars handlingssätt skall regleras och för dem som har att tillämpa reglerna. Det är också väsentligt att regelsystemet är konsekvent i sin uppbyggnad och att det harmonierar så väl som möjligt med annan lagstiftning som aktualiseras i skuldförhållanden.

Beträffande behovet av straffbestämmelser *till skydd för kreditgivare* – utöver det skydd som förskingrings- och bedrägeriansvaret utgör – kan följande anföras.

Kreditgivning innebär ett risktagande, som i regel kompenseras av en ränta eller annan "riskpremie". I viss utsträckning måste en kreditgivare åläggas att själv pröva och kontrollera risken och att anpassa sitt "pris" därefter. Straffsanktionering är inte befogad enbart för att befrämja skuldbetalning. Såväl FN:s som Europarådets rättighetskonvention förbjuder frihetsberövande på grund av oförmåga att betala avtalad förpliktelse. I svensk rätt är inte heller betalningsförsummelse som sådan belagd med straff någonstans. För att det kreditväsen, som vårt ekonomiska system förutsätter, skall kunna fungera krävs dock ett visst mått av tilltro till gäldenärers handlande. Åtgärder som är uppenbart illojala mot borgenärerna kan inte lämnas osanktionerade om denna tilltro skall upprätthållas. En borgenär måste kunna utgå från att hans gäldenär inte uppsåtligen eller av grov oaktsamhet försämrar hans möjligheter att få betalt. Så länge gäldenärens egen ekonomi är tillfredsställande och han inte företar handlingar som äventyrar denna kommer hans agerande inte hans borgenärer vid. Men då hans ekonomiska situation inte längre innebär fullgod säkerhet för borgenärernas fordringar måste han underkastas vissa restriktioner i sitt ekonomiska handlande. Restriktionerna måste också avse förfaranden som förstör eller hotar hans betalningsförmåga. Indirekt innebär konkursrättens *återvinnings*regler sådana restriktioner. Återvinning är emellertid en sanktion riktad mot tredje man – ofta en av borgenärerna –, inte mot gäldenären. Vidare begränsas återvinningssanktionen av vissa, ibland mycket snäva tidsfrister, vilket är nödvändigt för att den allmänna omsättningen inte skall störas. Den möjlighet som gällande rätt i vissa situationer innefattar att ålägga en person ett betalningsansvar för annans gäld, s.k.

ansvarsgenombrott i vid mening. (1) utgör likaledes i första hand ett sanktionshot mot annan än gäldenären. Hotet att åläggas s. k. *näringsförbud* riktar sig visserligen mot gäldenären, och dess preventiva effekt kan komma att öka om möjligheten att genom bulvanskap kringgå förbudet begränsas. (2) Men den regleringen kan inte ersätta bestämmelser om straff för enskilda, mot borgenärerna illojala förfaranden. Ett sådant straffansvar för gäldenärer är berättigat av hänsyn inte endast till de enskilda kreditgivare som drabbas utan även till kredit- och exekutionsväsendena, dvs. i ett vidare samhälleligt perspektiv. Detsamma gäller, bl. a. med hänsyn till önskemålet att kunna eliminera vinsterna av sådana förfaranden, ett medverkansansvar för annan som främjar gäldenärens handlande.

Vad därefter beträffar behovet av straffbestämmelser om gäldenärsbrott *till skydd för anspråk på skatter och allmänna avgifter* har detta en annan karaktär. Den ovan berörda möjligheten för kreditgivare att pröva sina gäldenärers kreditvärdighet finns inte för staten och kommunerna i deras egenskap av skatte- och avgiftsborgenärer. Ett straffhot är befogat för att förhindra att egendom som rätteligen skulle användas för gäldande av sådana fordringar döljs eller undandras genom överföringar till andra fysiska eller juridiska personer.

Att staten inte väljer sina gäldenärer har tagits till intäkt för att skärpa det straffrättsliga ansvaret för gärningar som äventyrar det fiskala intresset. Det har dock därvid i stort sett inte varit fråga om annat eller mera än att föra upp sådana gärningar i paritet, vad straffskalorna beträffar, med gärningar riktade mot enskilds förmögenhet. Om riktigheten härav torde idag råda en betydande enighet.

Straffansvaret för gäldenärsbrott bör, liksom möjligheten till återvinning, i princip vara oberoende av vem som uppträder som borgenär. De förfaranden, varigenom en gäldenär äventyrar sina borgenärers utsikter att få betalt, är lika straffvärda oberoende av till vilken kategori hans därav berörda borgenärer är att hänföra. Att överföra tillgångar till en närstående med påföljd att skulder inte kan betalas, t. ex., är lika klandervärt när de drabbar en underentreprenör som tvingas gå i konkurs som då det medför att skatteskulder blir oguldna. Ur samhällets synpunkt kan den förra effekten vara nog så allvarlig – genom att den leder till minskade arbetstillfällen och sociala ersättningsanspråk – som den senare. En annan sak är att de ingripande konsekvenser som dessa brott ofta medför för det allmänna måste beaktas vid bestämmandet av strafflatituderna för brotten.

(1) Med detta uttryck avses reglerna om ansvarsgenombrott i aktiebolags- och föreningsrätten och om makes ansvar för andra makens gäld enligt GB 8: 5 och 13: 4, men även de betalningsansvar för en juridisk persons källskatte-, mervärdeskatte-, socialavgifts- och vissa konsumtionskatteskulder, som kan åläggas företrädare enligt 77 a § uppbördslagen (1953: 272), 48 a § lagen (1968: 430) om mervärdeskatt, 30 a § lagen (1959: 552) om uppbörd av vissa avgifter enligt lagen (1981: 691) om socialavgifter samt 27 a § lagen (1959: 92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning. Utredningen (Fi 1973: 01) om säkerhetsåtgärder m. m. i skatteprocessen har, som ovan nämnts, nyligen framlagt förslag om betydande utvidgningar av reglerna om tredje mans ansvar för skatter och avgifter i betänkandet SOU 1983: 23 Lag om skatteansvar

(2) Jfr SOU 1983: 46 Bulvanlag. Delbetänkande av kommissionen mot ekonomisk brottslighet.

Den allvarliga syn som SRK anlade på dessa brott är idag, på delvis andra grunder, lika befogad som den var för fyrtio år sedan.

Även om skatte- och avgiftsborgenärer således, vid utformningen av detta straffansvar, principiellt bör behandlas på samma sätt som övriga kategorier av borgenärar torde förekomsten av skatte- och avgiftsskulder på borgenärssidan i den dominerade omfattning som idag är fallet göra det nödvändigt att reglera vissa frågor som uppkommer beträffande sådana skulder. Osäkerheten om *tidpunkten för skatteskulders uppkomst* har föranlett en oklarhet och en restriktivitet i tillämpningen av bestämmelserna om straff för gäldenärsbrott. En särskild reglering av frågan från vilken tidpunkt en skatteskuld skall beaktas ter sig nödvändig vid en översyn av dessa straffbud. Denna reglering bör emellertid kunna utformas så att den avser såväl skatte- och avgiftsskulder som andra slags skulder, beträffande vilka uppkomsttidpunkten på samma sätt är osäker eller anses ligga så "sent" att straffansvaret får en icke befogad begränsning.

Frågan om tidpunkten för en skatteskulds uppkomst och betydelsen härav för straffansvaret för gäldenärsbrott har fokuserats – och kompliceras – genom införandet av källskattesystemet. Andra förändringar i det ekonomiska livet medför på samma sätt osäkerhet om räckvidden av straffansvaret. Hur påverkas detta t. ex. av införandet av nya betalningsrutiner och nya former för överföring av medel? Ett klargörande och, vid behov, en anpassning av straffansvaret behöver göras.

De partiella reformer som gjordes i 11 kap. åren 1976 och 1982 återspeglar nyare värderingar av gäldenärsbrottslighet. 1976 års ändringar syftade till att minska bevissvårigheter (beträffande avhändande- gärningar) och reducera ansvaret (för vårdslöshet mot borgenärer av typen fortsättande av rörelse etc. och för mannamån mot borgenärer) till klart straffvärda fall. Den år 1982 genomförda ändringen av straffbudet om bokföringsbrott avspeglar också en önskan att minska bevissvårigheterna: en skärpning av detta i regel minst svårhanterliga av gäldenärsbrotten skulle göra olägenheterna med övriga straffbestämmelser i kapitlet mindre kännbara. Naturligtvis fanns också en mot straffskärpningen svarande syn på själva bokföringsbrottets svårhetsgrad. Detta var en följd av den ökade betydelse som bokföringen kommit att få för olika intressentkategorier även vid sidan av borgenärskretsen, i vilket dock staten som skatte- och avgiftsborgenär speciellt uppmärksammades.

Vid en mera genomgripande revision av kapitlet finns det anledning att hålla fast vid de strävanden som präglat delreformerna. Straffansvaret bör förbehållas verkligt straffvärda förfaranden. De bevissvårigheter som sammanhänger med lagtextens utformning bör i möjligaste mån elimineras. En sådan inriktning är nödvändig om reformen skall bidra till att underlätta för konkursförvaltare, polis, åklagare och domstolar att klara de uppgifter som 1980 års reform av handläggningsreglerna vid konkurs har visat sig medföra.

En huvudpunkt i förslaget är att ansvaret för förmögenhetsförsämrande åtgärder som hotar borgenärernas intressen ges en helt ny utformning. Det oklara och svårbevisade begreppet obestånd används inte. I stället upptas som ett huvudfall av oredlighet mot borgenärer handlande *i ett läge* då

skulderna uppenbart överstiger de för utmätning åtkomliga tillgångarna, alltså vid (en på visst sätt bestämd) insufficiens. Ett sådant stadgande omfattar merparten av de förfaranden som för närvarande faller under 11: 1 första stycket. Utformningen ger en klarare anvisning om det straffbara området och bör underlätta tillämpningen markant. Ansvaret för förfaranden varigenom betalningsförmåga framkallas eller riskeras ändras i två avseenden i förhållande till gällande rätt. För ansvar krävs inte, som för närvarande, styrkt orsakssamband mellan förfarandet och (åtminstone) allvarlig fara för obestånd. Vad åklagaren skall visa är att förfarandet *är ägnat att* leda till att skuld inte blir betalad i rätt tid, dvs. att det till sin typ och omfattning, med beaktande av gäldenärens ekonomiska ställning, är sådant att denne kan förväntas bli betalningsoförmögen. Vidare omfattas förfaranden som endast hotar en "latent" – ännu inte uppkommen men förutserbar – skuld av straffansvaret i den mån skulden grundas på en senast vid den aktuella åtgärden inträffad omständighet. Kravet på uppsåt medför dock att ansvaret för oredlighet mot borgenärer begränsas till klart straffvärda förfaranden: gärningsmannen måste ha varit (med åtminstone eventuellt uppsåt) medveten om den latenta skulden.

Liksom för närvarande skall ansvaret för förmögenhetsförsämrande åtgärder endast omfatta förfaranden som verkligen hotar betalningsförmågan. Kan den insufficiente gäldenären genom inkomst av förvärvsarbete eller på annat sätt klara sina förpliktelser, eller kan den som skänker bort egendom i en omfattning som är ägnad att medföra betalningsoförmåga genom att exempelvis ta i anspråk kredit tillgodose sina borgenärer skall ansvar inte ådömas. Men medan dessa förhållanden för närvarande vägs in vid obeståndsbedömningen får de enligt förslaget betydelse som *ansvarsfrihetsgrund*. Detta medför en viss förändring i bevishänseende. Medan åklagaren idag i princip skall bevisa att *ingen* sådan omständighet förelegat som trots insufficiens hos gäldenären gjort denne betalningsförmögen måste enligt förslaget den insufficiente som i avsevärd mån ytterligare försämrat sin ekonomi – eller den som företagit en åtgärd ägnad att medföra betalningsoförmåga – för att undgå ansvar själv anföra åtminstone något förhållande som kan ha medfört betalningsförmåga trots åtgärden. Mot en sådan invändning har åklagaren, på vid ansvarsfrihetsgrunder vedertaget sätt, den fulla bevisbördan.

De förfaranden som, då de företas uppsåtligen, faller under det nu beskrivna straffbudet med brottsbenämningen *oredlighet mot borgenärer* straffbeläggs i förslaget även då de företas av grov oaktsamhet. För dessa fall används rubriceringen *vårdslöshet mot borgenärer*. För att underlätta bevisningen och understryka vikten av ordnad bokföring fastslås i lagen att grov oaktsamhet skall anses föreligga hos den som har saknat insikt om sin ekonomiska situation respektive om den ekonomiska följden av åtgärden av det skälet att han har åsidosatt sin bokföringsskyldighet.

Härutöver utsträcks inte ansvaret för vårdslöshet mot borgenärer. Fortsättande av rörelse blir således straffbart enligt detta stadgande endast då det innefattar förmögenhetsminskande åtgärder. Av skäl som närmare skall utvecklas uppställs *inte* någon straffsanktionerad *plikt* att begära sig i konkurs, genom straffhot mot den som i ett visst ekonomiskt läge under-

låter att begära sig i konkurs eller på annat sätt sörja för en samlad gäldsavveckling. En sådan underlåtenhet anses enligt gällande rätt kunna medföra ansvar för vårdslöshet mot borgenärer. Detta torde dock, med en riktig tolkning av straffbestämmelsen, förutsätta uppsåtlig förmögenhetsförsämring, varför förslaget i denna del inte innebär någon begränsning av straffansvaret. I stället vidgas detta i några avseenden. Det kommer att omfatta sådant fortsättande av rörelse som sker med av grov oaktsamhet företagna förmögenhetsförsämrande åtgärder, såsom då gäldenären gravt felbedömt en transaktions ekonomiska konsekvenser för rörelsen i ett läge då insufficiens föreligger. Vidare omfattas – likaledes under förutsättning att grov oaktsamhet föreligger – förfaranden som inte vare sig förvärrar eller framkallar obestånd men som är ägnade att framkalla betalningsoförmåga, varvid även latenta skulder skall beaktas. Ansvarsfrihetsgrunden – ett förhållande som medför betalningsförmåga trots åtgärden – ger dock även ansvaret för grovt oaktsamma förfaranden en nödvändig begränsning.

Med verkligt förmögenhetsförsämrande åtgärder likställs i förslaget åtgärder varigenom förmögenhetsläget skenbart försämras. Härmed avses *rättshandlingar för skens skull*, t. ex. en skenöverlåtelse till en närstående. En transaktions karaktär av verklig rättshandling eller skenrättshandling är ofta svår att fastställa. Åklagaren måste för närvarande i sin gärningsbeskrivning välja att påstå antingen att ett oredlighetsbrott begåtts genom ett avhändande vid en tidpunkt före (eventuell) konkurs eller att egendomen ännu tillhörde gäldenären vid konkursen och att ett oredlighetsbrott begicks vid bedigandet av konkursboupptecknigen. Om det verkliga förhållandet inte kan klarläggas på ett tillfredsställande sätt uppstår svårigheter. Dessa minskas i förslaget genom att straffansvaret för oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer avser såväl verkliga avhändanden som skenavhändanden. Mönster härför utgör de danska, västtyska och österrikiska strafflagarna.

Förslaget innehåller inte någon motsvarighet till de nuvarande andra styckena i 1 och 3 §§ om oriktiga uppgifter vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord. Utan en sådan särskild reglering blir straffbuden om mened och ovarsam utsaga i BrB 15 kap. tillämpliga. Oriktig utsaga av en konkursgäldenär bedömdes som menedsbrott före 1942 års reform av strafflagen. Om gäldenären har bedigat oriktig uppgift blir han idag i regel att döma för grov oredlighet mot borgenärer enligt 11: 2. Straffskalan är där fängelse sex månader – sex år. Förslaget ger en större spännvidd i straffmätningen, från böter – vid ringa menedsbrott och ovarsam utsaga – till fängelse åtta år – vid grov mened.

Den föreslagna regleringen rimmar väl med den ordning som införts med utsökningsbalken för en utmätningsgäldenärs uppgiftslämnande: denne döms, om han lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen om sina tillgångar, för osann respektive vårdslös försäkran, "skriftlig mened", enligt BrB 15: 10.

De sakliga skälen för den föreslagna ordningen är två. Den upphäver för det första den nuvarande, systematiskt otillfredsställande ordningen att en i praktiken nödvändig förutsättning för brottet – bedigandet – också

utgör ett kriterium för att bedöma detta brott som grovt. För det andra medför den – med ett närmast redaktionellt tillägg i 15:4 andra stycket – att den vid menedsbrottet uppställda ansvarsfrihetsgrunden *döljande av tidigare brottslighet* blir tillämplig. Den i fråga om mened relevanta invändningen att oriktig uppgift lämnats för att undvika att röja tidigare brottslig gärning saknar för närvarande betydelse för konkurs- och ackordsgäldenärers ansvar. I sak kan detta medföra en omotiverad dubbelbestraffning. Ansvarsfrihetsgrunden gällde före 1948 års reform av straffiagen sedvanerättsligt. Att konkurs- och ackordsgäldenärers bedrägande 1942 fördes från menedsbrottet till det nya kapitlet om gäldenärsbrott utan att motsvarande begränsning uppställdes där innebar en synbarligen icke avsedd skärpning av ansvaret.

Det förhållandet att en gäldenär har *egendom i utlandet* medför för närvarande viss oklarhet vid tillämpningen av BrB 11 kap. Det gäller dels vid förmögenhetsförsämrande åtgärder, vid vilka idag en obeståndsbedömning skall företas; vid denna kan man inte, utan att göra ett betänkligt avsteg från den i konkurslagen givna definitionen, bortse från egendom i utlandet. Förslaget klargör att egendom i utlandet skall beaktas endast om den antingen är åtkomlig för utmätning – härför blir de internationella exekutionsrättsliga förhållandena avgörande – eller görs tillgänglig för borgenärerna genom gäldenärens försorg. Oklarhet råder vidare om straffansvarets räckvidd då en konkursgäldenär underlåter att till förvaltarens disposition ställa egendom som han äger i utlandet. Enligt förslaget omfattar ansvaret för undanhållande och undandragande i konkurs, med den nya brottsbenämningen *oredlighet i konkurs*, även underlåtenhet att, då så erfordras, frivilligt ställa egendom – som finns i Sverige eller i utlandet – till förvaltarens förfogande.

Å andra sidan uppställs i förslaget inte något straffansvar för bortförande av tillgång ur riket. Bortförandet innefattar inte någon för borgenärerna riskabel förmögenhets*minskning*. De förfaranden som hotar borgenärsintresset och därmed är ekonomiskt oförsvarliga – minskning av tillgången eller underlåtenhet att i konkurs ställa den till borgenärernas förfogande – täcks av de föreslagna bestämmelserna. Den sista återstoden av det gamla straffbudet om rymning för gäld kan därför slopas.

Vid förfaranden varigenom någon borgenär gynnas på någon eller några andras bekostnad uppställs, mot bakgrund av en bedömning av straffvärde och behov av straffskydd, ett på ett nytt sätt uppbyggt, begränsat ansvar för *mannamån mot borgenärer*. Om den gynnade borgenären är närstående till gäldenären på något av de sätt som anges i 29 a § KL kan ett *ekonomiskt motiv* presumeras. Allt gynnande av en sådan borgenär på annans/andras bekostnad omfattas av straffansvaret. Härvid skall hänsyn även tas till latenta skulder.

Det nyligen reformerade straffbudet om *bokföringsbrott* ändras endast i ett avseende. Subjektet för brottet anges så att det klargörs att den som av oaktsamhet inte har insett sin bokföringsskyldighet och som åsidosätter denna omfattas av straffansvaret. Den formulering som valdes vid 1982 års ändring på förslag av lagrådet medför att en sådan s. k. oegentlig rättsvillfarelse för närvarande utesluter ansvar. Så var inte fallet med den tidigare

formuleringen av straffbestämmelsen, och någon ändring härvidlag synes inte ha varit avsedd.

Den särskilda regleringen av gärningsmannaskapet vid gäldenärsbrott i 7 § första stycket slopas. Att en legal ställföreträdare för en juridisk person kan dömas gärningsmannaansvar ansågs redan vid regelns tillkomst följa av allmänna principer. (1) Straffbuden om oredlighet i konkurs och mannamån mot borgenärer har formulerats så att även annan än gäldenären själv eller en legal ställföreträdare för denne kan vara gärningsman. I övrigt ger de nuvarande – efter 1942 års reform införda – reglerna om ansvar för anstiftan och medhjälp tillräcklig möjlighet att döma olika medverkande ansvar.

Den nuvarande begränsningen av medverkansansvaret för en borgenär som gynnas genom en mannamånshandling slopas likaså. Med den utformning som mannamånsbrottet ges i förslaget är en sådan begränsning inte motiverad.

Straffbudet i 1 § andra stycket andra punkten om gäldenär som i samband med annan exekutiv förrättning än konkurs eller offentligt ackord – t. ex. en utmätningsförrättning – åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tas i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet har ingen motsvarighet i förslaget. Ett sådant förfarande uppfyller förutsättningarna för ansvar enligt 14 eller 15 kap. för förfalskningsbrott (framställning, ändring, utfyllande eller brukande av falsk urkund) eller osant intygande/brukande av osann urkund. Den åberopande urkunden kan dessutom härröra från en sådan skenrättshandling som utgör oredlighet mot borgenärer enligt förslaget.

Ytterligare ett straffbud i nuvarande 11 kap. saknar motsvarighet i förslaget, nämligen 4 § andra stycket om gäldenär som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån. Om förmånen medför ett förringande av annan borgenärs rätt och lämnas till en närstående faller förfarandet under den föreslagna bestämmelsen om mannamån mot borgenärer. Det torde dock mera sällan bli fallet. Däremot kommer förutsättningarna, liksom fallet är för närvarande, regelmässigt att vara uppfyllda för ett medverkansansvar för gäldenären till det brott enligt 213 § KL respektive 46 § ackordslagen (1970: 847), vartill den gynnade borgenären gör sig skyldig. Dessa bestämmelser om ansvar för en borgenär som för sin röst på borgenärssammanträde betingat sig särskild förmån av gäldenären, i vars straffskalor ingår fängelse i högst ett år, aktualiserar enligt nu gällande medverkansregler ett sådant ansvar fullt ut för gäldenären.

Vid gäldenärsbrott äger för närvarande varje berörd borgenär ställning som målsägande. Konkursboet äger förmodligen inte en sådan ställning. Däremot torde boet ha rätt att föra talan om ersättning för gäldenärsbrott. Hur långt denna rätt sträcker sig är dock oklart. Det är således tveksamt vad som förutsätts för att boet skall få föra skadeståndstalan på grund av mannamån mot borgenärer. I promemorian skisseras en möjlighet för

(1) SOU 1940: 20 s. 234.

förvaltaren att för boets räkning och med samma ställning som en målsägande yrka *ersättning* i mål om ansvar för gäldenärsbrott. Utdömd ersättning skall ingå i konkursboet och utdelas på samma sätt som återvunnen egendom. Eftersom emellertid brottmålet i regel inte kommer att avdömas förrän konkursen har avslutats eller avskrivits förutsätter en sådan ordning möjlighet för förvaltaren – eller åklagaren på förvaltarens vägnar – att föra talan även efter den tidpunkten. Efterutdelning får då ske av ersättningsmedlen efter mönster av vad som gäller när medel tillhöriga konkursboet blir tillgängliga först efter konkursens avslutande. En motsvarande ordning föreslås av kommissionen beträffande återvinning, dock med en tidsbegränsning som inte är motiverad i fråga om ersättning på grund av brott. Den skisserade talemöjligheten för förvaltaren borde kunna få en praktisk betydelse som alternativ till återvinning särskilt i sådana fall där ansvarstalan förs även mot annan än gäldenären, nämligen den som har haft vinning av brottet.

Slutligen har övervägts behovet av straff för *försök* till de brottstyper som upptas i förslaget och de *straffskalor* som bör uppställas. I förstnämnda hänseende föreslås inte någon förändring. Försöksansvar uppställs inte vid någon av kapitlets brottstyper; det enda gäldenärsbrott som för närvarande är straffbelagt på försöksstadiet upptas inte i förslaget. Någon skärpning av straffen för gäldenärsbrott föreslås inte. De nuvarande straffskalorna får anses ge tillräckligt utrymme för adekvata reaktioner på den brottslighet det här är fråga om. Den restriktivitet i straffmätning och påföljdsval som kunnat iakttas fram till 1970-talets slut har, som statistikuppgifterna ovan visar, redan ersatts av en delvis annan inställning i domstolarna. Förklaringen till den relativa återhållsamheten med frihetsberövande påföljder ligger, som också berörts i det föregående, i den långa tid som hunnit förflyta mellan gärningarna och domstillfället. Förslaget syftar till att underlätta en snabbare lagföring genom att eliminera – så långt det är möjligt – de tillämpningssvårigheter som onödigt fördröjer utredningarna. Någon skärpning av straffskalorna synes därför i detta sammanhang inte böra genomföras.

För vårdslöshet mot borgenärer är enligt förslaget straffmaximum fängelse i högst ett år, således en lindring i jämförelse med det nuvarande vårdslöshetsbrottet. I mindre allvarliga fall skall enligt förslaget påföljden vara böter. En åtskillnad har ansetts befogad i straffhänseende mellan detta brott, som endast förutsätter grov oaktsamhet, och det uppsåtliga brottet oredlighet mot borgenärer. Den särskilda straffskalan för mindre allvarliga fall har synts motiverad då ansvaret i vissa hänseenden utvidgas att omfatta grovt oaktsamma förfaranden som för närvarande faller utanför det straffbara området.

Promemorians lagförslag

Förslag till
Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 11 kap. samt 15 kap. 4 § brottsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	11 kap.
	1 § (1)
Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydenhet och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes för *oredlighet mot borgenärer* till fängelse i högst två år. *Detsamma skall gälla, om gäldenär genom sådant förfarande framkallar allvarlig fara för att han skall komma på obestånd.*	*Den som, då hans skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar,* *1. försämrar sin ekonomiska ställning i avsevärd mån eller 2. för skens skull företar en rättshandling som, om den hade varit gällande, skulle ha försämrat hans ekonomiska ställning i avsevärd mån, döms* för *oredlighet mot borgenärer* till fängelse i högst två år. *Är brottet grovt skall han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om det varit av betydande omfattning.* *För oredlighet mot borgenärer döms också den som i annat fall försämrar eller ger sken av att försämra sin ekonomiska ställning i avsevärd mån, om förfarandet är ägnat att leda till att skuld inte blir betalad i rätt tid. Härvid skall även beaktas en skuld som uppkom först efter tidpunkten för förfarandet, om skulden grundar sig på en omständighet som förelåg vid den tidpunkten.* *Den som, trots att han förfar så som anges i första eller andra stycket, genom att begagna sig av senare förvärv, ta i anspråk kredit eller utnyttja för utmätning oåtkomliga tillgångar eller eljest förmår betala sina skulder i rätt tid och även är villig att göra det, skall inte ådömas ansvar.*

(1) Senaste lydelse 1981: 827.

Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

Gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydenhet med uppsåt att hålla den undan konkursen, så ock gäldenär, som i konkurs undandrager eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, dömes likaledes för oredlighet mot borgenärer.

2 §

Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för grov oredlighet mot borgenärer dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gäldenären beedigat oriktig uppgift eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet varit av betydande omfattning.

Den som av grov oaktsamhet begår en gärning som avses i 1 § döms för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst ett år eller, om brottet är mindre allvarligt, till böter. Den som till följd av att han åsidosatt sin bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1976: 125) inte insåg att den ekonomiska ställningen var eller genom förfarandet blev sådan som anges i 1 § skall anses ha handlat grovt oaktsamt.

3 § (2)

Gäldenär, som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtager annan sådan åtgärd och som därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd, dömes för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år.

Den som i konkurs undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen egendom av betydenhet döms för oredlighet i konkurs till fängelse i högst två år. Som undanhållande anses även underlåtenhet att vidta en åtgärd som erfordras för att göra egendom tillgänglig för konkursförvaltningen.

(2) Senaste lydelse 1981: 827.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.	*Vad nu sagts skall dock inte gälla den som undandrar eller undanhåller egendom med uppsåt att dölja ett brott, för vilket han kan ådöms ansvar.*

4 § (3)

Gäldenär som, då han är på obestånd, gynnar viss borgenär när genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidtaga annan sådan åtgärd, dömes, om åtgärden avsevärt förringar *andra borgenärers* rätt, för *mannamån mot borgenärer* till fängelse i högst två år. *Detsamma skall gälla, om gäldenären i otillbörligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och andra borgenärers rätt därigenom avsevärt förringas.* *Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, dömes ock för mannamån mot borgenärer.*	*Den som betalar eller på annat sätt tillgodoser en borgenär och därigenom* avsevärt förringar *en annan borgenärs* rätt *döms, om förfarandet gynnar någon som är närstående till gäldenären på sätt som anges i 29 a § konkurslagen (1921:225),* för *mannamån mot borgenärer* till fängelse i högst två år. *Vid bedömande av om någon borgenärs rätt avsevärt förringas skall även beaktas en skuld som uppkom först efter tidpunkten för förfarandet, om skulden grundar sig på en omständighet som förelåg vid den tidpunkten.*

5 § (4)

Om någon som är bokföringsskyldig enligt bokföringslagen (1976:125) uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsmaterial, *lämnar* oriktiga uppgifter i bokföringen eller *annars åsidosätter bokföringsskyldigheten och* om rörelsens förlopp eller ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, *döms han* för *bokföringsbrott* till fängelse i högst två år eller, om	*Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter honom åvilande bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1976:125) genom att underlåta* att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsmaterial *eller genom att lämna* oriktiga uppgifter i bokföringen eller *på annat sätt döms,* om rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, för *bokföringsbrott* till fängelse i högst två år eller, om

(3) Senaste lydelse 1976: 56.

(4) Senaste lydelse 1982: 150.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
brottet är *ringa*, till böter. Är brottet grovt, skall han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.	brottet är *mindre allvarligt*, till böter. Är brottet grovt, skall han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

6 §

För försök att, såsom i 1 § tredje stycket sägs, ur riket bortföra tillgång dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

7 § (5)

Begår den som är i gäldenärs ställe en gärning som avses i detta kapitel, skall han dömas såsom om han själv vore gäldenär. Vad som nu har sagts om gäldenär skall i fråga om en sådan gärning som avses i 5 § gälla den bokföringsskyldige.

Borgenär, som i fall varom förmäles i 4 § tager eller låter åt sig utlova betalning, säkerhet eller annan förmån, dömes för medverkan till brottet endast om han brukar otillbörligt hot eller otillbörligt löfte om förmån eller handlar i hemligt samförstånd med gäldenären.

8 § (5)

Vårdslöshet mot borgenärer enligt 3 § första stycket må åtalas av åklagare endast om åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

15 kap.

4 §

Prövas utsaga som avses i 1–3 §§ vara utan betydelse för saken, skall ej dömas till ansvar.

Vad *nu sagts* skall *ock* gälla, om någon lämnat osann uppgift eller förtigit sanningen angående sådant varom han ägt vägra att yttra sig och omständigheterna *innebära* skälig ursäkt för honom.

Vad *som har sagts nu* skall *också* gälla, om någon

1. lämnat osann uppgift eller förtigit sanningen angående sådant varom han ägt vägra att yttra sig och omständigheterna *innebär* skälig ursäkt för honom, *eller*

2. vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord har beedigat bouppteckning, vari förtigits tillgång, upptagits obefintlig skuld el-

(5) Senaste lydelse 1982: 150.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	ler lämnats annan sådan oriktig uppgift, med uppsåt att dölja att han begått ett brott, för vilket han kan ådömas ansvar.

Sammanställning av remissyttranden över departementspromemorian (Ds Ju 1983: 17) Gäldenärsbrott. En översyn av 11 kap. brottsbalken med förslag till ändringar

Remissinstanser

Över departementspromemorian (Ds Ju 1983: 17) Gäldenärsbrott En översyn av 11 kap. brottsbalken med förslag till ändringar har efter remissyttranden avgetts av hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, domstolsverket, riksåklagaren (RÅ), rikspolisstyrelsen, brottsförebyggande rådet (BRÅ), riksskatteverket, arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), länsstyrelsen i Stockholms län, bokföringsnämnden, juridiska fakultetsnämnderna vid Uppsala, Lunds och Stockholms universitet Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges kronofogdar, Föreningen auktoriserade revisorer (FAR), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Sveriges industriförbund, Svenska handelskammarförbundet, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Finansbolagens förening och Sveriges ackordscentral.

Hovrätten över Skåne och Blekinge har överlämnat ett yttrande från Malmö tingsrätt. Hovrätten för Västra Sverige har överlämnat yttranden från Göteborgs och Halmstads tingsrätter. RÅ har överlämnat yttranden från överåklagarna i Stockholms och Malmö åklagardistrikt samt cheferna för länsåklagarmyndigheterna i Kalmar, Uppsala, Värmlands och Örebro län. Länsstyrelsen i Stockholms län har överlämnat ett yttrande från polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt.

Till hovrättens över Skåne och Blekinge remissyttrande är fogat ett särskilt yttrande av hovrättslagmannen Tryggve Hellners. Till BRÅ:s yttrande är fogad en reservation, avgiven av styrelseledamöterna Björn Körloff och Bo Svensson samt föredraganden därstädes, byrådirektören Ulla Björkman.

Remissvaren

1 Allmänna synpunkter

1.1 Behovet av åtgärder

Så gott som alla remissinstanser som uttalar sig i frågan anser att det finns behov av att se över och förenkla reglerna om gäldenärsbrott. Uttalanden i denna riktning görs av *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, Malmö och Halmstads tingsrätter, domstolsverket, RÅ, länsåklagarna i Värmlands och Örebro län, rikspolisstyrelsen, BRÅ, AMS, juridiska fakultetsnämnderna vid Uppsala och Stockholms universi-*

tet, Sveriges advokatsamfund, domareförbundet, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges kronofogdar, Sveriges industriförbund, SAF samt ackordscentralen.

Från flera håll framhålls emellertid samtidigt att utrymmet för förenklingar trots allt är begränsat, närmast beroende på att det vid utredning om gäldenärsbrott ofta är nödvändigt att klarlägga komplicerade ekonomiska förhållanden. Två av dessa yttranden återges här.

RÅ anför i denna del:

Under senare år har ökade ansträngningar gjorts för att bekämpa bl. a. den ekonomiska brottsligheten. De ökade insatserna har därvid även kommit att rikta sig mot gäldenärsbrotten. Den strängare synen på gäldenärsbrottsligheten har bl. a. tagit sig uttryck i partiella ändringar i lagstiftningen, som haft till mål att avgränsa ansvaret till klart straffvärda fall och effektivisera lagstiftningen genom att minska de bevissvårigheter som sedan lång tid varit förenade med beivrandet av dessa brott. Bland de partiella reformerna kan nämnas viss avkriminalisering, förändrade brottsbeskrivningar, speciella åtalsregler, ökade insatser från konkursförvaltare och näringsförbud. Den prioritering som skett av bl. a. gäldenärsbrotten har också kommit till uttryck genom att framförallt polis- och åklagarväsendet tillförts ökade resurser på området. Betydande utbildningsinsatser har gjorts och görs fortfarande. Den förändrade samhällssynen har också kommit till uttryck i strängare påföljder. Sammantaget har samhällets insatser för att bekämpa den här aktuella brottsligheten väsentligt förstärkts.

De gjorda insatserna får emellertid inte undanskymma att det fortfarande är förenat med stora svårigheter att effektivt bekämpa gäldenärsbrotten. Som Madeleine Löfmarck påpekat i sin promemoria är det material som skall genomgås i här aktuella mål ofta mycket omfattande och svåröverskådligt. Det är inte sällan fråga om komplicerade ekonomiska transaktioner, som ligger flera år tillbaka i tiden. Olika juridiska och fysiska personer kan vara inblandade. På varje punkt föreligger vidare som regel ett förnekande från den misstänkte och bevisproblemen är därför stora. Utredningarna blir ofta synnerligen resurskrävande både på polis- och åklagarsidan och utredningstiderna tenderar att bli långa. Denna tidsutdräkt bidrar i sin tur ytterligare till att öka bevissvårigheterna, särskilt ger detta sig tillkänna i domstolsprocessen. Av promemorian framgår att antalet anmälda gäldenärsbrott från år 1978 t. o. m. 1982 ökat från knappt 500 till drygt 2 000. Sistnämnda år balanserades cirka 1 800 brottsanmälningar, vilket belyser hur tids- och resurskrävande utredningarna om gäldenärsbrott är. För åklagarväsendets del innebär det för närvarande bl. a. att den övervägande delen av länsåklagarnas arbetstid tas i anspråk för arbete med mål av denna brottstyp. Detta har lett till att även de lokala myndigheterna har kommit att i ökad utsträckning belastas med dessa mål.

Betydande svårigheter föreligger således när det gäller att komma tillrätta med den här aktuella brottsligheten och det behövs ytterligare åtgärder för att öka effektiviteten och snabbheten hos de brottsbekämpande myndigheterna. Beslut föreligger också om att ytterligare resurser skall tillföras bl. a. åklagarsidan. Utbildningen i ekonomiska frågor fortsätter.

Förutom åtgärder av nu angivet slag är det också angeläget att göra en översyn av rättsreglerna på området. Madeleine Löfmarcks utredning utgör här ett värdefullt bidrag. Hon har försökt påvisa de brister som finns i gällande lagstiftning och föreslagit ändringar som, enligt hennes mening,

synes befogade och kan leda till lättnader i tillämpningen. Förslaget innebär en principiellt genomgripande ändring i utformningen av bestämmelserna om oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer. Syftet med hennes förslag, nämligen att underlätta för bl. a. polis, åklagare och domstolar att bättre klara de uppgifter, som statsmakterna ålagt dem på föreliggande område, finns det all anledning att ställa sig bakom. Hennes förslag skapar en bättre systematik mellan olika straffvärda förfaranden i 11 kap. Hennes analys av olika förekommande problem är vidare i sig av stort värde för de som praktiskt sysslar med hithörande frågor. Som framgår av underremisserna är meningarna emellertid delade om hennes förslag alltid leder till önskvärda förenklingar.

Överåklagaren i Stockholm anför för sin del:

Att gäldenärsbrott kräver stora utredningsresurser och även i andra avseenden vållar problem beror framförallt på att i målen ofta är frågan om ett omfattande och svåröverskådligt material där det gäller att klarlägga komplicerade ekonomiska förhållanden. På grund härav torde situationen endast i ringa mån kunna förändras genom ändringar i straffbestämmelserna inom ramen för gängse principer för strafflagstiftning. Ökad effektivitet i brottbekämpningen på detta område kan enligt min mening endast åstadkommas genom att ge åklagare och även polis för den delen mera kvalificerad utbildning och genom att anlita ekonomisk expertis särskilt då revisorer i den löpande utredningsverksamheten. Utnyttjande av ADB-tekniken torde också kunna bidra till ökad effektivitet, inte minst när det gäller att fastställa och bevisa obestånd.

1.2 Allmänt om förslagen

Handelskammareförbundet, *sparbanksföreningen* och *TCO* tillstyrker utan närmare kommentar att förslagen läggs till grund för lagstiftning – *TCO* dock med den anmärkningen att organisationen förutsätter att förslagen i det fortsatta lagstiftningsarbetet samordnas med de förslag som förmögenhetsbrottsutredningen lagt fram i betänkandet (SOU 1983: 50) Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldenärsbrott.

Länsstyrelsen i Stockholms län anser att förslagen bör omarbetas med sikte på att förstärka statens ställning som borgenär och anför:

Ett huvudmål vid utarbetandet av förslaget har varit att minska de tillämpningsproblem som för närvarande råder beträffande gäldenärsbrotten. En bidragande orsak till dessa svårigheter är att det ekonomiska mönstret förändrats betydligt. Det har t. ex. blivit alltmer vanligt att skatteskulder dominerar i konkurser. Förskjutning av borgenärsintresset har ägt rum från det enskilda till det allmänna. Det allmännas behov av straffskydd mot ekonomisk brottslighet har alltmer betonats i skilda sammanhang. Denna attitydförändring kan enligt länsstyrelsens uppfattning delvis förklaras av statens underläge som borgenär jämfört med andra borgenärer vid utebliven betalning. Staten kan inte som andra borgenärer välja sina gäldenärer. Gäldenären kan genom underlåten registrering och redovisning skaffa sig olovliga och självpåtagna skattekrediter. När väl skatteskulden blivit restförd har staten begränsade möjligheter att hindra gäldenären fortsätta verksamheten under anspråktagande av det allmännas medel.

Förslaget ger enligt länsstyrelsens uppfattning ett alltför svagt uttryck

för att söka förbättra statens ställning jämfört med andra borgenärer. Straffansvaret för gäldenärsbrott har utformats så, att hänsyn inte tas till vem som uppträder som borgenär. Således görs ett avsteg från de senaste årens utveckling mot ökat straffskydd för statens skatte- och avgiftsanspråk. Vid utformningen av förslaget har strävandet att ta tillvara statens intresse kommit i skymundan i det i och för sig välloviga syftet att minska svårigheterna vid utredning av gäldenärsbrotten. Länsstyrelsen förordar därför en omarbetning av förslaget så att även inom detta område sker en särreglering beträffande staten som borgenär.

En majoritet bland remissinstanserna ansluter sig i och för sig till huvuddragen i förslagen men förordar samtidigt – som närmare skall redovisas längre fram – att mer eller mindre långtgående ändringar och tillägg görs i det fortsatta lagstiftningsarbetet. En synpunkt som framförs från flera håll är att förslagen generellt sett är ägnade att leda till en alltför omfattande kriminalisering och att det straffbara området därför bör begränsas i olika avseenden. Uttalanden i denna riktning görs av bl. a. *domstolsverket, polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt samt juridiska fakultetsnämnderna vid Uppsala och Lunds universitet.*

Åtskilliga remissinstanser anser emellertid från liknande utgångspunkter att förslagen inte bör läggas till grund för lagstiftning. Till dessa hör *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, Malmö och Göteborgs tingsrätter, RÅ, advokatsamfundet och domareförbundet.*

Tre uttalanden av dessa återges här.

Hovrätten över Skåne och Blekinge

Det av promemoriaförfattaren uppställda målet (s. 31 y) att anpassa reglerna om gäldenärsbrott till dagens värderingar samtidigt som största möjliga klarhet eftersträvas för dem vars handlingssätt skall regleras och för dem som har att tillämpa reglerna är välloviligt. Detta mål har emellertid, enligt hovrättens mening, inte uppnåtts. Bl. a. är de föreslagna lagreglerna minst lika allmänt hållna som de nuvarande, varför förutsebarheten beträffande det kriminaliserade områdets omfattning snarare minskat. Samordningen med t. ex. återvinningsreglerna vid konkurs underlättas inte heller genom förslaget.

Beträffande behovet av straffbestämmelser till skydd för kreditgivare (s. 32–35) anges i promemorian att straffansvaret för gäldenärsbrott bör vara oberoende av vem som uppträder som borgenär. Det förs emellertid ett ingående resonemang om behovet av straffbestämmelser om gäldenärsbrott till skydd för anspråk på skatter och allmänna avgifter. Det grundläggande syftet med de föreslagna lagändringarna synes vara att få till stånd en reglering som skärper det straffrättsliga ansvaret för åtgärder som äventyrar det fiskala intresset. Hovrätten har i och för sig förståelse för att man i dagens läge betonar skyddet för anspråk på skatter och avgifter. Reglerna om gäldenärsbrott får emellertid inte byggas upp för att tillgodose en borgenärskategori. Det ligger i sakens natur att straffhotet skall träffa alla klandervärda förfaranden från en gäldenärs sida, oavsett hur många borgenärer som drabbas av gäldenärens handlande. Inriktningen i promemorian på det fiskala intresset har tydligen förlett författaren till straffrättsliga konstruktioner som säkerligen hade fått en annan uppbyggnad, om inkörsporten för reformeringen varit annorlunda beskaffad.

De föreslagna lagbestämmelserna är på en rad punkter betydligt vagare i sin utformning och mera allmänt hållna än gällande regler. De ger därmed utrymme för större osäkerhet hos den enskilde när det gäller att bedöma om ett visst förfarande är tillåtet eller ej. Förslaget är delvis så obestämt i konturerna att det ger anledning till svåra tolkningsproblem även för den tränade juristen. Så som förslaget ser ut förefaller det att i icke ringa utsträckning omfatta även förfaranden som knappast kan anses straffvärda. Motiven är, särskilt beträffande 1 §, delvis knapphändiga och skingrar inte ovissheten om förslagets närmare omfattning. Hovrätten har fått intrycket att förslaget i alltför hög grad bygger på teoretiska överväganden, vilka inte kommit till tillräckligt konkret uttryck i lagtexten.

För ny lagstiftning på det viktiga rättsområde som det här gäller krävs enligt hovrättens mening en mera allsidig belysning av de många frågeställningar som en översyn av gäldenärsbrotten aktualiserar. Det måste samtidigt understrykas att promemorian även har klara förtjänster. Den innehåller intressanta redogörelser och synpunkter som kan vara av stort värde vid ett fördjupat utredningsarbete.

Hovrätten kan sammanfattningsvis inte tillstyrka att promemorieförslaget i föreliggande skick läggs till grund för lagstiftning. Bestämmelserna om gäldenärsbrott har nära samband med konkurslagens återvinningsregler. En fortsatt översyn av gäldenärsbrotten bör därför samordnas med den pågående reformeringen av återvinningsreglerna.

RÅ

För att en lagändring av så principiellt genomgripande slag som den i promemorian föreslagna skall genomföras måste den enligt min mening vara så välgrundad och utformad att det finns anledning att med tämligen stor säkerhet förvänta att den ger de eftersträvade fördelarna. Rent allmänt vill jag här uttala en tveksamhet över förslaget när det gäller dess möjligheter att minska nuvarande utrednings- och bevissvårigheter. Även kravet på förutsebarhet gör sig starkt gällande när de förfaranden som man vill träffa med en ansvarsbestämmelse skall beskrivas. Enligt min mening kan invändningar i detta hänseende riktas mot förslaget.

2 Oredlighet mot borgenärer

2.1 Insufficiens som straffbarhetsgrund

Ansvar för oredlighet mot borgenärer förutsätter f. n. att en gäldenär förstör eller genom gåva eller liknande förfarande avhänder sig egendom och därigenom försätter sig på obestånd, förvärrar sitt obestånd eller framkallar allvarlig fara för att han skall komma på obestånd. Bestämmelsen förutsätter med andra ord att gäldenären är insolvent, varmed förstås att han inte har förmåga att betala förfallna skulder. – Promemorieförslaget innebär att straffbarheten i stället knyts till insufficiensbegreppet – straffansvar skall enligt den föreslagna huvudregeln ådömas den som, då hans skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar, försämrar sin ekonomiska ställning i avsevärd mån. Till denna regel är knuten en särskild bestämmelse om ansvarsfrihet för den som ändå förmår att betala sina skulder i rätt tid.

Promemorieförslaget biträds av en minoritet av remissinstanserna.

Länsåklagaren i Värmlands län

När det gäller huvudfallen av oredlighet mot borgenärer delar jag utredningens uppfattning att det oklara och svårbevisade begreppet obestånd bör bytas ut och ansvaret i stället hängas upp på förutsättningen att den förmögenhetsförsämrande åtgärden vidtas i ett läge då skulderna uppenbart överstiger tillgångarna eller med andra ord att gäldenären är insufficient. Jag anser det vara riktigt att vid bedömningen av om en gäldenär är sufficient eller inte ta hänsyn endast till tillgångar som är åtkomliga för utmätning.

BRÅ (majoriteten)

BRÅ finner sig kunna godta de skäl utredaren anfört för att frångå obeståndsrekvisitet för brottet oredlighet mot borgenärer. Onekligen har obeståndsbedömningen inneburit en del bekymmer i praktiken och en bedömning enbart av hur gäldenärens skulder förhåller sig till tillgångarna torde te sig enklare, rent tekniskt.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet

Den nuvarande lagstiftningen om gäldenärsbrott anknyter till begreppet "obestånd" (insolvens). I sitt förslag till ny utformning av brottet *oredlighet mot borgenärer* (§ 1) anknyter utredaren i stället till insufficiensbegreppet. Den situation, i vilken gärningsmannen tänkes handla, beskrives med orden "då hans skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar".

Anknytningen till insufficiensbegreppet i stället för till insolvensbegreppet synes innebära en önskvärd förenkling. Att utreda och bevisa en föreliggande insufficiens torde vara enklare än motsvarande förfarande i fråga om obestånd. Visserligen kan även här uppsåtsbevisningen tänkas bli besvärlig, men detta kompenseras av att samtliga i förslagets § 1 kriminaliserade förföranden är straffbara även vid grov oaktsamhet enligt förslagets § 2.

Genom att anknyta till gärningsmannens handlande i en insufficienssituation och stryka det nu gällande kravet på framkallande eller förvärrande av obestånd anser sig utredaren ha eliminerat de svårigheter, som lagtextens krav på en sådan effekt vållat i praxis. Det måste dock framhållas, att även den föreslagna lagtexten i realiteten innehåller ett krav på uppkomsten av en effekt, nämligen ett försämrande av den ekonomiska ställningen i avsevärd mån, varom mera strax.

Föreningen Sveriges åklagare

Enligt föreningen skulle ett genomförande av förslaget sannolikt medföra ett större antal gäldenärsutredningar, eftersom insufficiens som regel inträffar i tiden före obestånd. Avhändanden av den som är insufficient men inte kan anses vara på obestånd föreslås visserligen inte bli straffbara till följd av en föreslagen regel om ansvarsfrihet för den som trots avhändandet äger betalningsförmåga. Enligt föreningens uppfattning skulle emellertid den föreslagna ansvarsfrihetsregeln inte begränsa arbetet för polis och åklagare. – För att en gäldenär i dessa fall skall undgå åtal för förmögenhetsförsämrande åtgärder under insufficiens måste gäldenären under förundersökningen visa på något förhållande som skulle innebära att han trots

den påvisade insufficiensen var och förblev solvent. På grund av det objektivitetskrav som åligger åklagaren måste denne aktivt tillse att eventuella invändningar kommer fram under förundersökningen. För ett åtal måste också åklagaren motbevisa sådana invändningar. Uppenbarligen kan, enligt föreningens mening, dessa omständigheter inte klarläggas utan en relativt omfattande polisutredning. – Bortsett härifrån anser föreningen att det föreslagna begreppet är ägnat att i avsevärd grad underlätta utredningarna och åklagarnas möjligheter att väcka åtal för straffvärda gäldenärsbrott. Den utvidgning av det straffbara området som ligger däri att man kan lagföra gäldenär, som avhänder sig egendom, när han är insufficient enbart med hänsyn till egendom som inte kan åtkommas på exekutiv väg hälsas med tillfredsställelse.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, som i huvudsak ansluter sig till förslaget i denna del, anser att regeln behöver förtydligas. Nämnden anför:

Enligt fakultetsnämndens mening torde det inte vara otänkbart att ett insufficient företag fungerar väl och löpande fullgör sina förpliktelser. Försämrar företaget i avsevärd mån sin ekonomiska ställning, riskerar man åtal för oredlighet mot borgenärer, även om man fortfarande förmår betala skulderna. Visserligen inrymmer förslaget en ansvarsfrihetsregel i 11:1 3 st., men denna regel synes inte förhindra att åtal väckes. Mot denna bakgrund anser fakultetsnämnden att det klarare bör anges under vilka förutsättningar en utgift skall anses försämra företagets ekonomiska ställning i avsevärd mån. Fråga är om utgiftens relativa storlek är avgörande eller om man skall väga in den nytta för verksamheten som sannolikt kan bli en följd. För privatpersoner, som gjort stora inköp för konsumtion, överfört egendom på andra maken etc., blir det däremot inte aktuellt att ifrågasätta någon nytta.

En gåva torde anses förmögenhetsförsämrande och inrymmas under förslagets 11 kap. 1 § oberoende av om den är giltig mot gäldenärens/givarens borgenärer eller ej. Frågan om gåvan härutöver måste vara *obligationsrättsligt bindande* mot gäldenären/givaren själv bör enligt fakultetsnämnden utredas närmare, eftersom något generellt svar knappast kan lämnas. Om gäldenären/givaren t. ex. överlämnat en gåva till sin make utan att iaktta de särskilda reglerna i GB, kan ett *faktiskt avhändande* föreligga, även om gåvan inte är obligationsrättsligt bindande. Jfr Löfmarck, M., Gäldenärsbrotten, Stockholm 1982 s. 131. I detta sammanhang bör övervägas att straffbelägga försök till oredlighet mot borgenärer för det fall att fullbordat brott inte skulle föreligga, innan gåvan blivit giltig gentemot gäldenären/givaren.

Några remissinstanser ansluter sig till förslaget men uttrycker samtidigt tveksamhet huruvida det i realiteten innebär någon påtaglig förenkling.

Länsåklagaren i Kalmar län:

Det är nästan undantagslöst så i det praktiska gäldenärsbrottsfallet, att tillstånden insufficiens och insolvens sammanfaller. De fall, då endast ett av dem föreligger, är närmast teoretiska. – En insolvensbedömning är svår. En bedömning av insufficiens ter sig från teoretiska utgångspunkter möjligtvis lättare – det rör sig här om att undersöka ett statiskt tillstånd – men i praktiken är insufficiensbedömningen säkerligen lika svår som insolvensbedömningen. Det gäller att visa gäldenärens förmögenhetsläge vid en viss tidpunkt, sådan den tedde sig.

Det är en utomordentligt svår uppgift, att konstruera oredlighetsbrottet så att det ges en rimlig möjlighet att i den praktiska tillämpningen komma i närheten av det område där straffansvar bör gälla. – Jag har den uppfattningen, att utredningsförslaget – straffansvar vid visst handlande under insufficiens eller vid insolvens – är en rimlig lösning på ett svårt problem. Jag har för övrigt svårt att tänka mig en bättre lösning. Utredningsförslaget överensstämmer i detta hänseende med vad som gäller i vissa andra västländer.

Liknande synpunkter framförs i ett längre yttrande av *länsåklagaren i Örebro län:*

Sedan länge har insufficiens, dvs. skulder överstigande tillgångar, inte ansetts vara en tillräcklig konkursgrund utan därför har krävts obestånd dvs. oförmåga att rätteligen betala skulder allteftersom de förfaller, under förutsättning tillika att betalningsoförmågan inte är tillfällig. I konsekvens härmed har som förutsättning för straffansvar jämlikt 1–4 §§ gällt obestånd.

I utredningen föreslås nu i 1 § den ändringen att som förutsättning för ansvar i de fall som är ifråga i paragrafen (och 2 §) skall gälla att gärningsmannen är någon, vars skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar dvs. insufficiens. Primärt begränsas sålunda tillgångssidan till de för utmätning åtkomliga tillgångarna, vilket i och för sig underlättar insufficiensbedömningen.

Emellertid anvisas för gärningsmannen i den föreslagna paragrafen en "reservutgång", som innebär, att han kan göra invändning om, att han förmår betala sina skulder i rätt tid genom att begagna sig av senare förvärv, ta i anspråk kredit eller utnyttja för utmätning oåtkomlig egendom eller ejest och även är villig därtill, dvs. betalningsförmåga och betalningsvilja, solvens.

Framstår nu inte denna invändning som så svagt grundad att den utan vidare kan lämnas utan avseende övergår bevisbördan enligt förslaget på åklagaren, som då har att på sedvanligt sätt visa betalningsoförmåga, dvs. i praktiken insolvens.

I själva verket synes denna konstruktion leda till att man inte kommer att slippa ifrån insolvensbedömningen i många fall och då säkerligen i de även i övrigt mest komplicerade fallen, låt vara att insolvensbedömningen blir s. a. s. sekundär.

För att undersöka om den föreslagna ordningen är bättre än den nuvarande kan det vara lämpligt att något redogöra för hur insolvensbedömning sker nu. Det må då först understrykas, att vid denna insolvensbedömning har man tillgång till facit, man gör en bedömning i efterhand. Denna möjlighet har inte gärningsmannen haft, vilket är en faktor som är besvärlig ur bevissynpunkt i vad angår det subjektiva rekvisitet.

Problemet med obeståndsrekvisitet är mest komplicerat när det gäller rörelseidkare. Jag delar schematiskt upp framställningen i 2 delar, den ena avseende fall där bokföring och årsredovisningar finns och det andra där sådant saknas.

I Bokföring finns.

:1 Företagsanalytisk metod.

Man gör jämförelser mellan balansräkningar för flera år bakåt i tiden före konkursen och ev. konkursbouppteckningen, så långt möjligt korrigerad för att göra den jämförbar med balansräkningarna under rörelsens gång. Därvid ställer man omsättningstillgångar I (OT I) mot korta skulder (KS)

och undersöker kassalikviditeten resp OT I +II (II=varulager) mot KS och undersöker balanslikviditeten. Härav bildar man sig en uppfattning om rörelsens betalningsberedskap år för år. Man undersöker också solvensen dvs. andelen eget kapital (EK) av den totala balansomslutningen, vilket ger en bild av rörelsens stabilitet. Vid en korrekt genomförd sådan analys tas hänsyn även till "dolda" reserver och latenta skulder, främst skatteskulder.

Nästa steg är att jämföra dessa siffror över tiden. Visar det sig då, att jämförelsetalen har en fallande tendens, drar man därav den slutsatsen att betalningsförmågan och förmögenhetsställningen försämrats. Även om nu jämförelsen visar att kassa- och balanslikviditeten synes svag enligt balansräkningarna och solvensen försvagats, kan man emellertid inte enbart därav dra den slutsatsen att obestånd föreligger. Inte heller kan man med säkerhet visa tidpunkten för tillståndets uppkomst.

Här måste dock inskjutas, att i vissa fall kan man med ledning av analysen objektivt konstatera att obestånd måste ha förelegat vid en viss senaste tidpunkt. I praktiken räcker det dock inte för att mot gäldenärens påstående, att han inte insett förhållandet, få domstolarna att finna honom övertygad om insikten utan härför krävs erfarenhetsmässigt ytterligare mera påtagliga bevismedel, varom mera senare.

Vad man i själva verket gör vid analysen är en sufficiensbedömning över tiden och därav med beaktande av inträffad konkurs drar slutsatsen, att obestånd måste antas ha inträffat vid en viss senaste tidpunkt och ev. därefter förvärrats.

:2 "Traditionell" metod.

Härmed avses samma bevisningssätt, som jag nedan skall redogöra för under rubriken "Bokföring saknas" och som är den mera påtagliga bevisning utöver företagsanalysen, som domstolarna oftast kräver.

II Bokföring saknas.

Med det fall att bokföring saknas likställer jag det att bokföringen är så undermålig, att den inte kan tjäna till ledning vid bedömningen.

Vad det i denna del är fråga om är helt enkelt att undersöka, hur gärningsmannen har skött sina betalningsåligganden mot sina borgenärer, allmänna som enskilda. Man undersöker obetalda fakturors och resterande skatters ålder och storlek, tar reda på betalningsanmärkningar av olika slag såsom betalningsföreläggande, lagsökningar, växelprotester och kravbrev. Sedan gärningsmannen, förelagd detta material, medgivit – vilket normalt är fallet – att betalning uteblivit på grund av brist på medel, kan man konstatera obestånd och en ungefärlig tidpunkt för dess uppkomst.

När man skall ta ställning till förslaget att ersätta obeståndsrekvisitet med ett insufficiensrekvisit, är det enligt min mening viktigt att ha klart för sig vad jag ovan anfört att vad vi egentligen sysslar med redan nu är en insufficiensbedömning i förening med slutsatsdragning. I praktiken innebär därför utredningsförslaget ett stadfästande av vad som redan sker.

Mot förslaget talar i första hand att det i efterhand, även om bokföring finns, kan vara ytterst vanskligt att tillfredsställande klarlägga ett förmögenhetsläge flera år tillbaka i tiden. Skuldsidan torde kanske inte bereda några större problem. Annorlunda ställer det sig på tillgångssidan med så tunga balansposter, som exvis varulager och kundfordringar. Å andra sidan synes läget ur utrednings- och bevisningssynpunkt inte bli sämre än det nuvarande.

För förslaget talar – fortfarande ur teoretisk synpunkt – att primärt det komplexa obeståndsbegreppet utmönstras. Vidare blir det läge, vari vissa handlingar blir kriminaliserade, beskrivet på ett för alla lättbegripligare sätt. Envar torde begripa vad som menas med att hans skulder uppenbart

överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar. Så långt bör det bli betydligt mindre utrymme för diskussion av subjektiva subtiliteter, bevistemat blir begripligare formulerat även för lekmannen och bevisläget lättare att hantera för åklagaren. Sist men inte minst kan man nära en from förhoppning, att man i åtskilliga fall inte skulle behöva gå längre, när det gäller utredningen om det ekonomiska läge, vari gärningsmannen befann sig, när handlingen skedde.

Som jag tidigare antytt medför utredningsförslaget beträffande 1 § inte att man helt skulle slippa en insolvensbedömning. I viss mån talar det mot förslaget, att man efter en omväg ändå hamnar i en insolvensfrågesituation. Emellertid tror jag att problemet kan bli lättare att hantera med förslagets konstruktion än med det nuvarande systemet. Det krävs ju enligt förslaget att gärningsmannen konkret anger inte bara på vad sätt han förmår att rättidigt betala sina skulder utan även att han är villig att göra det. Enligt mitt förmenande skulle det i praktiken kunna bli mycket lättare att framlägga motbevisning mot sådana konkreta påståenden, framförda mot bakgrunden av den redan klarlagda insufficienssituationen än att primärt visa hela obeståndssituationen.

I viss mån liknande synpunkter framförs även av *FAR:*

Tidpunkten för inträffandet av den i styckets inledning beskrivna situationen av insufficiens kan i praktiken vara besvärlig att bestämma beroende på svårigheter att värdera materiella och immateriella tillgångar. Detta gäller trots det i betänkandet förutsatta uppenbarhetskriteriet.

Det är önskvärt att skillnaden mellan aktiebolagslagens och betänkandets definitioner av insufficiens noggrant klarläggs.

Majoriteten av remissinstanserna ställer sig emellertid direkt avvisande till den föreslagna utformningen av brottet oredlighet mot borgenärer.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför:

Förmögenhetsförsämrande förfaranden som idag är att hänföra till brottet vårdslöshet mot borgenärer föreslås överförda till oredlighetsbrottet (s. 44 y). Genom att de förfaranden som inte är av benefik eller förstörande karaktär förs till oredlighetsbrottet utvidgas straffansvaret. För ansvar krävs då endast att förfarandet medfört en fara för obestånd. Den brottskonstruktion som i övrigt föreslås innebär även den ett vidgat straffansvar. Den straffbara handlingen uttrycks så att gäldenären "försämrar sin ekonomiska ställning."

I promemorian görs ett visst nummer av att brottet oredlighet mot borgenärer inte längre knyts till begreppet obestånd utan i stället avser situationer då gäldenären är insufficient. Som hovrätten skall återkomma till i följande avsnitt är det inte så säkert att den nya konstruktionen medför någon egentlig förbättring. Med begreppet insufficiens som utgångspunkt för kriminaliseringen vinner man visserligen att det blir lättare att i tillämpningen avgöra, hur en gäldenärs ekonomiska läge varit beskaffat i ett visst fall och vilken insikt gäldenären haft härom. Samtidigt uppstår den betydande nackdelen att man fångar in ett mycket större antal situationer än som behövs. Kravet på precisering av övriga rekvisit för straffbarheten blir så mycket större. Här uppenbarar sig en grundläggande svaghet i promemorieförslaget.

Den nuvarande utformningen av brottet oredlighet mot borgenärer förutsätter i 1 § 1 st. att gäldenärens förfarande framstår som klandervärt. Detta uttrycks så att gäldenären "förstör eller genom gåva eller annan liknande

åtgärd avhänder sig egendom av betydenhet". Vidare krävs att han härigenom åtminstone framkallar allvarlig fara för att han skall komma på obestånd. I den föreslagna nya lydelsen av lagrummet uppställs inte något krav på att handlingen i något avseende skall framstå som klandervärd. I motiveringen till förslaget anges (s. 44 x) som exempel på förfaranden som bör omfattas av straffansvar att omotiverat kostsamma lokaler förhyrs eller att löner eller arvoden utlovas eller utbetalas för insatser som inte är företagsekonomiskt motiverade. Detta får till följd att den som i en situation då han är insufficient agerar som en dålig affärsman kan drabbas av straffansvar för oredlighet mot borgenärer. En sådan utvidgning av straffansvaret synes inte tillrådlig.

Författaren till promemorian har som ett mål vid en reformering av bestämmelserna om gäldenärsbrott angivit att största möjliga klarhet skall eftersträvas för dem vars handlingssätt skall regleras och för dem som har att tillämpa reglerna. Det är enligt hovrättens mening viktigt vid all straffrättslig lagstiftning att reglerna är utformade så att medborgarna skall veta vilka handlingar som är belagda med straff och att domstolar, polis och åklagare inte skall drabbas av tillämpningsproblem. Den föreslagna lydelsen av 1 § 1 och 2 st. är emellertid så utformad, att även icke straffvärda handlingar ryms inom rekvisiten. Detta, i förening med insufficienskonstruktionen, har fått till följd att en undantagsregel har måst skapas i 1 § 3 st. En sådan undantagsregel kommer i sig att bli svår att tillämpa, vilket kommer att beröras under avsnitt 4.2.2.

Den föreslagna utformningen av 1 § när det gäller den straffbara handlingen kan med hänsyn till det anförda inte förordas, eftersom den innebär svårigheter att förutse konsekvenserna av olika handlingssätt. I motiveringen har promemorieförfattaren också undvikit att ge några konkreta exempel. Lagstiftningskonstruktionen uppfyller således inte de krav som måste ställas på straffrättsliga bestämmelser.

Liknande invändningar av principiell art framförs av bl. a. *hovrätten för Västra Sverige, Malmö tingsrätt, domstolsverket, länsåklagaren i Uppsala län, BRÅ (minoriteten), polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt, juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet, advokatsamfundet och domareförbundet.*

Hovrätten över Skåne och Blekinge anser vidare – i likhet med bl. a. *Göteborgs tingsrätt, RÅ, överåklagarna i Stockholms och Malmö åklagardistrikt, länsåklagaren i Uppsala län, polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt, juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet, advokatsamfundet och Föreningen Sveriges Kronofogdar* – att den föreslagna lösningen inte är ägnad att leda till några lättnader från utrednings- och bevissynpunkt och att man även av det skälet bör avstå från att genomföra förslaget.

Hovrätten anför i denna del:

Hovrätten vill inte bestrida, att begreppet insufficiens ofta är lättare att bevisa än obestånd. Härmed är dock inte sagt att tillämpningsproblem kan undgås. Redan kravet på att man skall utreda vad som är att räkna till gäldenärens "för utmätning åtkomliga tillgångar" är ägnat att skapa sådana problem. Promemorians författare söker minska dessa genom straffrihetsregeln i 1 § 3 st. men hamnar då i nya svårigheter. Vad gäller mindre

nogräknade näringsidkare får man vidare säkerligen räkna med att de gör vad som står i deras makt för att bokföringsmässigt framstå som sufficienta. Enkla men praktikabla metoder är här att laborera med skenfordringar och uppskrivna lagervärden. Det kan antas att bevissvårigheterna i sådana situationer inte blir särskilt mycket mindre än när det gäller att styrka en gäldenärs obestånd. Å andra sidan ger ett fasthållande vid begreppet obestånd den fördelen att man kan falla tillbaka på konkurslagens presumtionsregler (3 och 4 §§ konkurslagen).

Enligt hovrättens mening har det inte på ett övertygande sätt klarlagts, att fördelarna med att överge obeståndsbegreppet överväger nackdelarna. Det har f. ö. inte belysts i vilken utsträckning nuvarande bevissvårigheter har minskat genom 1976 års reform, då ett farerekvisit infördes i 1 § 1 st. Rent allmänt förefaller det också betänkligt att frångå konstruktionen med obestånd så länge som t. ex. konkurslagens återvinningsregler bygger på detta begrepp.

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet

Vidare synes svårigheterna att fastställa en obeståndssituation något överdrivna. I vart fall synes framställningen på s. 49–51 vara motsägelsefull. Det görs gällande, dels att bedömningen och styrkandet av obestånd bereder stora svårigheter i rättstillämpningen, och dels att obestånd i allmänhet innebär insufficiens, tydligtvis genom att förfallna skulder överstiger tillgångarna (och bedömningen härav torde inte vara särskilt komplicerad).

Den erforderliga begränsningen avses nås genom ansvarsfrihetsregeln i tredje stycket. Ehuru denna bygger på obeståndsbegreppet förmenas uppläggningen medföra en påtaglig effektivisering genom att det blir lättare för åklagaren att bevisa att brott förövats. Sålunda sägs (s. 52):

> En sådan regel om ansvarsfrihet innebär inte att obestånd presumeras: bevisbördan för att solvens förelåg vid och efter gärningen läggs inte på den misstänkte. Liksom vid en invändning om nödvärn skall vid en invändning om bibehållen solvens åklagaren anföra bevisning till bemötande av denna. Men gäldenären måste för att undgå ansvar för förmögenhetsförsämrande åtgärder under insufficiens kunna visa på något förhållande, som skulle innebära att han trots den av åklagaren påvisade insufficiensen var och förblev solvent. En sådan invändning – som inte är så vag eller så osannolik att den inte förtjänar avseende skall godtas om den inte motbevisas av åklagaren. Detta bör i praktiken innebära en avsevärd lättnad för åklagaren utan att man på den misstänkte ställer krav som strider mot straffrättens grundprinciper.

Enligt fakultetsnämndens mening är denna argumentation inte fullt så bärkraftig som det vill synas. Det som är avgörande för om en invändning från den misstänkte blir av betydelse i bevishänseende är nämligen i första hand att det som skall bevisas är ett negativt faktum, inte att ett faktum görs relevant av en undantagsregel. Att visa att något inte är fallet är så mycket svårare än att visa att något är fallet att det i praktiken måste krävas att den som vill bestrida att något inte är fallet anvisar i vilket hänseende diskussion i frågan kan föras. Detta gäller även bevistemat betalningsförmåga, oberoende av om en huvudregel eller undantagsregel aktualiseras.

I vart fall vad gäller första stycket i den föreslagna paragrafens nås därför knappast någon bevislättnad.

Frågan om insolvens eller insufficiens skall läggas till grund för oredlighetsbrott ger utrymme för olika uppfattningar. Madeleine Löfmarck har för huvudbrottet valt det senare. För egen del är jag inte övertygad om att insufficiens i praktiken kommer att medföra sådana lättnader från utredningssynpunkt att en ändring är befogad. En fördel skulle möjligen vara att det av bokföringen bör kunna med någorlunda lätthet utläsas om skulderna uppenbart överstiger de utmätningsbara tillgångarna. Emellertid saknas ofta i praktiken en rättvisande bokföring i de fall som är föremål för utredning. I dessa lägen torde knappast förslaget leda till att det blir lättare än i dag att konstatera huruvida en viss transaktion är företagen i en sådan ekonomisk situation att straffansvar kan följa. Beaktas bör även att det i första hand är balansräkningen som kan ligga till grund för insufficiensbedömningen och att denna vanligen upprättas endast en gång per räkenskapsår. De svårigheter som det innebär att exempelvis klarlägga värdet av vid transaktionstidpunkten befintliga varulager och kundfordringar torde därför som regel kvarstå. För att kunna fastställa om insufficiens rådde vid den aktuella transaktionen krävs således även i detta fall utredningsåtgärder av det slag som erfordras enligt nu gällande bestämmelser. Inte heller torde det bli lättare att styrka uppsåt från gärningsmannens sida i nu beskrivna situationer. När det gäller uppsåtet synes tvärtom insolvensbegreppet som förutsättning för brott ha vissa fördelar. Främst vill jag därvid peka på de möjligheter dels till insikt för gärningsmannen själv om sitt ekonomiska läge och dels till ett förbättrat bevisläge, som betalningsanmärkningar av olika slag kan ge. Insolvens kommer enligt min uppfattning bl. a. genom sådana omständigheter till uttryck på ett tydligare sätt än insufficiens.

I det här sammanhanget vill jag även framhålla betydelsen av att man använder samma obeståndsbegrepp vid den straffrättsliga bedömningen som vid utredningen av återvinningsmöjligheterna. Kommissionen mot ekonomisk brottslighet föreslog i sitt delbetänkande (SOU 1983: 60) Återvinning i konkurs att man i den grundläggnde återvinningsbestämmelsen i 30 § konkurslagen skulle utgå från insolvensbegreppet med hänsyn till den allmänna omsättningens intresse. Med hänsyn härtill och till den förväntade utvidgningen av konkursförvaltarens uppgiftsskyldighet – bl. a. med avseende på tidpunkten för inträffad insolvens – synes starka skäl tala för att lagstiftningen i här berört hänseende även fortsättningsvis bygger på insolvensbegreppet.

2.2 Straffansvar för skentransaktioner

I promemorian föreslås att straffansvar skall kunna ådömas en insufficient gäldenär som för skens skull företar en rättshandling som, om den hade varit gällande, skulle ha försämrat hans ekonomiska ställning i avsevärd mån.

Förslaget att kriminalisera sådana skentransaktioner har fått ett positivt mottagande av de remissinstanser som kommenterar det. Uttalanden i denna riktning görs av *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, RÅ, länsåklagarna i Uppsala och Värmlands län och juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet.*

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför:

Förslaget att jämställa verkliga och skenbara förmögenhetsförsämrande åtgärder när det gäller ansvar för oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer innebär en förenkling. Förfarandet med skenavhändanden torde vara ytterst vanligt och många gånger avse egendom av ej alltför högt värde, t. ex. TV-apparater, stereoanläggningar o. dyl. Med den föreslagna begränsningen till att gälla fall där den ekonomiska ställningen skulle ha försämrats i avsevärd mån kommer sådana fall sannolikt inte att omfattas. Förslaget innebär därmed att endast mera betydande skenavhändanden kommer att bli föremål för lagföring. Det kan emellertid ifrågasättas om inte därmed vissa i och för sig straffvärda förfaranden lämnas utanför det straffbara området. Frågan bör enligt hovrättens mening övervägas ytterligare.

Länsåklagaren i Uppsala län

Enligt förslag skall skenrättshandlingar, som skulle ha försämrat den ekonomiska ställningen i avsevärd mån, bedömas som oredlighet. Även om viss försiktighet bör iakttagas vid kriminalisering av hypotetiska effekter, synes risk för att förslaget i denna del skall leda för långt knappast föreligga.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet

Som en andra handlingstyp straffbelägger förslaget att gärningsmannen "för skens skull företar en rättshandling som, om den hade varit gällande, skulle ha försämrat hans ekonomiska ställning i avsevärd mån". Detta likställande av skenrättshandlingar med verkliga avhändanden etc. har förebilder i utländsk lagstiftning. I vilken utsträckning skenrättshandlingar varit möjliga att beivra som gäldenärsbrott enligt gällande rätt är oklart, och det är därför önskvärt, att genom lagstiftning skapas större klarhet på denna punkt.

2.3 Det abstrakta farerekvisitet

I promemorian föreslås att ansvar för oredlighet mot borgenärer skall ådömas även i annat fall, när en borgenär försämrar eller ger sken av att försämra sin ekonomiska ställning i avsevärd mån, om förfarandet är ägnat att leda till att en skuld inte blir betald i rätt tid.

Förslaget om att införa ett sådant abstrakt farerekvisit tillstyrks av *Föreningen Sveriges åklagare, överåklagaren i Stockholm samt länsåklagarna i Kalmar och Värmlands län.*

Föreningen Sveriges åklagare anför:

Beträffande utredarens förslag rörande effektkrav vill föreningen anföra följande. Enligt föreningens mening är det orsakssammanhanget mellan en avhändande åtgärd och fara för obestånd som med nuvarande krav på konkret fara vållar de största utredningsmässiga problemen. Föreningen välkomnar därför förslaget att införa ett abstrakt farobegrepp, dvs. åtgärd av visst slag skall medföra straff om den till sin typ är farlig i visst hänseende ("ägnat att leda till att skuld inte blir betald").

Vid förfaranden som framkallar allvarlig fara för att gäldenären skall komma på obestånd krävs idag ett styrkt orsakssamband mellan förfarandet och allvarlig fara för obestånd. De bevissvårigheter som i många fall kan uppkomma på grund av kravet på konkret fara skulle till stor del bortfalla om brottet i enlighet med förslaget konstruerades som ett abstrakt farebrott. Jag ser inga avgörande invändningar häremot och tillstyrker därför förslaget.

En betydande andel av remissinstanserna ställer sig emellertid avvisande till den föreslagna konstruktionen. Till dessa hör *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs tingsrätt, RÅ, överåklagaren i Malmö åklagardistrikt, de juridiska fakultetsnämnderna vid Uppsala, Lunds och Stockholms universitet samt advokatsamfundet.*

RÅ anför i denna del:

I andra stycket föreslås straffansvar för transaktioner som begås i ett läge av sufficiens men är ägnade att leda till insolvens. Enligt min mening innebär den föreslagna regeln en för vid kriminalisering. Införandet av ett abstrakt farebegrepp torde såvitt jag kan bedöma inte medföra annat än att obestånd faktiskt måste inträffa till följd av den ekonomiska åtgärden för att straffansvar skall kunna utkrävas. Någon ändring i förhållande till vad som nu gäller medför således inte förslaget i praktiken. I övriga fall, dvs. då insolvens ej uppstår eller har sin grund i någon annan omständighet än den företagna ekonomiska åtgärden torde de praktiska möjligheterna att bevisa att transaktionen ifråga är olaglig enligt den föreslagna ordalyselsen vara synnerligen små eftersom det närmast förutsätter att den handlande medger brottsligt uppsåt. En regel liknande den i nuvarande 1 § som kriminaliserar avhändande av egendom om avhändandet framkallar allvarlig fara för obestånd bör därför enligt min mening bibehållas.

Hovrätten för Västra Sverige

Även andra stycket är mycket allmänt hållet och måste i sig kunna inrymma många handlingar som inte bör vara straffbara. Det föreslagna abstrakta farerekvisitet framstår som svårhanterligt och kan medföra betydande tillämpningssvårigheter.

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet

Avfattningen av andra stycket kan däremot väl tänkas leda till en viss bevislättnad. Men här utnyttjas uttrycket "förfarandet är ägnat att leda till att skuld inte blir betald i rätt tid". Av lagtexten framgår inte med full tydlighet att med "skuld" avses "någon gärningsmannens existerande skuld". Oberoende härav vill fakultetsnämnden avstyrka att det straffbelagda området avgränsas på föreslaget sätt. Erfarenheterna från användningen av en liknande lokution i häleriparagrafen (BrB 9: 6) måste betecknas som avskräckande. Betydande rättsosäkerhet och svårigheter för rättstillämpningen kan förutses om brottstypen definieras på föreslaget sätt.

Synpunkter liknande de nu redovisade framförs även av de övriga remissinstanser som avstyrker förslaget.

I promemorian föreslås att man vid bedömningen av om ett förfarande är ägnat att leda till att skuld inte blir betald i rätt tid även skall beakta en skuld som uppkommit först efter tidpunkten för förfarandet, om skulden grundar sig på en omständighet som förelåg vid den tidpunkten.

Detta förslag att även latenta skulder skall beaktas har fått ett övervägande positivt mottagande vid remissbehandlingen. *Hovrätten för Västra Sverige, RÅ, överåklagarna i Stockholm och Malmö, länsåklagarna i Uppsala och Värmlands län, rikspolisstyrelsen, polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt, juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet, Föreningen Sveriges åklagare och föreningen Sveriges kronofogdar* hör till dem som tillstyrker förslaget.

Hovrätten för Västra Sverige anför:

På ett par punkter innehåller dock promemorieförslaget i denna del uppslag som är värda att närmare övervägas. Hovrätten syftar därvid framför allt på tanken att utvidga straffansvaret med hänsyn till latenta skulder. En sådan konstruktion skulle uppenbarligen få sin största betydelse när det gäller skatteskulder. Även i denna del medför dock promemorieförslaget tillämpningsproblem som inte närmare belysts. Hovrätten vill här peka på ett. I promemorian fastslås (s. 70) att en förutsättning för åtal är att skulden verkligen har uppkommit. Fråga uppstår då om åtalsfrågan skall anstå tills skattefrågan är slutligt avgjord vid skattedomstol. Promemorian lämnar härvidlag inget svar. Hovrätten vill för sin del erinra om den nyligen införda bestämmelsen i 15 § skattebrottslagen.

Överåklagaren i Malmö

Den föreslagna utvidgningen skulle främst komma att avse s. k. skattekrediter, som med nuvarande lagstiftning inte alltid nås av straffbestämmelserna. Det finns inte något vägande skäl att motsätta sig den föreslagna utvidgningen. Det är dock ett viktigt krav att det i motiven klart anges förutsättningarna för att en latent skuld skall kunna ligga till grund för den ekonomiska bedömningen och straffansvaret.

Rikspolisstyrelsen

För närvarande är straffansvaret för gäldenärsbrott så utformat att det inte täcker gärningar som påverkat förpliktelser vilka uppkommit efter gärningen men som kunnat förutses vid denna. Så som utredaren utformat kapitlets första paragraf bör den enligt rikspolisstyrelsens uppfattning tillgodose ett allmänt behov av att kunna ta tillvara såväl det allmännas som enskilda borgenärers intresse på sådant sätt att gäldenären i sin affärsplanering inte kan nonchalera s. k. latenta skulder. En gäldenär kan förmodligen även i framtiden genom att "se om sitt hus i tid" försöka komma ifrån sitt betalningsansvar, men den föreslagna lagändringen bör kunna utgöra en effektiv spärr mot alltför avancerade förmögenhetsförsämrande åtgärder.

De övriga remissinstanser som tillstyrker förslaget anför liknande synpunkter som grund för sitt ställningstagande.

Länsstyrelsen i Stockholms län anser, i likhet med några av de tidigare citerade remissinstanserna, att förslaget lämnar en del frågor obesvarade.

Länsstyrelsen anför:

I ett avseende innebär förslaget ett utökat skydd för statens anspråk på skatt och avgifter. Straffansvaret utvidgas till att träffa förfaranden som äventyrar betalningen av latenta skulder. Gäldenären måste inför en transaktion i ett visst ekonomiskt läge t. ex. ta hänsyn till ännu inte debiterade kvarstående och tillkommande skatter. Utredningen uttrycker denna handlingsregel så, att vid bedömandet av om ett förfarande är ägnat att leda till att en skuld inte blir betald i rätt tid, ska även en skuld som uppkommer först efter tidpunkten för förfarandet beaktas, om skulden grundar sig på en omständighet som förelåg vid den tidpunkten. Ansvaret begränsas dock genom att när åtal väckes ska skulden visa sig vara av tillräcklig storlek. Förslaget lämnar här enligt länsstyrelsens uppfattning en för staten som skatteborgenär viktig problematik obearbetad. Hur ska man i detta sammanhang behandla en skatt eller avgift, som på grund av bristfälligt underlag från den skattskyldige påförts efter skönsmässiga grunder? Måste åklagaren före åtalet pröva riktigheten av debiteringarna eller fastslå det verkliga skuldbeloppet?

Straffansvaret vid förmögenhetsförsämrande åtgärder som äventyrar latenta skulder begränsas också genom gärningsmannens subjektiva rekvisit. Ansvar för oredlighet mot borgenärer inträder endast för den som insett att en skuld kunde förväntas uppkomma. Vad innebär denna åtalsbegränsning beträffande en latent skatteskuld som påförts i efterhand i avsaknad av uppgifter från den skattskyldige?

Länsstyrelsen anser att latenta skulder av ovannämnda art kan medföra svårigheter vid brottsutredningen om inte ett klargörande görs i denna del. I annat fall kan införandet av ansvar för ifrågavarande skulder befaras stå i strid med utredningens mål att minska tillämpnings- och bevissvårigheterna vid gäldenärsbrott.

I promemorian understryks i inledningen vikten av att regelsystemet harmonierar väl med annan lagstiftning. Det har betonats att exempelvis införande av källskattesystemet har berört området för gäldenärsbrotten. Utredningen har konstaterat att ett ökat intresse att effektivisera skatte- och avgiftsuppbörden kommit till uttryck genom ett antal lagändringar och förslag till sådana. Det framhålles dock att en vidgad kriminalisering av betalningsbrott för andra skatter och avgifter än avdragen källskatt skulle medföra svåröverskådliga konsekvenser för betalningsvanorna i samhället och stå i strid mot principen att straff inte ska stadgas för betalningsförsummelse som sådan. Det föreslås att straffansvaret för gäldenärsbrott utvidgas i stället för att öka kriminaliseringen av underlåten skatteinbetalning. Detta ska ske genom att, såsom ovan berörts, även skulder som är latenta beaktas. Utredningen lämnar dock obesvarat i vad mån ändringen bör genomföras om också området för betalningsbrott utökas. Länsstyrelsen tolkar förslaget som om endast ettdera alternativet bör ifrågakomma. Problemet har ställts på sin spets eftersom BRÅ i PM 1983: 6 förordat skärpning av ansvaret för betalningsbrott. Länsstyrelsen förordar därför en fördjupad analys av den kollision förslagen synes medföra.

Till de remissinstanser som avstyrker förslaget hör *hovrätten över Skåne och Blekinge, BRÅ (minoriteten), advokatsamfundet, industriförbundet, SAF, bankföreningen och Finansbolagens förening.*

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför bl. a.:

I promemorian ges en ingående och sakkunnig redovisning av rättsläget vad gäller latenta skulder (s. 58–68). Den utsträckning av straffansvaret som föreslås synes helt vara motiverad av det förhållandet att skatter och allmänna avgifter enligt gällande rätt konstituerar en skuld först från utgången av den period till vilken den hänför sig eller, då särskild prövning är en förutsättning för uttaget, från den dag då beslutet härom vann laga kraft. Visserligen utsägs i promemorian (s. 69 x) att behov av en utvidgning av ansvaret till att gälla alla fordringar föreligger. Någon mera ingående motivering för att ett sådant behov skulle föreligga har dock inte lämnats. Redogörelsen för den föreslagna lagändringen är kortfattad. En så stor förändring vad gäller synen på latenta skulder kräver en mera omfattande analys av problemen än den som presenterats i promemorian.

BRÅ (minoriteten)

Förslaget i 11 kap. 1 § andra stycket träffar inte bara skatteskulder och liknande utan också skadeståndsskyldighet, exempelvis p. g. a. strikt ansvar för dolda fel vid en fastighetsförsäljning. Vi avstyrker också detta förslag och avgörande är här liksom i de tidigare fallen att förslagen träffar envar. Även med en begränsning till näringidkare skulle lagförslagen vara alltför långtgående.

Industriförbundet och SAF anför i ett gemensamt yttrande:

Organisationerna vill här framhålla, att frågan om latenta skulder är underkastade svåra bedömningskriterier. T. ex. kan det förhållandet att både skatte- och civilprocesser ofta drar ut på tiden avsevärt leda till att ovissheten under lång tid blir stor huruvida en framtida skuld uppkommer eller inte. I en civilprocess med skadeståndsyrkande är det sålunda ofta ytterst svårt för svaranden att bedöma både om han överhuvudtaget skall komma att åläggas att utge skadestånd och, om så sker, hur stort detta kan bli. Detta torde betyda att en person som är invecklad i nu aktuell typ av process kan bli "låst" i sina möjligheter att – utan att senare riskera att drabbas av straffrättsliga påföljder – disponera över sin egendom. Visserligen torde denna "låsning", av preventiva skäl, vara motiverad i flera fall, men i andra situationer kan regeln tänkas få oönskade konsekvenser och drabba helt seriösa personers möjligheter till förmögenhetsdisponering bara därför att de fått krav på att betala skadestånd. Det torde t. o. m. räcka med att vederbörande inser att han kan *komma att få krav* på ersättning för att nu skisserade effekter skall inträffa.

Följderna av nu föreslagen regel kan därför bli avsevärda och är i vissa avseenden svåröverblickbara. Tveksamhet kan därför riktas mot förslaget härvidlag och i varje fall synes det motiverat att ytterligare utreda saken och analysera konsekvenserna innan förslaget läggs till grund för lagstiftning.

Liknande synpunkter framförs av *Finansbolagens Förening*.

I promemorian föreslås att en gäldenär som förfarit på sätt som i och för sig föranleder ansvar för oredlighet mot borgenärer men som ändå förmår att betala sina skulder i rätt tid skall vara fri från ansvar. Denna ansvarsfrihet har i viss mån berörts i det föregående. I detta avsnitt redovisas remissinstansernas principiella syn på den föreslagna konstruktionen.

Det är bara ett mindre antal remissinstanser som ställer sig bakom förslaget i denna del. Till dessa hör *Föreningen Sveriges åklagare, länsåklagarna i Kalmar och Värmlands län, samt BRÅ (majoriteten).*

Länsåklagaren i Kalmar län anför:

En lagändring i enlighet med utredningsförslaget ger, i varje fall teoretiskt, en viss vidgning av det straffbara området. I praktiken hamnar man sällan i det läge där den föreslagna ansvarsfrihetsregeln i 1 §:s sista stycke skall gälla. Det är emellertid nödvändigt att den finns.

BRÅ (majoriteten)

En regel som begränsar straffansvar till straffvärda fall blir dock nödvändig. Eventuellt kan en sådan utformas med ledning av förslagets 1 § sista stycket. Förslaget innebär ändå en utvidgad kriminalisering jämfört med gällande rätt. En sådan torde dock vara ofrånkomlig om man vill komma till rätta med de allvarliga missförhållanden som råder på området och som bland annat tar sig uttryck i ett inte obetydligt skattebortfall för det allmänna, som till skillnad från privata borgenärer inte kan pröva sina gäldenärers kreditvärdighet.

Föreningen Sveriges åklagare

Föreningen har invändningar mot utredningens förslag såvitt gäller 11 kap 1 § 3 st. I sak finns ingen erinran mot en föreslagen ansvarsfrihetsregel för den som avhänt sig egendom men förmår betala sina skulder i tid. Däremot är det enligt föreningens mening helt oacceptabelt att den som förklarar sig villig att betala i tid skall kunna undgå ansvar. För ansvarsfrihet bör enligt föreningens mening krävas att vederbörande betalat sina skulder, nedsatt betalning i allmänt förvar eller annars ställt säkerhet för sin skuld.

Flertalet remissinstanser ställer sig avvisande till den föreslagna straffrihetsregeln. Till dessa hör *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, Göteborgs tingsrätt, RÅ, överåklagaren i Malmö, länsåklagaren i Örebro län, BRÅ (minoriteten), riksskatteverket, juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala, Lunds och Stockholms universitet, advokatsamfundet samt domareförbundet.*

Överåklagaren i Stockholm anför för sin del:

Den utvidgning av straffansvaret som förslaget innebär torde endast få teoretisk betydelse och inte kräva en särskild straffrihetsregel. I praktiken kommer nämligen frågan om ansvar inte att väckas annat än då obestånd inträtt.

De andra remissinstanserna framför principiella invändningar mot den föreslagna konstruktionen.

Hovrätten för Västra Sverige

Promemorieförfattaren har också själv konstaterat att brottsbeskrivningen i paragrafens båda första stycken är alltför vidsträckt. I promemorian har därför föreslagits en ansvarsfrihetsregel i tredje stycket. En sådan konstruktion av lagtexten, varigenom gäldenären först stämplas såsom brottslig och sedan efter invändning av visst slag skall kunna gå fri från ansvar, är emellertid klart olämplig och främmande för svensk straffiagstiftning. Den måste också medföra uppenbara svårigheter på utredningsstadiet. Jämförelsen med nödvärnsreglerna (s 52) är inte träffande. Enligt hovrättens mening innebär lydelsen av tredje stycket i praktiken att man får göra en bedömning huruvida gäldenären är på obestånd eller inte. Man är därmed på en från rättssäkerhetssynpunkt tveksam omväg i princip tillbaka i det i promemorian kritiserade obeståndsbegreppet som utgångspunkt för kriminaliseringen.

Ansvarsfrihetsregelns närmare utformning är för övrigt oklar. Den närmare innebörden av formuleringen att vederbörande förmår betala sina skulder i rätt tid och "även är villig att göra det" är svår att förstå. Konstruktionen som sådan synes också mindre lyckad.

Liknande synpunkter framförs av *hovrätten över Skåne och Blekinge, Göteborgs tingsrätt, länsåklagaren i Örebro län samt juridiska fakultetsnämnderna vid Uppsala, Lunds och Stockholms universitet.*

Överåklagaren i Malmö anför för sin del:

Den föreslagna ansvarsfrihetsregeln i 1 § 3 st innehåller oklarheter och torde enligt sin ordalydelse inte få det innehåll som angivits i promemorian. Enligt motiven skall uteslutas de fall där gäldenären ägt betalningsförmåga trots den i abstrakt mening farliga åtgärden, dvs. ansvar skall vara uteslutet om gäldenären visar sig vara solvent trots åtgärden. I dessa fall blir det synbarligen fråga om att den misstänkte gör troligt att han inte kommit på obestånd genom handlingen och åklagaren inte kan motbevisa detta. Däremot synes straffrihet inte komma att inträda i de fall obestånd inträffat, detta oavsett om obeståndet vållats av den aktuella handlingen eller inte. Som den föreslagna lagtexten i 3 st är utformad skulle den straffas, som efter en förmögenhetsminskande åtgärd ägnad att leda till obestånd råkar i sådant, t. o. m. om han konkret kan visa att åtgärden inte vållat obeståndet. Av promemorian framgår inte om en sådan mycket vittgående straffbarhet verkligen åsyftats. (Ansvarsfrihetsregeln förefaller dock enligt sin lydelse bli tillämplig endast för det fall obestånd inte inträffat, dvs. då gäldenären förmått betala sina skulder i rätt tid.) Detta innebär att regeln i praktiken skulle kunna tillämpas endast i få fall. Den vida straffbarheten genom den abstrakta faran skulle då bli dominerande, varigenom i realiteten alla abstrakt farliga åtgärder skulle straffas i det närmaste strikt. I de fall regeln verkligen kan tillämpas uppstår också flera betänkligheter. Man kan ifrågasätta om det är en lämplig lagprincip att gäldenärer skall kunna "köpa sig" fria från straffrättsligt ansvar. Ett sådant system gynnar sannolikt de gäldenärer som har många och goda affärskontakter, medan gäldenärer utan sådana förbindelser saknar förmåga att tillräckligt snabbt åstadkomma t. ex. krediter för att rädda sig undan

straffansvar. En annan effekt av ansvarsfrihetsregeln blir att "rätt tid", dvs. förfallotid för skuld, normalt torde få inväntas innan straffprocessuella åtgärder kan vidtas, förutsatt att gäldenären gjort invändning om betalningsförmåga. Detta skapar betydande svårigheter att bestämma när olika åtgärder, t. ex. inledande av förundersökning, blir möjliga att vidta. Den i regeln upptagna bestämmelsen om gäldenärens vilja och förmåga att betala skuld i rätt tid är vidare oklart formulerad. Vad som avses synes vara frivillig betalning i rätt tid. Det bör i detta sammanhang också pekas på att ansvarsfrihetsregeln enligt sin lydelse inte kan tillämpas vid delbetalning, inte ens om denna avsett nästan hela skulden, något som kan framstå som mindre tillfredsställande.

Sammanfattningsvis anser jag att ansvarsfrihetsregeln är behäftad med så stora brister och oklarheter att den inte är praktiskt användbar. Därigenom saknas den nödvändiga begränsning som användandet av ett abstrakt farerekvisit oundgängligen kräver. Jag anser därför att förslaget till 1 § 2 st och 3 st inte är godtagbart.

BRÅ (minoriteten)

Vi ifrågasätter också tekniken att korrigera en blint verkande straffbeläggning genom möjlighet att fria sig genom betalning. Detta måste uppfattas som ett i praktiken straffrättsligt ansvar för bristande skuldbetalning.

Riksskatteverket

Verket hyser viss tveksamhet beträffande tredje stycket i den föreslagna bestämmelsen. Det är i och för sig i princip riktigt och rimligt att fall där några ekonomiska effekter inte uppkommit – dvs där gäldenärens skulder blivit betalda – lämnas utanför det kriminaliserade området. Det är en fördel att dessa fall inte belastar polisernas och åklagarnas arbetsbörda. Men det är å andra sidan inte acceptabelt att en person som uppenbarligen gjort sig skyldig till kanske grovt förfarande enligt bestämmelsens första stycke kan slippa ansvar om han t. ex. kan förmå någon närstående att ställa upp med pengar och "köpa honom fri". Inte heller när gäldenärens skuldbetalning möjliggörs genom lotterivinst eller liknande minskar detta det straffvärda i hans tidigare handlande. Straffrihetsgrunden bör formuleras så att sådana betänkliga konsekvenser som här antytts kan undvikas.

Sveriges advokatsamfund

Beträffande 1 § tredje stycket vill samfundet uttala följande. Den föreslagna regeln framstår som oklar och ägnad att leda till tillämpningssvårigheter. Ur utredningssynpunkt kan detta inte innebära en förenkling. Ur "förutsebarhetssynpunkt" måste det för gäldenären innebära: "Betalar jag så klarar jag mig." Enligt samfundets mening är det trots allt principiellt riktigt att en sedvanlig obeståndsbedömning görs vid den tidpunkt rättshandlingen företas. Bevisbördan får härvid inte som föreslås bli omvänd och läggas på gäldenären. Samfundet vill i detta sammanhang peka på vad kommissionen mot ekonomisk brottslighet anfört i den till remissen fogade skrivelsen av 1983-11-02, nämligen: "Det bör understrykas att kommissionen inte anser att allmänna straffrättsliga grundsatser skall överges. Gällande principer om s. k. subjektiv täckning och om åklagares bevisbörda bör stå fast."

3 Vårdslöshet mot borgenär

3.1 Allmänna synpunkter

RÅ anför i denna del:

Förslaget att göra vårdslöshet mot borgenärer till ett rent oaktsamhetsbrott får anses vara välmotiverat och tillstyrks. Nuvarande ordning att låta nämnda rubricering täcka även uppsåtliga brott är inte tillfredsställande. Från systematisk och rationell synpunkt är det vidare riktigt att oaktsamhetsbrottet får en gärningsbeskrivning som korresponderar med det uppsåtliga brottet i 1 §.

Liknande synpunkter framförs av *länsåklagarna i Värmlands och Örebro län samt Föreningen Sveriges åklagare.*

Åtskilliga av de remissinstanser som framför invändningar mot den föreslagna konstruktionen av brottet oredlighet mot borgenärer betonar emellertid att dessa invändningar även gäller i fråga om brottet vårdslöshet mot borgenärer, där samma objektiva brottsrekvisit föreslås gälla.

Flertalet instanser tillstyrker förslaget att införa en presumtionsregel som innebär att grov oaktsamhet skall anses föreligga, om en gäldenär till följd av brister i bokföringen inte har haft insikt om det ekonomiska läget. Till dessa hör *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, länsåklagarna i Kalmar och Örebro län, juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet och Föreningen Sveriges åklagare.*

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför i denna del:

I detta avsnitt har bl. a. föreslagits en s. k. hjälpregel som innebär att grov oaktsamhet skall anses föreligga då bristen på insikt om det ekonomiska läget är en följd av att bokföringsskyldigheten har åsidosatts. En sådan regel torde medföra lättnader för de tillämpande myndigheterna. Oavsett hur lagstiftaren ställer sig till promemorieförslaget i övrigt torde en ändring härvidlag kunna göras, t. ex. genom ett tillägg till nuvarande 3 §.

Länsåklagaren i Örebro län

Andra punkten föreskriver att den, som till följd av att han åsidosatt sin bokföringsskyldighet enligt 1976 års bokföringslag inte insåg att den ekonomiska ställningen var eller genom förfarandet blev sådan som anges i 1 § skall anses ha handlat grovt oaktsamt. Detta förslag utgör en i och för sig välbehövlig hjälpregel.

Fråga är bara om bokföringsskyldighetens åsidosättande skall täckas av uppsåt eller oaktsamhet eller om det skall räcka med att bokföringsskyldigheten rent objektivt har åsidosatts utan krav på subjektiv täckning. I klarhetens intresse borde – i analogi med vad som föreslås i 5 § – lagtexten, om subjektiv täckning krävs, böra förtydligas genom att lagtexten erhåller följande lydelse: "Den som till följd av att han uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosatt sin bokföringsskyldighet...". Avses inte subjektiv täckning bör det komma till klart uttryck i förarbetena.

Som redan nämnts straffbelägger förslagets § 2 som *vårdslöshet mot borgenärer* samma gärningar som § 1 blott med den skillnaden, att gärningsmannen förutsättes ha handlat inte i uppsåt utan av grov oaktsamhet. Dessutom innehåller paragrafen en presumtionsregel. Den som på grund av att han åsidosatt sin bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen inte uppfattat att hans ekonomiska ställning var eller blev sådan, som förutsättes i § 1, skall nämligen anses ha handlat grovt oaktsamt. Ehuru presumtionsregler av denna typ i sig är föga önskvärda inom straffrätten torde reglen i detta fall vara acceptabel. Den underlättar otvivelaktigt åklagarens bevisning utan att den åtalade synes utsatt för en otillbörlig culpapresumtion.

Domstolsverket, RÅ, överåklagaren i Malmö, länsåklagaren i Värmlands län och advokatsamfundet hör till dem som avstyrker förslaget i denna del.

Domstolsverket

DV avstyrker införandet av den i paragrafens andra punkt upptagna presumtionsregeln. I brottsbalkens regelsystem, liksom inom straffrättens i stort, bör presumtioner användas med stor försiktighet och inte i andra fall än då starka skäl talar därför. Det egentliga skäl som åberopats till stöd för ett införande av den angivna reglen – att bidra till att inskärpa vikten av en ordnad bokföring (s 72) – är enligt DVs mening inte tillräckligt starkt för att motivera att så sker. Det bör istället ankomma på domstolarna att i det enskilda fallet pröva när en tilltalad skall anses ha handlat grovt oaktsamt.

RÅ

Däremot ifrågasätter jag om inte förslaget att ett åsidosättande av bokföringsskyldigheten enligt bokföringslagen skall medföra ansvar enligt förevarande stadgande är alltför långtgående. Ansvar för bokföringsbrott kommer ju i dessa fall som regel att utkrävas enligt 5 §. Något praktiskt behov av att i 2 § ha en särskild presumtionsregel i fråga om bokföringsskyldighet kan därför knappast anses föreligga. Den föreslagna regeln kan också med den utformning som den erhållit lätt leda till en alltför "stel" tillämpning.

Överåklagaren i Malmö

I förslaget till 2 § anges att den som varit okunnig om sin ekonomiska ställning på grund av bristande bokföring skall anses ha handlat grovt oaktsamt och därigenom, då de objektiva rekvisiten är uppfyllda, vara förfallen till ansvar för vårdslöshet mot borgenärer. Det är självfallet vanligt att bristande bokföring förekommer samtidigt som gäldenären vidtar lagstridiga åtgärder av olika slag. En presumtionsregel av den föreslagna typen gör det enkelt för åklagaren att visa oaktsamhet. Denna blir i de aktuella fallen fastställd närmast på formell väg. Jag ifrågasätter emellertid om en sådan regel inte för alltför långt. Den bristande bokföringen medför redan i sig ansvar för bokföringsbrott och en viss dubbelbestraffning blir således följden av förslaget.

3.2 Ansvar för fortsättande av rörelsen i vissa fall

Promemorieförslaget saknar motsvarighet till den bestämmelse som nu föreskriver ansvar för vårdslöshet mot borgenärer, om en gäldenär fortsätter sin rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen. Enligt förslaget skall ansvar för oredlighet eller vårdslöshet mot borgenär i fall av detta slag bara komma i fråga, när den fortsatta verksamheten har innefattat en förmögenhetsförsämrande åtgärd eller gynnande av en viss borgenär.

Förslaget avstyrkes av *AMS och överåklagaren i Malmö.*

AMS

AMS anser att det i allmänhet är en kortsiktig lösning på ett sysselsättningsproblem att fortsätta driften av företag på obestånd. I ett längre perspektiv gynnas inte sysselsättningen av den här typen av lösningar. En avkriminalisering kan inte få någon större effekt för sysselsättningen och är därför inte motiverad av det skälet. De som fortsätter att driva rörelse av hänsyn till de anställda kan ju redan idag undgå ansvar för gäldenärsbrott p. g. a. åtalsprövningsregeln. Det måste vara en fördel att behålla den konstruktionen. Den är flexibel och tar hänsyn till fall av helt olika karaktär. Det bör också med den nuvarande konstruktionen vara mycket lättare för en rörelseidkare att avgöra om fortsatt drift av rörelsen sker under straffansvar eller ej än med den lösning utredningen föreslår. Utredningen har inte heller på något övertygande sätt visat att det är några olägenheter i praktiken eller rättstillämpningen med den nuvarande ordningen.

Överåklagaren i Malmö

Den särskilda lagstiftningen (om vårdslöshet mot borgenär genom fortsättande av rörelse) skall enligt förslaget upphävas och bestämmelserna i 1 § bli tillämpliga. Härigenom blir samtliga de förfaranden som angivits ovan vid diskussionen om farerekvisitets utformning aktuella. Samma invändningar gör sig också här gällande. Särskilt bör då framhållas osäkerheten för gäldenären vad gäller straffbarheten av en viss handling. Dessutom kan man ifrågasätta om det inte från allmänpreventiv synpunkt vore att föredra lagstiftning som åtminstone i viss utsträckning klargör vilka konkreta handlingar som kan vara straffbara. Jag förordar därför bibehållandet av en lagregel som särskilt behandlar vårdslöshet mot borgenärer genom fortsättande av rörelse i vissa fall.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, jurdiska fakultetetsnämnden vid Stockholms universitet, domareförbundet och Föreningen Sveriges åklagare ställer sig däremot positiva till förslaget.

Hovrätten över Skåne och Blekinge

Redan i samband med införandet av regeln om åtalsprövning år 1976 konstaterades att den omständigheten att en rörelseidkare fortsatte driften efter en tidpunkt då han kommit på obestånd kunde ha sin grund i förhållanden som inte framstod som utslag av hänsynslöshet. Många gånger, framhölls det, kunde fortsättandet av verksamheten uppfattas som posi-

tivt, t.ex. på grund av omtanke om de anställda i rörelsen. Dessa och andra skäl har i promemorian anförts som grund för att låta straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer reserveras för förmögenhetsförsämrande åtgärder. Hovrätten anser att det anförda är välgrundat och tillstyrker lagstiftning på denna punkt.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet

Enligt utredningens förslag avkriminaliseras det förfarande som innebär att en gäldenär fortsätter en rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd (11:3 BrB). I stället straffbelägges såsom vårdslöshet mot borgenärer den som av grov oaktsamhet begår gärning enligt 11:1. Fortsättande av rörelse mot konkurs straffbeläggs således enligt utredningens förslag, då det innefattar förmögenhetsminskande åtgärder. Ett "rent" fortsättande av rörelse mot konkurs är däremot inte straffbelagt. Nämnden tillstyrker förslaget men anser som sagt att det något tydligare bör klargöras vad som kännetecknar de förmögenhetsminskande åtgärderna.

Domareförbundet

Förbundet vill slutligen uttrycka sin tillfredställelse över de förda resonemangen kring en fråga som blivit alltmer påtaglig under senare år, nämligen då en rörelseidkare fortsätter sin rörelse trots att han är på obestånd, av skäl som sammanhänger med sysselsättning, statliga stödåtgärder och liknande (avsnitt 4.3) . Samhällsutvecklingen på senare år motiverar, såsom också förslaget ger uttryck åt, en ny syn på hithörande frågor. I en kommande proposition bör ännu tydligare än i promemorian göras en avvägning mellan olika privata och samhälleliga intressen i förevarande situation. Det kan också ifrågasättas, om inte resonemangen bör mynna ut i en lagregel.

Liknande synpunkter framförs av *Föreningen Sveriges åklagare*.

3.3 Särskild åtalsprövning och ändring av straffskalan

RÅ och länsåklagaren i Kalmar län anser – i likhet med *AMS* (se ovan) – att den nuvarande regeln i 11 kap. 8 § BrB om särskild åtalsprövning vid brottet vårdslöshet mot borgenärer skall bibehållas.

RÅ anför i denna del:

I förslaget utgår den nuvarande regeln i 8 § som ger åklagaren möjlighet att underlåta åtal för vårdslöshet mot borgenärer om det inte är påkallat ur allmän synpunkt. Grunden härför är uppenbarligen den föreslagna utformningen av 2 §. Enligt min uppfattning kan emellertid en åtalsprövningsregel av nämnt slag vara ett lämpligt instrument när det gäller att koncentrera rättsväsendets resurser på verkligt straffvärda förfaranden. Även i de fall en lagregel innebär en vid kriminalisering ger en åtalsregel möjlighet att i det enskilda fallet begränsa det straffbara området om så finnes påkallat ur allmän synpunkt. Enligt min mening bör därför i likhet med vad som gäller för närvarande en särskild åtalsregel finnas för de fall, som omfattas av 2 §.

Några remissinstanser tar upp den i promemorian föreslagna ändringen av straffskalan för vårdslöshet mot borgenärer som innebär att straffmaximum sänks från två till ett år.

Länsåklagaren i Örebro län

För normalfallet av vårdslöshet mot borgenärer föreslås en straffskala av fängelse i högst ett år. Detta innebär 2-årspreskription, vilket i sin tur i praktiken skulle innebära att lagföring vid oaktsamhetsbrott ytterst sällan skulle medhinnas. Detta är oacceptabelt. Vid det nuvarande brottet vårdslöshet mot borgenärer gäller 5-årspreskription. Samma bör gälla, om förslaget godtas. Enklast åstadkommes detta genom höjning av straffmaximum. Vill man ha en differentiering i förhållande till straffskalan i 1 § kan man höja straffmaximum till fängelse ett år sex månader.

För mindre allvarliga fall föreslås påföljden vara böter, vilket också medför 2-årspreskription. Man kan fråga sig om det tjänar något till att vid brott av det slag varom nu är fråga ha en särskild straffskala med så kort preskriptionstid som 2 år för mindre allvarliga fall. De lär ytterst sällan bli aktuella för åtal inom så kort tid. Det bör därför övervägas om man inte bör slopa den särskilda straffskalan för mindre allvarliga fall och i stället stadga ansvarsfrihet för ringa fall.

Föreningen Sveriges länspolischefer och Föreningen Sveriges polischefer

I betänkandet föreslås påföljden för vårdslöshet mot borgenär bli fängelse i högst ett år (mot f n två år). Detta innebär att preskriptionstiden sänks från fem till två år, vilket sannolikt får till följd att ett flertal brott inte kommer att leda till rättegång enär gärningen hunnit preskriberas. Med hänsyn härtill bör den nuvarande femåriga preskriptionstiden bibehållas.

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet

Vad slutligen gäller *straffskalorna* innehåller förslaget egentligen blott en förändring: maximum för vårdslöshet mot borgenärer sänks från två till ett års fängelse. Den föranleds delvis av att åtskilligt som nu bedöms som vårdslöshet mot borgenärer enligt förslaget är att anse som oredlighet mot borgenärer. Mot bakgrunden av att i detta hänseende en samordning måste ske med den lagstiftning som kan följa med anledning av förmögenhetsbrottsutredningens framlagda och fängelsestraffkommitténs kommande betänkande avstår fakultetsnämnden från att ta ställning till om straffskalorna är lämpligt avpassade.

4 Oredlighet i konkurs

Flertalet av de remissinstanser som tar upp frågan ansluter sig till promemorians förslag att såsom särskilt brott kriminalisera åtgärder som syftar till att undandra eller undanhålla konkursförvaltningen egendom som rätteligen skall ingå i konkursboet. Uttalanden i denna riktning görs av *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, RÅ, överåklagaren i Malmö, länsåklagarna i Kalmar, Värmlands och Örebro län, juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet och Föreningen Sveriges åklagare.*

RÅ anför för sin del:

Första punkten i förslaget – att kriminalisera undandraganden och undanhållande av egendom i konkurs som ett särskilt brott – innebär ett klart avgränsande till tiden av typiskt illojala förfaranden och är därför från systematisk synpunkt tilltalande. Förslaget tillstyrks i denna del.

Liknande synpunkter framförs av bl.a. *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, överåklagaren i Malmö och länsåklagaren i Kalmar län.*

Malmö tingsrätt avstyrker förslaget och anför:

Tillskapandet av det nya brottet oredlighet i konkurs framstår inte som motiverat.

Flera av de instanser som har en positiv inställning till den grundläggande tanken bakom förslaget anser emellertid – till skillnad från utredaren – att även bortförande ur landet av egendom före konkurs bör omfattas av straffbestämmelsen. Till dessa hör *överåklagaren i Malmö, länsåklagaren i Kalmar län, rikspolisstyrelsen, riksskatteverket och polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt.*

Överåklagaren i Malmö anför i denna del:

Samtliga oredliga förfaranden under pågående konkurs har i förslaget samlats under brottsbenämningen oredlighet i konkurs.

Det är från systematisk synpunkt tillfredsställande att konkursbrotten samlas i ett särskilt stadgande. Genom lydelsen i den föreslagna lagtexten borttas dock straffbarheten för utförande ur riket av egendom omedelbart före konkurs. Det kan i och för sig vara en teoretiskt försvarbar ståndpunkt att gäldenärens förmögenhetsläge inte försämras genom sådana förfaranden, utan först när egendomen på annat, farligt sätt frångår gäldenären eller när gäldenären vid exekution befinns sakna utmätningsbara tillgångar. I praktiken utgör emellertid bortförande av egendom till utlandet ett vanligt förekommande och för borgenärerna inte sällan förödande sätt för gäldenären att undanhålla och för framtiden själv behålla tillgångar som inte kan nås av borgenärerna. Med de föreslagna reglerna kan ett straffprocessuellt ingripande inte ske förrän på ett så sent stadium att alla praktiska möjligheter att rädda egendom till borgenärerna gått förlorade. Dessutom finns ofta risk att gäldenären själv beger sig till utlandet sedan han lyckats att utföra sina tillgångar dit. Det är av stor vikt att ingripanden mot en illojal gäldenär sker vid en så tidig tidpunkt att bortförande av tillgångar ur riket förhindras och att förundersökning av tvångsmedel kan aktualiseras redan vid sådana försök. Av denna anledning bör såväl den nuvarande bestämmelsen i 11 kap. 1 § sista st. som den därtill knutna bestämmelsen om straffbarhet vid försök stå kvar.

Rikspolisstyrelsen

Utredarens förslag att bortförande av tillgångar ur riket inte längre skall vara straffbart synes närmast vara en konsekvens av att begreppet obestånd ersätts av insufficiens. Ett bortförande ur riket innebär således inte en förmögenhetsförsämring förrän egendomen frångår gäldenären på ett

sätt som påverkar borgenärernas möjlighet att ianspråkta den. En sådan reglering förefaller till stor del att bygga på gäldenärens medverkan och goda vilja att ställa samtliga tillgångar till konkursförvaltningens förfogande. Enligt rikspolisstyrelsens mening är det knappast realistiskt att hoppas på en sådan vilja. En gäldenär som vid beedigandet av tillgångar i en konkurs utelämnar en tillgång i utlandet gör sig visserligen skyldig till brottet oredlighet i konkurs. Emellertid torde det med hänsyn till de svårigheter som föreligger för konkursförvaltaren att utreda om gäldenären har tillgångar i utlandet och de bevissvårigheter som i övrigt kan uppstå inte vara självklart att denna straffbestämmelse verkligen påverkar gäldenären till att samtliga tillgångar görs tillgängliga för konkursförvaltaren. Enligt rikspolisstyrelsens uppfattning bör därför övervägas om inte bortförandet av tillgångar ur riket även framgent bör vara straffbart i vissa situationer.

Riksskatteverket

Det föreslås att bortförande ur riket av egendom inför förestående konkurs inte längre skall vara kriminaliserat. Förfarandet kan, enligt den föreslagna ordningen, omfattas av straffansvar först när egendomen frångår gäldenären eller genom att egendomen undanhålls konkursförvaltaren. Enligt RSVs mening torde avskaffandet av den nuvarande bestämmelsen, som innebär att redan själva bortförandet ur riket är kriminaliserat, försvåra lagföringen på ett olyckligt sätt. I praktiken är det viktigt att kunna ingripa direkt när egendom förs ut ur landet. Praktiska skäl torde också tala för att brott bör föreligga redan på försöksstadiet. I utredningen har inte pekats på några konstaterade nackdelar med den nuvarande ordningen. Enligt verkets mening har den gällande bestämmelsen en klar, konkret innebörd och den bör därför medföra starkare avhållande effekt än den föreslagna ordningen. Verket anser att bortförande ur riket bör vara särskilt straffbelagt och att bestämmelsen om ansvar för försök till detta bör bibehållas.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet

Enligt förslaget avkriminaliseras bortförande av tillgångar ur riket, då konkurs är förestående, med uppsåt att hålla dem undan konkursen. Utredningen motiverar förslaget med argumentet att bortförandet inte innefattar någon för borgenärerna riskabel förmögenhetsminskning. I stället straffbeläggs underlåtenhet att vidta erforderlig åtgärd för att göra egendomen tillgänglig för konkursförvaltningen.

Fakultetsnämnden ifrågasätter om en bestraffning av underlåtenheten att vidta en åtgärd för att göra egendomen tillgänglig kan göras effektiv, då den som bortfört tillgångar i syfte att hålla dem undan en konkurs inte lär upplysa någon härom. Enligt nämndens mening bör man bibehålla kriminaliseringen av handlingar som innebär att en gäldenär för bort egendom från riket inför en förestående konkurs eller liknande obeståndssituation. Förslaget avstyrkes av följande skäl.

Om gäldenären försätts i konkurs även utomlands medges i allmänhet inte att den från Sverige utförda egendomen återförs till det svenska konkursboet. De svenska borgenärerna kan visserligen bevaka i den utländska konkursen och ofta hållas skadeslösa genom att påräkna samma utdelning som om egendomen återförts till det svenska konkursboet.

Emellertid kan en sådan utländsk konkurs ge de svenska borgenärerna *lägre utdelning* än om de bevakat i Sverige och den utförda egendomen kunnat realiseras av den svenska konkursförvaltningen. Vidare kan förmånsrättsordningarna skilja sig åt i olika länder och gäldenären får sålunda möjlighet att gynna en borgenärsgrupp på bekostnad av en annan genom att göra viss egendom åtkomlig för det utländska konkursboet (*förmånsrättsrubbande åtgärder*). Av stor vikt är vidare att alla svenska fordringar inte kan bevakas utomlands. Av betydelse är främst att *skatte- och avgiftsfordringar ofta inte kan bevakas utomlands*. Detta innebär att den föreslagna omläggningen av kriminaliseringen kan leda till att en svensk gäldenär straffritt kan undandra staten betalning för förmånsberättigade skattefordringar och gynna enskilda (närstående) borgenärer genom att föra ut egendom från riket och sedan vända sig till den utländska konkursförvaltningen och söka återfå egendomen, något som i allmänhet är utsiktslöst redan på förhand. Så kallade faktureringstransaktioner kräver särskilt hänsynstagande i detta sammanhang.

Vad ovan sagts om skattefordringar vid situationer av dubbelkonkurser får relevans även för fall då gäldenären inte försätts i konkurs utomlands, men staten vill driva in skattefordringar utomlands eller söka få egendom återförd till riket. Många gånger kan ingen av dessa båda åtgärder genomföras framgångsrikt. Nämnden anser att de internationellt exekutionsrättsliga frågorna bör utredas närmare. Jfr. t. ex. Bogdan, Internationell konkurs- och ackordsrätt samt RSV:s rapport 1983, Indrivning av skatter och process i stater utom Norden.

Däremot torde kravet på dubbel straffbarhet enligt 2:2 BrB inte utgöra något problem, eftersom ett brott som kännetecknas av underlåtenhet att ta hem egendom och ställa till konkursförvaltarens förfogande knappast kan anses vara begånget utomlands.

Fakultetsnämnden anser således att bortförande av tillgångar ur riket, motsvarande 11:1 3 st. BrB, bör kriminaliseras så som oredlighet i konkurs.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet, som godtar promemorieförslaget, anför för sin del:

I förslagets § 3 upptas som oredlighet i konkurs vissa av de förfaranden som nu kriminalisers i BrB 11:1 st. 3. Vad som kriminaliseras i förslaget är att gärningsmannen undandrager eller undanhåller konkursförvaltningen egendom av betydenhet. Ett viktigt förtydligande införes här genom tillägget att som undanhållande skall anses även en underlåtenhet att vidta åtgärder för att göra egendomen tillgänglig för konkursförvaltaren. Härigenom klargöres otvetydigt bl. a. att egendom i utlandet omfattas av den föreslagna straffbestämmelsen. Uppfattningen om hur konkursgäldenärens egendom utomlands straffrättsligt skall beaktas har trots avgörandet i SvJT 1976 ref. s. 39 hittills varit oklar.

Enligt gällande rätt är även utförande av egendom av betydenhet (och försök därtill), då konkurs hotar, straffbelagt. Förslaget saknar motsvarighet härtill. Härom är intet att säga.

De exekutionshindrande åtgärder, som straffbelägges i BrB 11: 1 st. 2, saknas i förslaget. Utredaren framhåller att de i BrB 11: 1 st. 2 kriminaliserade åtgärderna redan är straffbara ur annan synvinkel. Beedigandet av en konkursboupptecknin med oriktiga uppgifter innebär i sig vanligen mened. Även ett vilseledande vid annan exekutiv förrättning innebär enligt gällande rätt antingen någon form av brott mot BrB kap. 14 eller också ett

osant intygande (BrB 15: 11). Enligt utredarens uppfattning är denna kriminalisering tillräcklig.

Huruvida de nu nämnda exekutionshindrande åtgärderna bestraffas som gäldenärsbrott eller på annat sätt synes relativt betydelselöst. Den föreslagna förändringen föranleder därför inte några invändningar.

RÅ anser bl. a. att den aktuella bestämmelsen bör ges ett i viss mån annorlunda innehåll och göras mera preciserad. Han anför:

Under § 1 ovan har jag hävdat den meningen att oriktiga uppgifter vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord m. m. bör behandlas som konkursbrott. Här angivna förfaranden kan enligt min mening lämpligen föras in under brottet oredlighet i konkurs, dock under förutsättning att de äger rum under konkurs. Sådana oriktiga uppgifter som det här är fråga om skulle vidare kunna utgöra exempel på fall, där grovt brott skulle kunna anses föreligga. Enligt min mening bör det nämligen vid undandraganden i konkurs finnas en särskild regel om ansvar för grovt brott (jfr nuvarande 2 §). En annan omständighet som normalt bör föranleda att brottet skall bedömas som grovt är om gärningen avsett egendom av särskilt betydande värde.

Frågan är vidare om inte den föreslagna kriminaliseringen i första stycket andra punkten utsträckts för långt och fått en alltför obestämd utformning. Ordalydelsen ger ingen direkt ledning när det gäller att avgöra vilka typer av åtgärder som skall krävas från gäldenärens sida för att denne skall undgå ansvar. Även om jag i och för sig delar den uppfattningen att gäldenären bör åläggas en handlingsplikt torde formuleringen av lagtexten ge anledning till osäkerhet om hur regeln skall tillämpas. Framförallt gäller det beträffande egendom som inför konkurs förts ut ur riket. Länsåklagare Lindegård har i sitt yttrande pekat på vissa svårigheter i dessa situationer. Jag vill vidare tillägga att svåra och kostnadskrävande utredningar kan komma att erfordras för att en gäldenärs invändning om att han gjort vad han kunnat för att få hem egendom från utlandet skall kunna bedömas och eventuellt godtas som ansvarsbefriande. En mera bestämt utformad lagregel om handlingsplikten i dessa situationer är därför ett önskemål. I detta sammanhang vill jag också framhålla att även om det från principiell synpunkt finns goda skäl för att utmönstra straffansvaret för bortförande av tillgång ur riket så kan detta i vissa fall komma att leda till stötande resultat. Några säkerhetsåtgärder mot egendom som är på väg att föras ut ur landet kan t. ex. inte företas.

Liknande synpunkter framförs av *hovrätten för Västra Sverige och länsåklagaren i Kalmar län.*

Några remissinstanser ställer sig avvisande till den i promemorian föreslagna straffrihetsregeln som innebär att ansvar för oredlighet i konkurs inte skall ådömas den som undandrar eller undanhåller egendom med uppsåt att dölja ett brott för vilket han kan ådömas ansvar.

Malmö tingsrätt anför i denna del:

Det föreslagna andra stycket i 3 § är präglat av en felsyn utifrån syftet med reglerna i 15 kap. 4 § 2 st. brottsbalken. Här är det inte fråga om samma sak, som åsyftas i sistnämnda stadgande. Det vore nämligen stötande för

rättskänslan om en person som begått brott av olika slag dessutom skulle på den grunden frias från ansvar för gäldenärsbrott. Särskilt orimligt är att även bagatellartade förseelser – såsom mot tullag eller brandstadga – inryms i den föreslagna lagtexten och skulle innebära frihet från ansvar.

Liknande synpunkter på straffrihetsregeln framförs av *hovrätten för Västra Sverige, RÅ och länsåklagaren i Kalmar län.*

Överåklagaren i Malmö anför i denna del:

I det föreslagna andra st. till 3 § har intagits en straffrihetsregel beträffande sådant undanhållande i konkurs som sker för att dölja tidigare brott. Lagtexten har en oklar och under alla förhållanden alltför vidsträckt räckvidd och bör på de skäl som ovan anförts beträffande mened vid konkurs inte genomföras. Oredlighetsbrott i konkurs är i sig så allvarliga att det inte är befogat att åsidosätta straffbarheten endast av den anledningen att gäldenären tidigare begått brott vilka han försöker att dölja i samband med konkursen. Undantagsregeln bör därför utgå.

5 Mannamån mot borgenärer

Överåklagaren i Malmö, länsåklagaren i Kalmar län och juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet tillstyrker promemorians förslag att bestämmelsen om ansvar för mannamån mot borgenärer skall begränsas till att gälla fall där någon som är närstående till gäldenären har blivit gynnad framför andra borgenärer.

Överåklagaren i Malmö anför:

Ansvaret för mannamån mot borgenärer inskränks enligt förslaget till att omfatta endast sådana närstående som nämns i 29 a § KL. En skärpning av ansvaret sker samtidigt vad gäller latenta skulder, avsiktlig underlåtenhet till förmån för närstående i vissa fall samt i att obestånd inte längre behöver föreligga vid handlingen. Att gäldenären efter handlingen skall vara på obestånd framgår av motiven, något som tydligare bör framgå även av lagtexten. Den krets av gynnade borgenärer som anges i förslaget utgör de som vanligen gynnas vid mannamånsbrott. Jag anser därför att den föreslagna omfattningen av straffbarheten är tillfyllest. De utvidgningar av straffansvaret som föreslås är av den art att de kan godtas.

Länsåklagaren i Kalmar län

Jag tillstyrker förslaget under förutsättning att de konkursrättsliga återvinningsreglerna ändras i enlighet med det förslag som kommissionen mot ekonomisk brottslighet gett i sitt betänkande Återvinning i konkurs, SOU 1983: 60.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet

I fråga om gynnandet av gäldenären närstående personer innebär det föreslagna mannamånsbrottet å andra sidan i vissa avseenden en utvidgning av straffansvaret i förhållande till gällande rätt. Kravet på att gär-

ningsmannen skall handla i en obeståndssituation har tagits bort. Vidare skall enligt förslaget hänsyn tas inte bara till redan existerande borgenärer utan även till presumtiva borgenärer, om de fordringar, som tillkommer dem, grundas på en omständighet som förelåg redan då betalning eller annan straffbar åtgärd skedde.

Särskild uppmärksamhet ägnas i utredningen frågan, i vilken utsträckning mannamnånsbrottet kan begås genom passivitet. Enligt den förhärskande läran om oäkta underlåtenhetsbrott bör en underlåtenhet som leder till gynnande av närstående borgenärer på övriga borgenärers bekostnad kunna tolkas in i orden "betalar eller på annat sätt tillgodoser" (jfr. NJA 1978 s. 194). Utredaren vill häri intolka – och till det straffbara området hänföra – även en underlåtenhet av gäldenären att begära sig i konkurs, nämligen i det fall att han genom en konkursansökan kan omintetgöra en förmånsrätt eller betalning, som en närstående erhållit genom utmätning. Det synes tveksamt, om kriminaliseringen av gäldenärens passivitet bör sträckas så långt. Skulle detta likväl anses lämpligt, synes det fortfarande tveksamt, om den ifrågavarande passiviteten på ett naturligt sätt kan intolkas i orden "betalar eller på annat sätt tillgodoser".

Den föreslagna regleringen av mannamånsbrottet är vida att föredra framför den nuvarande otympliga regleringen. En stor fördel med förslaget är den förhållandevis skarpa avgränsningen av brottets objektiva rekvisit.

Övriga remissinstanser som tar upp frågan ställer sig avvisande till den föreslagna begränsningen av bestämmelsens tillämpningsområde. Till dessa hör *hovrätten för Västra Sverige, hovrätten över Skåne och Blekinge, RÅ, överåklagaren i Stockholm, länsåklagarna i Uppsala, Värmlands och Örebro län, riksskatteverket, länsstyrelsen i Stockholms län, polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt, de juridiska fakultetsnämnderna vid Uppsala och Stockholms universitet, advokatsamfundet, Föreningen Sveriges åklagare samt Föreningen Sveriges kronofogdar.*

Hovrätten för Västra Sverige anför i denna del:

Hovrätten finner det principiellt felaktigt att från gärningsbeskrivningen utmönstra de klandervärda betalningarna. Åtgärden har också lett till anmärkningsvärda konsekvenser i förslaget. Enligt promemorian begränsas straffansvaret till enbart fall där gäldenären tillgodoser närstående i den mening som avses i 29 a § konkurslagen. Det är emellertid svårt att förstå varför t. ex. betalning av ej förfallen skuld till annan än närstående skulle vara mindre straffvärd. Det torde inte vara någon opraktisk situation att en gäldenär inför konkurs betalar i förtid till en borgenär som han anser det angeläget att ha goda affärsförbindelser med i framtiden. Hovrätten förordar på denna punkt en utvidgning av straffansvaret i förhållande till promemorieförslaget.

Liknande synpunkter framförs av de andra remissinstanser som avstyrker förslaget i denna del.

Bland vad som i övrigt anförts i anslutning till den aktuella bestämmelsen kan framhållas följande.

I flera sammanhang har diskuterats om det är erforderligt med ett straffansvar för mannamån mot borgenärer. Frågan om straffansvar behövs och hur det i så fall bör utformas är, som det också påpekats i promemorian, beroende på i vad mån återvinningsreglerna kan tillgodose borgenärernas intressen. Även regler om s. k. ansvarsgenombrott har betydelse vid denna bedömning.

Att helt avstå från regler om straffansvar för mannamånsbrott torde inte vara möjligt. Återvinningsreglerna kommer, även om en skärpning av dessa sker, att vara begränsade i vissa hänseenden, bl. a. med hänsyn till den allmänna omsättningens säkerhet. Återvinningsreglerna drabbar också bara den gynnade medkontrahenten och avhåller vanligtvis inte gäldenären från att företa åtgärder varigenom förmånsrättsordningen åsidosätts.

Att vidhålla det vidsträckta mannamånsansvar som idag föreligger synes dock inte vara befogat. Förslaget att inskränka straffansvaret till gynnande av närstående synes i och för sig välbetänkt. Därigenom täcks de fall där borgenärsintresset mest uppenbart åsidosätts av ekonomiska motiv hos gäldenären.

Mot förslaget till begränsat mannamånsansvar kan dock riktas flera invändningar. Handlingsrekvisitet har gjorts så obestämt att där kan inordnas åtskilliga förfaranden som inte är straffvärda. Anmärkningen gäller närmast verbet "tillgodoser". Vidare har nuvarande tidsrekvisit ingen motsvarighet i förslaget. Därigenom vidgas straffansvaret, utan att det i lagtexten klart framgår hur den tänkta obeståndskonstruktionen skall tillämpas. Preciseringar saknas alltså på viktiga punkter. Det bör också anmärkas att vad ovan i avsnitt 4.2.3 anförts om begreppet "latenta skulder" även gäller här.

På grund av det anförda finner hovrätten det tveksamt, huruvida den föreslagna reformen bör genomföras. I vart fall bör den lagtekniska utformningen av bestämmelsen ytterligare prövas.

Hovrätten för Västra Sverige

Straffansvar skall enligt förslaget drabba den som betalar "på annat sätt tillgodoser" vederbörande närstående. En så allmän formulering kan medföra tillämpningssvårigheter och det kan ifrågasättas om alla sådana förfaranden bör drabbas av ansvar för mannamånsbrott. Nuvarande krav på obestånd hos gäldenären vid tiden för åtgärden ifråga föreslås utgå. Straffansvaret kommer att omfatta t. ex. frivilliga betalningar i situationer där borgenären tvångsvis kunnat utverka betalning. Hovrätten ställer sig tveksam till en sådan ordning.

Enligt förslaget skall det i paragrafen beskrivna förfarandet leda till att någon borgenärs rätt avsevärt förringas. Därmed avses enligt motiven (s. 104) att gäldenären kommer på obestånd. Om detta är avsikten, bör det klart utsägas i lagtexten. Samtidigt måste erinras om att promemorieförfattaren i annat sammanhang tagit avstånd från begreppet obestånd såsom medförande svårigheter i den praktiska tillämpningen.

Vad hovrätten anfört under kommentaren till 1 § beträffande latenta skulder äger tillämpning även här.

Enligt min mening bör vidare lagtexten kompletteras så att det klart framgår att det för straffbarhet krävs att den som tillgodoser borgenär på ett mot andra borgenärer illojalt sätt skall vara insolvent efter åtgärden.

Den föreslagna regeln omfattar både aktiva åtgärder och underlåtenhetshandlingar. För att inte göra kriminaliseringen alltför vid skulle de senare kunna lämnas utanför det straffbara området. Kriminalisering av underlåtenhetshandlingar medför ofta i praktiken svåra utredningsproblem, främst när det gäller den subjektiva sidan. Under alla förhållanden bör det enligt min mening finnas en möjlighet att inrikta utredningsresurserna mot de verkligt straffvärda förfarandena. Detta sker lämpligen genom att en särskild åtalsregel införs.

BRÅ (minoriteten)

Förslaget i 11 kap 4 § om mannamån mot borgenärer innebär egentligen ett åliggande för gäldenären att betala sina skulder enligt förmånsrättsordningen. Här görs inte någon begränsning till en obeståndssituation eller till otillbörliga fall eller liknande. Hänsyn skall också tas till skulder som inte existerar annat än som en möjlighet i betalningsögonblicket. Förslaget är enligt vår mening inte acceptabelt. Det är särskilt anmärkningsvärt att någon motsvarighet till nuvarande 11 kap 7 § andra stycket inte har föreslagits. Frånvaron av en sådan bestämmelse innebär att den närstående borgenären, som eventuellt endast velat utkräva betalning för en förfallen skuld hos gäldenären, kan komma att drabbas av medverkansansvar.

Riksskatteverket

I förslaget har borttagits bestämmelsen om ansvar för gäldenär som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar förmåner (nuvarande 11 kap 4 § andra stycket brottsbalken). Någon närmare motivering till detta har inte angetts.

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet

Straffbestämmelsen om mannamån mot borgenärer är avsedd att bidra till att förmånsrättsordningen iakttas. Meningarna är emellertid mycket delade om i vad mån straffrättslig reglering bör förekomma vid sidan av t. ex. konkurs- och skatterättsliga sanktioner. Från en del håll har fullständig avkriminalisering förordats. Utan tvivel är nuvarande reglering mindre lyckad. 1976 års reform av straffbestämmelsen bär prägel av en förhastad kompromiss mellan olika synsätt. Kriminaliseringen i första punkten är uppenbarligen alltför omfattande. Bl. a. är inte ordinära betalningar (jämför 35 § konkurslagen) undantagna och avfattningen av straffbestämmelsen stämmer illa överens med hur kreditväsendet tillåts fungera. Avgränsningen av det straffbelagda området är både i första och andra punkten knappast tillfredsställande från legalitetssynpunkt.

En utgångspunkt för bedömningen av i vilken omfattning kriminalisering till skydd för förmånsrättsordningen bör förekomma är, såsom departementschefen anförde i prop. 1975/76: 82 (s. 116), att kriminalisering tillgrips endast mot verkligt straffvärda förfaranden, dvs. handlingssätt som från allmänna synpunkter framstår som så allvarliga att man inte anser sig kunna undvara en straffrättslig reaktion från samhällets sida. Promemorie-

förslaget ansluter sig härtill. Ordinära betalningar synes emellertid böra undantas från kriminaliseringen; den omständigheten att det görs till närstående kan ofta vara en tillfällighet.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet

Fakultetsnämnden delar inte utredningens uppfattning att gäldenärens ekonomiska motiv utgör kriminaliseringens grund. Enligt nämndens mening är det gynnandehandlingens objektiva karaktär som utgör den väsentliga kriminaliseringsgrunden, inte gäldenärens subjektiva intresse att uppnå en ekonomisk fördel. Det finns knappast anledning att straffbelägga ett förfarande på den grunden att den handlande sökt nå fördelar, om ingen skadas därav. Därmed inte sagt att gärningsmannens vinning skulle vara irrelevant. Är vinningen den stora drivfjädern som förmår gärningsmannen att begå den objektivt sett skadliga handlingen, kan det vara motiverat att ta hänsyn till vinningsmotivet.

Kriminaliseringen bör även omfatta förfaranden av den typ som avses i 38 § ackordslagen (hemligt gynnande av borgenär för att inverka på ackordsfrågans avgörande). Beträffande lagtextens utformning anser nämnden att det tydligare bör framgå att gäldenären efter betalningen skall vara på obestånd.

6 Bokföringsbrott

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför beträffande denna del av förslaget:

Den föreslagna ändringen i 5 § innebär en återgång till de förhållanden som gällde före 1982 års ändring i reglerna om straffansvar för bokföringsbrott. Den då gjorda omformuleringen av brottssubjektet fick till följd att det kom att krävas uppsåt beträffande bokföringsskyldighetens existens. En sådan ändring torde emellertid inte ha varit avsedd och hovrätten anser därför att en återgång till den bedömning som tidigare gällde är befogad.

Liknande synpunkter framförs av de övriga remissinstanser som tillstyrker denna ändring. Till dessa hör *hovrätten för Västra Sverige, RÅ, överåklagaren i Malmö, länsåklagarna i Uppsala och Örebro län, de juridiska fakultetsnämnderna vid Lunds och Stockholms universitet samt Föreningen Sveriges åklagare.*

Förslaget avstyrks av en remissinstans, *Malmö tingsrätt,* som anför:

Den föreslagna ändringen av lydelsen av 11 kap. 5 § brottsbalken syftar enligt förslaget till att klargöra att ansvar för bokföringsbrott omfattar även den som "av oaktsamhet inte uppmärksammat att han omfattas av bokföringslagen". Ändringen synes endast medföra att den som är i rättsvillfarelse om en svårbedömd omständighet (bokföringsskyldigheten) kan ådömas ansvar för bokföringsbrott. Tingsrätten kan inte se något intresse av en sådan utvidgning av det straffbara området.

Lämpligheten av att använda uttrycket "mindre allvarligt" ifrågasätts av några remissinstanser. *Domstolsverket* anför således i denna del:

I paragrafen föreslås, liksom i 2 §, att ordet "ringa" ersätts med uttrycket "mindre allvarligt". För bokföringsbrottets del torde annat skäl för förslaget inte föreligga än att straffvärdet inte skall tonas ned alltför mycket (s. 72, 108). DV ifrågasätter lämpligheten av att på denna grund genomföra förslaget, innan det prövats om motsvarande ändring bör ske i regelsystemet i övrigt rörande förmögenhetsbrott. Förslag härom har framförts av förmögenhetsbrottsutredningen (SOU 1983: 50 Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldnärsbrott).

Liknande synpunkter framförs av *hovrätten för Västra Sverige och Malmö tingsrätt*.

Föreningen Sveriges kronofogdar, slutligen, anför:

Här bör uppmärksammas de som är bokföringsskyldiga enligt andra bestämmelser än bokföringslagen. Detta gäller t. ex. lantbrukare som är bokföringsskyldiga enligt jordbruksföringslagen, då huvudsyftet med denna lag var att få ett bättre underlag för taxering. Brott kan visserligen beivras som försvårande av skattekontroll. Föreningen anser emellertid att skäl föreligger att utvidga möjligheten till straffsanktion till att avse även bokföringsbrott.

7 Mened vid konkurs och ackord

Överåklagaren i Malmö anför beträffande promemorieförslaget i denna del:

I promemorian föreslås att menedsbrottet inte som nu skall straffas i brottskonkurrens med gäldenärsbrott. De föreslagna bestämmelserna medför att mened vid konkurs och ackord blir straffbar endast i de fall de osanna uppgifterna inte döljer andra brott för vilka straff kan ådömas. Däremot straffas sådana tidigare brott som döljs genom meneden, men då inte den osanna utsagan som sådan. Motivet för ändringen anges vara främst ett undvikande av dubbelbestraffning.

Jag har svårt att se någon påtaglig olägenhet med nu gällande regler. Vid brottskonkurrens mellan t. ex. gäldenärsbrott och mened tar domstolen hänsyn till det sammantagna straffvärdet, på samma sätt som förslaget torde medföra i fall av bokföringsbrott jämte vårdslöshet mot borgenärer. Förutom att det lagsystematiska motivet för en ändring kan ifrågasättas framstår ändringen som tveksam också från andra synpunkter. I motiven har ingenting utsagts om de fall där en edgång innehåller både osanna uppgifter som innebär gäldenärsbrott enligt gällande rätt och sådana uppgifter som dessutom döljer tidigare brott. Om en mened täcker båda de i motiven angivna situationerna samtidigt blir det fråga om att skilja ut de enskilda uppgifterna, för att bedöma om de skall föranleda menedsansvar eller om en del av uppgifterna skall vara straffria och straffbarhet i stället inträda för tidigare brottslighet. Jag är vidare av den uppfattningen att det vore mycket olyckligt om edgångens framträdande ställning vid konkurs försvagades genom en straffrihetsregel. Tvärtom talar allmänpreventiva skäl starkt för ett bibehållande av menedsansvaret vid konkurs och ac-

kord, oavsett om de osanna uppgifterna döljer andra brott eller inte. I det praktiska arbetet med brott i samband med konkurs kan klart iakttas att många uppgifter rättas av gäldenären just inför edgången. Förslagen till ny lydelse av 3 § 2 st. och 15 kap. 4 § 2 p. bör därför ej leda till lagstiftning.

RÅ

Förslaget innehåller inte någon motsvarighet till de nuvarande andra styckena i 1 och 3 §§ om oriktiga uppgifter vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord. Från systematisk synpunkt kan jag förstå argumenten för denna lösning. Emellertid finns det skäl som talar för att den nuvarande ordningen bibehålls. Förfarandena från gäldenärens sida är allmänt sett av sådan natur att de närmast får ses som ett inslag i konkursbrottsligheten och inte som ett separat menedsbrott. Det kan antas att sådana överväganden ligger bakom att de nu gällande reglerna på området placerats i 11 kap. Något stötande resultat av att den i 15 kap. 4 § andra stycket BrB intagna ansvarsfrihetsgrunden inte är tillämpbar på förfaranden enligt 11 kap. har vad jag känner till inte förekommit. En lösning i enlighet med förslaget skulle knappast underlätta utredningsförfarandet utan tvärtom vara ägnat att skapa nya problem, då regeln skulle ge möjligheter för gäldenären att vägra lämna uppgifter i kanske viktiga hänseenden under åberopande av att han ville undvika att röja tidigare brottslighet. Vad här anförts gäller också förslaget i vad det avser den nuvarande straffbestämmelsen i 1 § andra stycket andra punkten.

Länsåklagaren i Kalmar län

Jag har principiellt ingen erinran mot förslaget att gäldenärens osanna edsuppgift bestraffas som menedsbrott i stället för att som nu utgöra eller kvalificera ett oredlighetsbrott. Jag har emellertid följande synpunkter.

Utredningen noterar (sid. 80) att strafflatituden för menedsbrott sträcker sig från böter (ringa brott) till fängelse åtta år (grov mened). Detta är väl i och för sig riktigt, men det kan vara tveksamt om de omständigheter, som enligt 15 kap. 1 § brottsbalken ska kunna kvalificera ett menedsbrott, omfattar en gäldenärs osanna beedigande av konkursboupptecknig. Visserligen anges som en sådan omständighet att "synnerlig skada tillfogas annan", men det är osäkert om ekonomisk skada för borgenärskollektivet – det är närmast den typen av skada som uppstår i boupptecknings fallet – inryms under beskrivningen.

Länsåklagaren avstyrker den föreslagna straffrihetsregeln i 15 kap. 4 § BrB och anför i den delen:

Redan analogin med vittnesfallet haltar. Vittnets sanna uppgift, som ger *honom rätt att vägra yttra sig,* röjer att han begått brott. Konkursgäldenärens sanna uppgift i boupptecknigen röjer knappast något brott; det kan möjligtvis ge anledning till misstanke om sådant.

Vad krävs för att gäldenären, som osant beedigat sin boupptecknig, skall gå fri från straff? Krävs det, att han, när förundersökning inleds mot honom för menedsbrott, då avslöjar de brott, som han tidigare sökt dölja? Är det tillfyllest att han blott och naket påstår att han begått ett brott, som skulle kunna bli uppdagat av en sann boupptecknigsuppgift? Vad kommer då att gälla för åklagaren? Att han bevisar att inget brott, för vilket ansvar kan ådömas, begåtts; en i och för sig omöjlig uppgift.

Straffrihetsregeln i 15 kap. 4 § brottsbalken bör inte utvidgas att omfatta konkursgäldenär, som osant bedigat sin bouppteckning. Gäldenärens plikt är att handla så att hans egendom ställs till konkursförvaltningens förfogande. I den mån hans sanna bouppteckningsed skulle leda till, att ett tidigare av honom begånget brott uppdagas, bör detta kunna beaktas vid straffbestämningen.

Överåklagaren i Stockholm och riksskatteverket framför liknande synpunkter i den sistnämnda frågan.

Länsåklagaren i Örebro län ger uttryck för en motsatt uppfattning och anför i denna del:

I princip hänger förslaget i denna del logiskt samman med utredningsförslaget i övrigt. Jag kan till alla delar instämma i den kritik, som riktats mot gällande rätt. I överensstämmelse med min i övrigt intagna ståndpunkt till utredningsförslaget kan jag tillstyrka även denna del därav.

8 Ersättningstalan som alternativ/komplement till återvinning

De remissinstanser som tar upp frågan ställer sig i allmänhet positiva till promemorians förslag att låta utreda möjligheterna att införa en särskild ersättningsrätt för konkursbo i mål om gäldenärsbrott. *RÅ samt länsåklagarna i Värmlands och Örebro län* hör till dem som tillstyrker förslaget.

RÅ

Åklagarens möjligheter att föra målsägandenas skadeståndstalan i mål angående gäldenärsbrott är som framgår av promemorian synnerligen begränsade med hänsyn till utrednings- och bevissvårigheterna. Ofta saknar åklagaren t. o. m. kännedom om alla borgenärer som har rätt att föra sådan talan och kan således inte lämna underrättelse enligt 22 kap. 2 § RB. För att i någon mån öka möjligheterna till ersättning utöver de enskildas skadeståndsrätt har Madeleine Löfmarck förordat att en speciell ersättningsrätt för konkursboet övervägs. Denna rätt skulle i så fall avse belopp motsvarande den skada som inte täcks in av skadestånd, återvinning eller förlikningsavtal. Jag har inte någon principiell invändning mot hennes förslag i denna del och förordar därför att frågan görs till föremål för en mera ingående prövning. Jag vill i det här sammanhanget endast ställa mig tveksam till lämpligheten av att åklagaren skall utföra denna talan i brottmålet. Det kan nämligen då föreligga en risk för att brottsutredning och lagföring ytterligare drar ut på tiden på grund av att ersättningsfrågorna inte är klarlagda. Så kan t. ex. bli förhållandet om återvinnings- och skadeståndsfrågorna först ska lösas.

Även *juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* ställer sig positiv till förslaget och anför:

Fakultetsnämnden tillstyrker utredningens förslag att undersöka möjligheterna att vidga rätten för konkursbo att föra skadeståndstalan. Nämnden vill dock framhålla att problemen är betydligt mer komplicerade än vad

som hittills antytts. Om man begränsar frågeställningen till gäldenärsbrott, måste uppmärksammas att det inte bara rör sig om att överföra borgenärernas talerätt på boet. Vid varje handling som innefattar gäldenärsbrott kan skadeståndsrätt endast tillkomma de fordringsägare gäldenären har vid handlingens utförande. Andra senare tillkommande borgenärer kan inte anses skadeståndsberättigade i fråga om denna handling. Om ett flertal gäldenärsbrott begåtts torde sålunda olika borgenärsgrupper vara skadeståndsberättigade vid olika brott. Att överföra gruppernas skadeståndsrätt till boet innebär en försämring för vissa grupper, en förbättring för andra.

Vid andra typer av förmögenhetsbrott än gäldenärsbrott måste frågan om skadeståndsrätt enligt gällande rätt bestämmas på annat sätt, t. ex. vid kreditbedrägeri. Vid detta brott finns endast en målsägande och en skadeståndsberättigad person, nämligen kreditgivaren. Att överföra hans skadeståndsrätt på konkursboet kan medföra en avsevärd försämring för honom.

Härtill kommer svårigheter att bestämma skadeståndsbeloppen, vilket väl illustreras av rättsfallet NJA 1979 s. 157.

I detta sammanhang torde vidare aktiebolagslagens skadeståndsregler vara av intresse, liksom reglerna i 8: 5 och 13: 14 giftermålsbalken. Jfr SOU 1981: 85 s. 236 ff.

Enligt fakultetsnämndens mening finns det skäl att låta den ännu inte tillsatta utredningen om ansvarsgenombrott utreda frågan om utvidgad rätt för konkursbo att föra skadeståndstalan.

I det särskilda yttrande som är fogat till hovrätten över Skåne och Blekinge remissvar ställer sig *hovrättslagmannen Tryggve Hellners* tveksam till förslaget och anför:

I detta avsnitt pekar promemorians författare på möjligheten till effektivare lagföring av gäldenärsbrott genom införande av en ordning, enligt vilken konkursboet tilläggs rätt att vid sådant brott föra talan om ersättning av gäldenären eller annan medverkande till brottet för att få ut belopp som motsvarar skada den brottslige vållat och som inte täcks av skadestånd till enskild borgenär eller av återvinning eller förlikningsavtal. Den skada borgenärskollektivet härigenom skulle få ersatt skulle fördelas som återvunnen egendom. Talan skulle kunna föras också efter konkursens slut. Vad som anförs i promemorian går tillbaka på ett förslag i BRÅ-promemorian 1982: 5 (s. 139 ff.). Saken har också berörts i delbetänkandet (SOU 1983: 60) Återvinning i konkurs av kommissionen mot ekonomisk brottslighet (s. 73).

Det kan onekligen synas tilltalande att lagstiftningsvägen söka förbättra möjligheten för borgenärerna att få ersättning för förlust som åsamkats dem genom gäldenärsbrott. Eftersom den remitterade promemorian inte innehåller något utarbetat lagförslag, finns inte anledning att här gå närmare in på ämnet. Några synpunkter skall dock anläggas.

Till en början måste man ställa frågan vilken ersättning borgenärerna egentligen kan göra anspråk på utöver den utdelning som kan fås i konkursen – med eller utan återvinning – och utöver det skadestånd som kan utkrävas av en enskild borgenär genom talan mot den som gjort sig skyldig till gäldenärsbrott. Två huvudfall är tänkbara (här bortses från gäldenärsbrott begånget under konkurs): *antingen* har en brottslig handling begåtts, som tillika är återvinningsgrundande, *eller* rör det sig om ett gäldenärsbrott där återvinningsreglerna av någon anledning inte passar in på förfarandet. I det förra fallet finns inte något klart behov av att dubblera möjligheten att kompensera borgenärerna för utebliven betalning för deras fordringar,

dvs. dels ha återvinningsvägen öppen, dels ha en reservprocedur för den händelse återvinningsvägen inte leder till optimalt resultat. När det gäller återvinning för ju förvaltaren talan på borgenärskollektivets vägnar och har goda möjligheter att driva fram ett avgörande, varigenom tredje man tvingas återbära egendom till konkursboet. Också avkastning och ränta kan den återbäringsskyldige nödgas utge. Det är tveksamt om det finns förutsättningar att härutöver mot tredje man göra gällande anspråk på ersättning för ren förmögenhetsskada till följd av dennes transaktion med gäldenären. Och att väcka en sådan talan mot en i konkurs försatt gäldenär synes i det närmaste meningslöst.

I det fallet att gäldenärsbrottet inte täcks av återvinningsreglerna blir saken mer invecklad. De i konkurslagen (KL) angivna förutsättningarna för återvinning överensstämmer i stor utsträckning med vad som är föreskrivet i motsvarande bestämmelse i 11 kap. brottsbalken. Det finns dock situationer där straff kan bli aktuellt enligt detta kapitel men där återvinningsreglerna inte träder i funktion. Ett exempel härpå är det fall som idag regleras i 11 kap. 1 § 3 st., nämligen bortförande av tillgång ur riket inför förestående konkurs. Det kan vara lämpligt att ta detta exempel till utgångspunkt i det följande. I den remitterade promemorian föreslås visserligen straffbudet upphävt (s. 84), men tanken synes vara, att ansvar för oredlighet mot borgenärer ändå skall kunna inträda enligt paragrafen i den berörda situationen.

Ett åskådligt fall som idag träffas av 11 kap. 1 § 3 st. brottsbalken är att gäldenären i syfte att undandra borgenärerna egendom för över ett större kapitalbelopp till ett utländskt bankkonto, som han själv disponerar. Visserligen har tvekan yppats, huruvida en gäldenär i ett sådant läge befinner sig på obestånd, för den händelse hans tillgångar i Sverige inte förslår till att betala skulderna (se t. ex. Bogdan i SvJT 1981 s. 500 ff.). Det finns dock anledning förmoda, att svensk domstol idag skulle vara benägen att vid insolvensprövningen bortse från egendom som gäldenären avsiktligt undanhåller borgenärerna (jfr. Bogdan a a s. 514). Eftersom gäldenären i det åsyftade fallet inte har avhänt sig egendomen, saknas förutsättningar för återvinning (här rör det sig inte om den situation avseende realisation av tillgångar och flykt ur landet som nämns i prop. 1975:6 s. 209). Intet hindrar en enskild borgenär att som målsägande föra skadeståndstalan mot gäldenären i en straffprocess mot denne rörande gäldenärsbrottet. Man frågar sig då huruvida det i detta fall finns något utrymme för en särskild ersättningstalan, som skulle kunna tillföra borgenärerna medel som de inte kan komma åt genom en regelrätt skadeståndstalan.

Det vill synas som om man i promemorian har lagt stor vikt vid de bevissvårigheter som idag kan finnas för en enskild borgenär att styrka den förlust som just han lidit genom gäldenärens brottsliga förfarande (s. 113). Detta skulle vara incitamentet för att skapa en ny typ av ersättningstalan, som skulle ge borgenärskollektivet ersättning för skada som vållats *borgenärerna som grupp*. I linje härmed ligger att det i promemorian talas om att konkursboet bör tilläggas rätt att föra talan för borgenärskollektivet, fastän boet som sådant inte är att anse som målsägande. Det är alltså i nu nämnda hänseende reformbehovet skulle vara att söka.

En formell invändning mot den nu angivna tankegången är, att den suddar ut gränsen mellan målsägandetalan och annan talan om enskilt anspråk med anledning av brott. I doktrinen har – som också påpekas i promemorian – konkursbo ansetts sakna målsägande rätt i fråga om gäldenärsbrott som förövats före konkursen (se Heuman, Målsägande, 1973, s. 295). Ett skäl härtill är, att boet inte existerade vid tiden för brottet och därför inte lidit skada genom detta. Tillåter man boet att uppträda på

borgenärskollektivets vägnar för att föra en ersättningstalan av nu berört slag, torde det bli än svårare än hittills att hålla isär de två huvudtyperna av civilprocessuell talan i brottmål.

Från processuell synpunkt är det visserligen inte ovanligt att ett visst rättssubjekt tillerkänns talerätt beträffande skada som åsamkats annat rättssubjekt. Det rör sig emellertid då om fall av ställföreträdarskap för det senare rättssubjektet (se exempel hos Heuman, a a s. 289 ff.). Man nödgas annars falla tillbaka på antingen konstruktionen med befullmäktigande av annat rättssubjekt eller ordningen med överlåtelse av tvisteföremålet (jfr 13 kap. 7 § rättegångsbalken). Något formellt hinder finns inte att samtliga borgenärer befullmäktigar konkursförvaltaren att föra en ersättningstalan mot skadevållande tredje man. Man kan däremot fråga sig om det är möjligt för borgenärerna att till konkursboet som sådant överlåta sina anspråk på skadestånd.

Oavsett hur man ser på nu antydda frågor inträder andra komplikationer beträffande borgenärskretsen. Den som är fordringshavare i konkurs behöver ingalunda alltid lida skada till följd av ett gäldenärsbrott. Har borgenären t. ex. oangriplig säkerhet för sin fordran, torde målsäganderätt inte tillkomma honom (se Heuman, a a s. 313). Borgenärsgruppen är alltså inte enhetlig. Och än värre: har borgenären själv del i gäldenärsbrottet, inställer sig frågan hur konkursboet skall kunna föra talan på *hela borgenärskollektivets* vägnar. Det vill synas som om det finns åtskilliga frågor av detta slag att besvara, innan man ger sig i kast med att närmare utreda ett sådant system med ersättningstalan som promemorian antyder.

Man måste också hålla i minnet att det inte kan komma i fråga att utsträcka ett konkursbos existens längre än vad som är absolut nödvändigt. Att t. ex. tänka sig att ett efter konkurs upplöst aktiebolag skulle föra en skenexistens i efterhand för att söka vinna en process om ersättning av tredje man på grund av gäldenärsbrott synes knappast tillrådligt. Och att föra talan mot konkursgäldenären, vilken väl i realiteten är den mest skadevållande, är inte någon framkomlig väg.

I BRÅ-promemorian från 1982 framförs av kronofogden Arne Fall propåer om en sorts objektiv återvinningstalan på grund av brott. De skäl som där anförs är dock inte övertygande. Bl. a. synes det svårförklarligt varför man vid just gäldenärsbrott och vissa andra brott skulle ha en förenklad process som får "en i viss mån konfiskatorisk prägel" (promemorian s. 141). Att förlita sig på jämkningsregeln i 39 § KL är ingen utväg. Antingen för boet en skadeståndstalan eller en återvinningstalan. I det förra fallet träder skadeståndslagens regler i funktion, däribland reglerna om jämkning av skadestånd i 6 kap. I det senare fallet blir det en fråga om hur förutsättningarna för återvinning skall utformas. Den frågan har hovrätten behandlat i sitt svar på remissen av betänkandet SOU 1983: 60.

Sammanfattningsvis kan sägas att det synes tveksamt, om särskilt mycket står att vinna på en ytterligare utredning av spörsmålet om införande av en särskild ersättningstalan med konkursboet som taleberättigad vid gäldenärsbrott. Vid en sådan utredning skulle man bl. a. nödgas klargöra huruvida boet skall äga föra också ansvarstalan. Vidare skulle man behöva dra upp en gräns mellan enskild borgenärs talerätt och boets på borgenärskollektivets vägnar. För att en fördjupad undersökning av saken skall framstå som meningsfull måste man dessutom ha en uppfattning om det ekonomiska utfallet av en ny typ av talan kan tänkas verkligen tillföra borgenärerna medel de inte kan komma åt på annat sätt.

RÅ

De föreslagna lösningarna av medverkansansvaret och dess omfattning framstår mot bakgrund av förslagets innehåll i övrigt som adekvata och välgrundade. Den omständigheten att jag för egen del förordat en utvidgning av den gynnade borgenärskretsen i förslagets 4 § gör emellertid att jag anser att den nuvarande begränsningen av medverkansansvaret i 7 § andra stycket bör bibehållas.

Förslaget innehåller inte någon regel om ansvar för försöksbrott. Jag ansluter mig till vad Madeleine Löfmarck anfört som skäl mot en sådan regel. Något praktiskt behov av att exempelvis införa ett försöksansvar vid oredlighet i konkurs synes med hänsyn till det föreslagna underlåtenhetsbrottet inte föreligga. Oaktat jag förordat en utvidgning av mannamånsansvaret i 4 § i förhållande till förslaget finner jag inte heller skäl föreligga att här införa någon regel om försöksansvar.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet

Förslaget innehåller ingen motsvarighet till bestämmelserna om gärningsmannaskap i nuvarande BrB 11:7. Att legala ställföreträdare och ställföreträdare för juridiska personer har ett gärningsmannaansvar anser utredaren, stödande sig på straffrättskommittén, framgå av allmänna principer. Detta må vara riktigt. Ej heller föreligger enligt utredaren något behov av att reglera frågan om gärningsmannaskap vid bokföringsbrott. De situationer som här skulle kunna tänkas vålla besvär är de, där den som rent faktiskt handhar bokföringen begår bokföringsbrott utan att den enligt bokföringslagen bokföringsskyldige, som enligt lagtexten är specialsubjekt- gärningsman, kan göras ansvarig. Som utredaren framhåller är det i detta läge möjligt att döma den faktiske gärningsmannen för medhjälp i ett brott som saknar straffbar gärningsman (jfr. NJA 1959 s. 254). Det synes dock något otillfredsställande att rubricera ett handlande, som i realiteten är ett gärningsmannaskap, som medhjälp.

Förslaget kriminaliserar inte i något fall försök till gäldenärsbrott. En sådan kriminalisering synes ej heller behövlig.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet

Det bör enligt nämndens mening övervägas att straffbelägga försök till oredlighet mot borgenärer, för det fall att fullbordat brott inte skulle föreligga, innan en gåva blivit obligationsrättsligt giltig gentemot gäldenären/givaren.

Bestraffas bortförande av tillgångar ur riket enligt 11:3 såsom nämnden föreslagit ovan under p. 2.3, bör lämpligen försök till sådant bortförande kriminaliseras.

Fakultetsnämnden tillstyrker utredningens förslag att inte uppta något särskilt stadgande om ansvar för den som är i gäldenärs ställe respektive om begränsning av gynnad borgenärs medverkansansvar. Nämnden finner utredningens argumentering övertygande.

Utredningen föreslår ingen ändring av kapitelrubriken. Det oaktat vill jag diskutera om den nuvarande kapitelrubriken inte borde ändras till att vara "Om brott mot borgenärer", som, anser jag, klarare anger vad det egentligen handlar om.

I nu gällande lag handlar 1–4 §§ i allt väsentligt om förfaranden, där brottsubjektet är gäldenär. Det har genom åren visat sig, att det understundom kan vara svårt att visa om någon är gäldenär. Utredningen har i sina förslag till ny lagtext genomgående slopat gäldenär som specialsubjekt. I konsekvens härmed och för att inte leda tankarna till det ibland svårbestämbara "gäldenärsbegreppet" bör alltså enligt min mening kapitelrubriken ändras till "Om brott mot borgenärer".

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om 11 kap. brottsbalken att rubriken samt 1–7 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	11 kap.
Om *gäldenärsbrott*	Om *brott mot borgenärer m. m.*
	1 §[1]
Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av *betydenhet och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes* för oredlighet mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om *gäldenär* genom sådant förfarande framkallar *allvarlig* fara för att han skall komma på obestånd.	*Den* som, *när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd,* förstör eller genom gåva eller *någon* annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av *betydande värde, döms* för oredlighet mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om *någon* genom sådant förfarande *försätter sig på obestånd eller* framkallar *påtaglig* fara för att han skall komma på obestånd.
Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord förtiger tillgång, *uppgiver* obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall *ock*, om *ej* uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest *lägges* till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, *om gäldenär* i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen *tages* i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.	*Den* som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord förtiger tillgång, *uppger* obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift skall *också*, om *inte* uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest *läggs* till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla *den som* i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen *tas* i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.
Gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av *betydenhet* med uppsåt att hålla den undan konkursen, *så ock gäldenär*, som i konkurs *undandrager* eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, *dömes* likaledes för oredlighet mot borgenärer.	*Den* som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av *betydande värde* med uppsåt att hålla den undan konkursen, *eller den* som i konkurs *undandrar* eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, *döms* likaledes för oredlighet mot borgenärer.

[1] Senaste lydelse 1981: 827.

2 §

Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för grov oredlighet mot borgenärer dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om *gäldenären* beedigat oriktig uppgift eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet varit av betydande omfattning.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om *gärningsmannen* beedigat oriktig uppgift eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet varit av betydande omfattning.

3 §[2]

Gäldenär, som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller *vidtager* annan sådan åtgärd och *som* därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet *framkallar eller förvärrar obestånd, dömes* för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år.

Den som, *när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd,* fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller *vidtar* annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet *försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån, döms* för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år. *Detsamma skall gälla, om han i fall som nu sagts inte insåg men hade skälig anledning anta att han var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.*

Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord av grov oaktsamhet förtiger tillgång, *uppgiver* obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, *dömes* likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest *lägges* till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

Den som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord av grov oaktsamhet förtiger tillgång, *uppger* obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, *döms* likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest *läggs* till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

4 §[3]

Gäldenär som, då han är på obestånd, gynnar viss borgenär genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga be-

Den som, då han är på obestånd, gynnar viss borgenär genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga betal-

[2] Senaste lydelse 1981: 827.
[3] Senaste lydelse 1976: 56.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
talningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att *vidtaga* annan sådan åtgärd, *dömes*, om åtgärden *avsevärt förringar* andra borgenärers rätt, för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om *gäldenären* i otillbörligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och andra borgenärers rätt *därigenom avsevärt förringas*.	ningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att *vidta* annan sådan åtgärd *döms*, om åtgärden *medför påtaglig fara för att* andra borgenärers rätt *skall förringas avsevärt*, för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om *någon* i otillbörligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och *detta medför påtaglig fara för att andra borgenärers rätt skall förringas avsevärt*.
Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, *dömes ock* för mannamån mot borgenärer.	*Den* som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, *döms också* för mannamån mot borgenärer.
5 §[4]	
Om någon som är bokföringsskyldig enligt bokföringslagen (1976:125) uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsmaterial, *lämnar* oriktiga uppgifter i bokföringen eller *annars åsidosätter bokföringsskyldigheten och* om rörelsens förlopp *eller* ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, *döms han* för bokföringsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter. Är brottet grovt, skall han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.	*Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1976:125) genom att underlåta* att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsmaterial *eller genom att lämna* oriktiga uppgifter i bokföringen eller *på annat sätt döms*, om rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, för bokföringsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter. Är brottet grovt, skall han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.
6 §	
För försök *att*, *såsom* i 1 § tredje stycket *sägs*, ur riket bortföra tillgång *dömes* till ansvar enligt vad i 23 kap. *stadgas*.	För *försök till oredlighet mot borgenärer enligt 1 § första stycket eller* försök *enligt* 1 § tredje stycket *att* ur riket bortföra tillgång *döms* till ansvar enligt vad *som föreskrivs* i 23 kap.

[4] Senaste lydelse 1982: 150.

7 §[5]

Begår den som är i gäldenärs ställe en gärning som avses i detta kapitel, skall han dömas såsom om han själv vore gäldenär. Vad som nu har sagts om gäldenär skall i fråga om en sådan gärning som avses i 5 § gälla den bokföringsskyldige.

Borgenär, som i fall *varom förmäles* i 4 § *tager* eller låter åt sig utlova betalning, säkerhet eller annan förmån, *dömes* för medverkan till brottet endast om han brukar otillbörligt hot eller otillbörligt löfte om förmån eller handlar i hemligt samförstånd med *gäldenären.*

Borgenär som i fall *som avses* i 4 § *tar* eller låter åt sig utlova betalning, säkerhet eller annan förmån, *döms* för medverkan till brottet endast om han brukar otillbörligt hot eller otillbörligt löfte om förmån eller handlar i hemligt samförstånd med *gärningsmannen.*

Denna lag träder i kraft den januari 1986.

[5] Senaste lydelse 1982: 150.

Innehållsförteckning

Proposition 1
Propositionens huvudsakliga innehåll 1
Lagförslag 2
1. Förslag till lag om ändring i brottsbalken 2
2. Förslag till lag om ändring i konkurslagen (1921: 225) 6
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 6 juni 1985 9
1 Inledning 9
2 Allmän motivering 10
2.1 Behovet av en reform 10
2.2 Allmänna principer för en ny lagstiftning 15
2.3 Obeståndskravet 18
2.4 S. k. latenta skulder 27
2.5 Det straffbara förfarandet 32
2.6 Vissa andra frågor 38
3 Upprättat lagförslag 41
4 Specialmotivering 41
5 Hemställan 45
6 Beslut 45
Utdrag ur lagrådets protokoll den 23 september 1985 46
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 10 oktober 1985 48
1. Anmälan av lagrådsyttrande 48
2. Hemställan 49
3. Beslut 49

Bilagor
Bilaga 1 Skrivelse från kommissionen mot ekonomisk brottslighet 50
Bilaga 2 Utdrag från promemorian (Ds Ju 1983: 17) Gäldenärsbrott 53
Bilaga 3 Promemorians lagförslag 62
Bilaga 4 Remisssammanställning 67

Remissinstanser 67
Remissvaren 67
1 Allmänna synpunkter 67
1.1 Behovet av åtgärder 67
1.2 Allmänt om förslagen 69
2 Oredlighet mot borgenärer 71
2.1 Insufficiens som straffbarhetsgrund 71
2.2 Straffansvar för skentransaktioner 79
2.3 Det abstrakta farerekvisitet 80
2.4 Straffansvar med hänsyn till latenta skulder 82
2.5 Särskilt om straffrihetsregeln 85
3 Vårdslöshet mot borgenärer 88
3.1 Allmänna synpunkter 88
3.2 Ansvar för fortsättande av rörelse i vissa fall 90
3.3 Särskild åtalsprövning och ändring av straffskalan 91
4 Oredlighet i konkurs 92
5 Mannamån mot borgenärer 97
6 Bokföringsbrott 101
7 Mened vid konkurs och ackord 102
8 Ersättningstalan som alternativ/komplement till återvinning . 104
9 Övriga frågor 108

Bilaga 5 Lagrådsremissens lagförslag 110

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1985